IRODALOMTÖRTÉNETI

KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

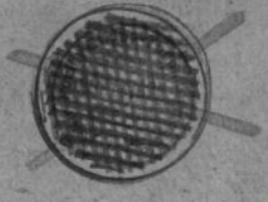
SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK FÜZET.



BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1907

TARTALOM.

Lap

Adalékok ifj. Csécsi János életéhez. (Negyedik és befejező közl.) *Horváth Cyrill* 385
Tompa Mihály nemzetsége. *Dr. Nagy Sándor* ... 421
Kisfaludy Sándor »Uliszszes és Penelope« című tragédiája. *Viszota Gyula* ... 429

Adattár:

Martinovics Ignácz levelei. *Zsák J. Adolf* ... 448
Malom Lujz levelei Döbrentei Gáborhoz. (Negyedik és befejező közl.) *Rexa Dezső* ... 473
Adalékok az »Erdélyi történetkedvelők társasága« történetéhez. *Dr. Lukinich Imre* ... 493
Csokonai Kollegiumi pöréhez. *Dr. Barcsa János* ... 500
Ál-Csokonai versek? *Oláh Gábor* ... 502
Ál-Petőfi vers? *Oláh Gábor* ... 504
Csécsi János levele Deli László szőlőskei paphoz. *Csűrös Ferencz* ... 506

Könyvismertetés.

A lira és epika eredetéről. Írta dr. Solymossy Sándor. Budapest, 1906. 4° 80. l. *Dr. Nagy József* ... 508

Irodalomtörténeti repertorium ... 511

Tartalom. Hely-, név- és tárgymutató.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas.*

ADALÉKOK IFJ. CSÉCSI JÁNOS ÉLETÉHEZ.

(Negyedik és befejező közlemény.)

V.

Patakon egy darabig külsőleg csöndesek voltak a viszonyok. Csécsi könyvet írt,[1] a vén kollégium-épületet »kivette régi ruináiból«, a mi annyit tesz, hogy a classisoknak termeket építtetett, sőt nyomtató műhely állításáról álmodozott.[2] — Valósággal azonban a méreganyag egyre dúlt, rombolt az iskola organismusában. A királyi commissio fenyegetéseinek hatását a királyi ítélet hosszas elmaradása lassankint mindenestül elenyésztette. Ime néhány eset: Patay 1727-ben, január 3-án, Pósaházival s egyéb érdemes személyekkel a kollégiumba ment, hogy az iskola anyagi ügyeinek vitelére világi gazdát állítson és egyúttal Jósa István uramat »substitutus secularis Curatornak declarállya«. Ám Csécsi szembeszállott vele, úgy hogy az uraknak szégyenszemre vissza kellett térniök, a nélkül hogy valamit végezhettek volna.[3]

Három nap mulva — jan. 6-án — Jósa és Pósaházi megint Patakon termettek, most már valami vizsgálat czéljából. Hivatták Csécsi uramat; amaz pedig visszaüzent: ő bizony nem megyen, mért nem jöttek szombaton; s nem is ment, úgyhogy az uraknak nélküle kellett inquirálniok.[4]

E mellett régi rossz szokásait sem hagyta abba. A városbelieket tovább is szamaraknak, tudatlanoknak nevezte; a papokat, patrónusokat megvetette; a másik professzort mellőzte; a beneficiumokat és promotiókat kénye-kedve szerint osztogatta. Különösen sokat beszéltek Pócsai Jánossal esett kalandjáról, akit egy senior-választás alkalmával üzengetésre használt fel, hogy ekkép egyeseket saját jelöltjének támogatására bírjon. Az üzenet ilyenformán hangzott: »Erre, ne másra suffragálj! ha most ez lesz a senior, máskor te leszesz, vagy tőlem egy és más beneficiumot

[1] Az Aphorismi-t.

[2] L. Ráday Pálhoz, 1730. máj. 22. írt levelét. Sárospataki Füzetek, 1904. 245—6. l. V. ö. Szombati, Biogr. Prof. megf. h.

[3] Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

[4] U. o.

stb. várhatsz«. Pócsai később ezt a dolgot Csécsinek nyilt ülésben szemébe vágta, mire amaz kiment és azt mondotta, hogy a »rágalmazásért« Nagymihályi és a primariusok tegyenek igazságot, kiktől Pócsai aztán csakugyan el is ítéltetett.[1]

Az elégedetlenség nőttön-nőtt a kollégiumban; sőt 1729-ben, pünkösd tájban már nagyobb zavargások is voltak, melyek Pataynak több úrral (Dőry András, Szemere László, Nagy Gábor, Oltsváry Zsigmond) és pappal (Pósaházi, Váradi Sámuel, Bogáti Balázs) együtt való bemenetelét vonták magok után. Ismét inquirálni, büntetni és fenyegetni kellett, noha »fomes et fundamentum primaevarum dissensionum ben levén, az izetlenség meg nem szűnt, hanem ottan-ottan fellobbant«.[2]

A következő 1730-ik évnek mindjárt az elején különös szenzációja akadt. A botrány, mely a hosszú villongásnak egyik legocsmányabb mozzanata, Dókus János nevéhez fűződik. A fiatal ember Csécsi tanítványa és a kollégium seniora volt s a mondott időben Dőry Andrásnak pártfogásával Miskolczra, rektorságra készült. A választás, mindamellett hogy a tekintélyes Dőry volt intézője, nem folyt le simán; többen kifogásolták Dókus személyét, azt állítva róla, hogy »részeges, rest és heverő«, s mikor Dőry a vádakat czáfolni próbálta, »utollyára ő kigyelmének azt is mondották, hogy az is hallatik felőle, hogy tiszt. Csécsi uram leányát megszeplősítette«.[3]

A dologból nagy kavarodás keletkezett. Dőry felszólította Dókust, hogy a mennyiben a rektorságra számít, a vád alaptalanságát a primaria sedessel bizonyíttassa. Dókus erre a primariusokhoz fordúlt, a kik megint a főkurátort kérték, hogy az ügy megvizsgálása végett vagy ránduljon át Patakra, vagy a törvények értelmében a papi kurátor bejövetele iránt intézkedjék.

Másfelől azonban Csécsi sem nézte tétlenül a dolgok alakulását s még január 9-én magához kérette Váradi Sámuel pataki papot, Mihályi István petrahói prédikátort és Nagymihályi uramat, hogy velök a teendőkről értekezzék. A tanácskozás alatt nem éppen hizelgő nyilatkozatok hagzottak el Dókusról s a konferenczia végre azzal a megállapodással oszlott szét, hogy a további lépéseket a főkurátornak eljárásától, jelesül a primariusok kérésére adandó válaszától teszik függővé.

A »válasz« nem is késett sokáig: Bogáti Balázs, az új zempléni senior és papi kurátor még január 11-én Patakra érkezett és

[1] Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

[2] Patay levele Ráday Pálhoz, 1730. szept. 18. Sáros-pataki Füzetek, 1905. 57. l.

[3] Spat. levélt. A IV. 914. 14. Csécsinek szóban forgó leánya Mária volt, Csécsi János és Ubrisi Mária elsőszülött gyermeke. Megtetszik ez a Mihályi Kováts Istvánnak »Mennyei Kívánatos Öröm« cz. füzetében (1730) Pápai M. Mihálytól közölt búcsuztató vers köv. soraiból: Te, ki édes anyád tulajdon nevére Neveztettél, kinek már is életére Béka-nyálat pökött s felvett rosz nyelvére Az irigység . . .

a pataki papot a petrahói pásztorral együtt behivatván, haladéktalanúl az inquiráláshoz látott. Patay nem akarta, hogy a dolog a kollégiumnak úgyis eléggé alászállott hírnevét újabb mocsokba keverje; mint maga mondja,[1] a személyes bemeneteltől is azért tartózkodott, hogy »belőle czégért ne csináljanak«; mi több, esperes uramnak szintén utasításúl adta, hogy mindent »sub manu componáljon«.

Ám a vizsgálat még sem folyhatott le simán, a hogy szerették volna. Csécsi, noha eleinte maga is kérte Bogátit, hogy tegyen igazságot, újabb meg újabb galibákat idézett elő az által, hogy az ügy ódiumát Dókus helyett mindenestül a seniort terhelő tanukra kívánta hárítani. Ezek az emberek azt hirdették, hogy Dókus előttök Csécsi Máriára nézve kompromittáló kijelentéseket tett, s a bizottság — helyesen — akkép gondolkodott, hogy a botrányért, a kompromittáló nyilatkozatokért, a dolog valóságáért első sorban Dókus Jánost kell felelősségre vonnia; viszont Csécsi azt követelte, hogy Dókus már a priori teljességgel ártatlannak tekintessék s a senior állítólagos kompromittáló nyilatkozatainak terjesztői mint rágalmazók kerüljenek a vádlottak padjára. Hiába, ezt az álláspontot a bizottság nem tette magáévá; csupán annyit sikerült elérnie, hogy a megszeplősítés valóságát nem tették vizsgálat tárgyává és az eljárást pusztán a becsületsértésre szorították.

A tanuk — Csécsinek folytonos közbeszólásai, korholódásai miatt — nem is vallhattak szóbelileg; kiki ott a bíróság előtt írásba foglalta vallomását s úgy adta át az elnöknek. A bizonyítást tehát nem lehetett egészen pontosnak mondani. Mindazáltal kiderült, hogy a leány bukásáról való hírt első sorban Csécsiéknek szolgálója terjesztette ugyan, de a botrányhoz — több nyilatkozatával — Dókus János szintén hozzájárult. A bíróság ezzel eleget tudott. Másnap, január 12-én kimondották Dókus bűnösségét.

Az eljárás befejezésére azonban nem volt idejök. Csécsi felpattant: »Úgy látom, nem tészen kegyelmetek énnékem eleget, tsak elmellőzi kegyelmetek azokat, akik azt az ocsmány hirt terjesztették, azokat kellene megbüntetni, a hitetlen fiakat, és nem a seniort.« Hiába kérlelték s igérték neki, hogy minden bűnöst lakoltatni fognak; kijelentette, hogy a bizottságot az ügy megítélésére elégségesnek nem tartja; a főkurátorra és a jótevőkre appellált; ízetlenkedett, lármázott, úgy hogy a bizottság végre is kénytelen volt mindent abbahagyni s eloszlani.

A vizsgálati iratok Bogáti jelentésével együtt szabályszerűen fölmentek Patayhoz. A főkurátor pedig nem gondolkodott sokáig és — ugyancsak az esperes által — utasítást küldött Patakra, hogy »Dókus János intra quindenam, usquedum se purgaret, in suo officio suspendáltatik«. Ezt a rendeletet a seniornak kellett volna a primaria sedesben fölolvasnia; de Dókus, miután a levelet

[1] Spat. Füzetek, 1905. 57. l.

átfutotta, felolvasás helyett az asztalra vágta és a primariusok marasztalása daczára kiment a gyűlésteremből. A primariusoknak mit volt mit tenniök, a coetus házának kulcsait közmegegyezéssel a contrascribára bízták és a történtek hírüladása végett az esperesshez követeket küldöttek, a ki viszont tudatta velök, hogy a kulcs a contrascribánál maradhat, de Dókusnak meg kell engedni, hogy, ha akar, egy primarius jelenlétében a coetus házában hálhasson.

Igy állott a dolog, midőn 1730. január 22-én Dőry András egész váratlanúl Patakra toppant. A hatalmas pártfogó nem érkezett egyedűl. Vele voltak Fodor Pál és Gyöngyösi Ivó István miskolczi követek, kiknek a miskolczi eklézsia részéről az az utasítása volt, hogy Dókus Jánost, a mennyiben ártatlansága kiderűl, Miskolczra vigyék. A három úr hosszasan értekezett Csécsivel és mindent elkövettek, hogy a már megejtett vizsgálat jegyzőkönyvéhez hozzájuthassanak, de teljességgel hiába. Sem Bogáti, sem Nagymihályi — úgylátszik, Patay egyenes intézkedésére — egyetlen betűt sem közölt velök. Ez a dolog a követeket gyanakodóba ejtette; tudták, hogy Patay a miskolczi mesterségre Dókus mellőzésével Tokai elvitelét óhajtja; Nagymihályinak viselkedését sem tartották egyenesnek és őszintének; s általán a hivatalos körök titkolózásából azt következtették, hogy az egész botrányt csupán Dókus ellenei tervezték s támasztották.[1] Meghíván tehát Jósa István és Vadászi István uraimat Nagymihályival együtt, január 24-én Váradi Sámuel pataki pap házánál és közreműködésével vizsgálatot tartottak, melynek eredményeűl — Nagymihályinak tiltakozása ellenére — kimondották, hogy Patay a senior ügyéről helytelenűl volt informálva. »Mivel pedig Dókus János uram hivatalától igazságtalanúl és törvénytelenűl függesztetett föl és záratott ki a coetus házából: következésképp tisztébe visszahelyezendő, a coetus házának kulcsa néki visszaadandó; a miskolczi követ urak pedig, mint a kollégium seniorát, illő meghívásban részesítsék.«

Dókus János, a »részeges, dohányos és heverő« senior erre még másnap eltávozott Patakról, s pedig magának Dőry Andrásnak hintaján. Számadásait (a kurátor nem lévén jelen) a miskolcziak kezessége mellett Csécsi vette magához, mint Nagymihályiék mondották, »a Collégyiumnak nagy kárával«.

Semmi kétség, a Dőry-féle vizsgálat a kurátor jogainak egyenes és kihívó megsértése volt s éppen nem tartozott ama médiumok közé, melyek az iskola fegyelmének megszilárditására szolgáltak. Patakon égető szükség volt a kurátori tekintély szilárdságára. Ám az is valószinű, hogy a hivatalos körök kevésbbé merev magatartása az ügyet sokkal kedvezőbben alakította volna, holott a meg-

[1] V. ö. Dőry András 1730 aug. 1. kelt körlevelével, Spataki Füzetek, 1905. 246. s kk. ll., és Nagymihályi Gergelynek a körlevélre adott válaszával. Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

történt dolgok mindenkiben kelletlen érzéseket támasztottak és az ügyek állásával megelégedve senki sem lehetett. Most már nemcsak benn az iskolában, de a pártfogók között is nyiltan fölcsaptak a pártoskodás lángjai, és a zenebonák, az erőszakoskodások emberei gyönyörködve látták, hogyan tér vissza a régi aranyvilág, melyben mindenki büntetlenül követhette összes ösztönöit, mivel a pártok önzése minden ítéletet fölbontott és minden büntetésnek útját állotta.

Patay Sámuel és Dőry András útjai 1730. január 24-ike óta elváltak egymástól. Dőry hiába sietett a kurátor megnyugtatására; Patay nem fogadta el a fölhozott argumentumokat. Ismerőseihez, különösen Ráday Pálhoz írt leveleiben nem szűnik meg Dőry meggondolatlanságát panaszolni; mi több, Bogátit újra Patakra küldi, hogy a Dókus-féle ügyben inquiráljon s egyúttal Marton András és Molnár János deákok ellen is, a kik a coetus háza kulcsát Dőryék hatása alatt lármázva és fenyegetőzve Dókus részére visszakövetelték, fegyelmi eljárást indítson.

Bogáti május 2-án és 3-án tett eleget a főkurátor megbízásának

A Dókus-ügyben mindössze négy tanu nyilatkozatát vették jegyzőkönyvbe: Vátzy István és Bekény István primariusokét s Pataki György és Tállyai Mihály 23—24 éves köz deákokét, a kik nagyrészben megegyezően s valamennyien Dókust terhelő vallomást tettek;[1] viszont arról, hogy Molnár János és Marton András

[1] Primus testis: Stephanus Vátzy, Civis Primarius, cum abscessit ad Rectoratum Tallyensem, talem qualis sequitur literis dedit coram Primaria Sede fassionem: Hogy die 15-a Januarii 1730 a D. Dokus kamarámba bejővén s engemet megölelvén, súgta: Baszom az Annyokat, más ötte meg a szalonnát és engem pirongatnak. Másodszor ismét megölelvén, ezt súgta: »Hunczfut Tsétsinéje, az urát a superlat alol leste, mit csinált a vak szolgálóval.« Melyre midőn visszasúgtam voltam: »Az Istenért hallgassa el,« erre ezt felelte: »súgd meg Bekénynek is vagy mondd ki világosan.« Mellyet hallván, én világosan mondottam ki: »Igy mondá-e kgld, mint már fellyebb van?« Melyre modotta: »Ugy«; mely szókat annakutánna világos szóval is maga proclamált Dokus uram, és Tsétsi uramat menykűvel üttette, ezt mondván: »Ördög száncsa meg a lelke Tsétsijét, ha én megesem, jobban megesik ő, mert még ennél nagyobbakat is mondok, esküvéssel pecsételvén. En reám senki se gyanakogyék azért, hogy a kis leány reám vallott; annak a testimoniumát be nem veszik, nem kereskednek azon, a ki hetenkint ott lakik. Coram sede Primaria haec dixit et reliquit.

Secundus Testis: Stephanus Bekény, Civis Primarius per omnia fassus est sicuti primus Testis. Ad 2-dum Punctum: a D. Pataki Györgyöt és Tállyai Mihályt tudgya jó tanúnak tenni; — ezeket hozzá adván: kétszer is lehívatott Tsétsiné s ezt mondotta: »ha tsíra van, szira is van.« Arra azt felelte: »tudva kurvát el nem veszek.« A maga inasát is megkérdvén: ugy van-e te inas, ördög szüllötte? az inas erre ezt mondotta: »ugy van uram.«

Tertius Testis: Georgius Pataki, annorum circiter 24, juratus, examinatus, fassus est. Hogy a midőn volt volna Vátzy István uram kamarájában, mint szomszédjok Dokus János senior uram superveniálván, mihelyt leült, felette igen nagy zokogással kezdett sírni; és a mikor okát kérdették volna, ezt az okát adta: »Hogy megrontottak engemet, el kell bujdosnom.« Erre pedig Vátzy uram ezt mondotta: »maga rontotta el magát.« Miért? nem mondotta meg, hanem csakugyan meg is mondá, hogy Tsétsiné Asszonyom lehívatta és adurgealta, hogy venné el a leányát; melyre azt felelte: »az igaz hogy

ügyében mi történt, nincsen részletes tudomásunk. Bizonyos annyi, hogy a szükséges tanuvallatásokat ebben a részben is befejezték s az ügyet kellőképp előkészítették a további eljárásra, melyet Patay személyesen és lehetőleg ünnepélyesen akart végezni. Végre is, a folytonos lázongást és pártoskodást csupán erélyes intézkedésekkel és elrettentő példák statuálásával lehetett az intézetből kiirtani, s erre mi sem volt alkalmasabb a két deáknál. Marton András és Molnár János azáltal, hogy a kulcsokért a contrascribára rontottak, nyilt lázadást követtek el az elüljáróság ellen; mi több, Marton Andrásról tudva volt, hogy szobatársát pártoskodásra, professzorától való elszakadásra és a saját (Marton) professzorának pártolására csábította, mondván: »Si vis esse socius meus, addictusque amicus, sis constans, idem agnosce caput, quod ego, illinc poteris sperare promotionem,« stb. Ilyen bűnöket, különösen a fenforgó viszonyok közt, nem lehetett szigorú megtorlás nélkül hagyni. Patay nem is bízza a dolgot sem Bogátira, sem a a professzorokra. Mikor július 10-én Patakra megy, az esperes-kurátoron és Mihályi István egyházker. jegyzőn kívül Szikszai András és Afra Dávid uram kiséretében vonul a kollégiumba, a tanuvallomások authentizálására. De ez sem elég: este felé a megyétől is érkeznek deputátusok: nemzetes Szemere László, Globusiczky Pál, Oltsváry Zsigmond. Jul. 12-én a társaság — a professzorok kizárásával — bírói székké alakul s a bűnösöket irgalom nélkül, »irremissibiliter, in exemplum aliorum« kicsapatásra ítéli. »Senior uramnak megparancsolták, hogy pálczákat készíttessen, neutralistákat rendellyen és a szokás szerint tsendittessen. Ezek meglévén, a Tettes és Tiszteletes Bírák, mi Professorok, a Primaria Sedes és az egész Collégyium, ennek Piatzára ki mentünk, a vétkes és bűnös személlyek elő hozattatván, in publico a Deliberatum elolvastatott, és noha ittenis a sok instánsok instáltanak, de az Urak nem remittáltanak.« Hiába lépett közbe maga Csécsi is; a

lehívatott kétszer is, és kénszerített leányának elvételére, ha immár mocsokba keverte volna, ha Tsira van, szira is van.« Melyre Dokus János így felelvén: »Asszony, fogd meg a nyelvedet, mert nekem nem kell, ugyanis hogy vennék tudva kurvát.« És akkor sokat szitta Tsétsiné Asszonyomat, és ugyan akkor mondotta: »maga is olyan és engemet is akar bele keverni Tsétsiné.« Ugyanakkor kezde súgni Vátzi uramnak és consequenter Bekeny uramnak, melyet elvégezvén, Vátzi uram a súgott dolgot világosságra hozta, hogy azt súgta volna, hogy maga a felesége Tsétsiné asszonyom a superlát alol leste mit csinál a szolgálóval. Melyre Dokus uram annuált, hogy ugy vagyon, s ezt mondotta: hogy ha reá kérdenek, nagyobbakat is fogok mondani, a menykü szállya meg a lelkét.

Quartus Testis: Michael Tállyai Ann. circiter 23 juratus, examinatus, fassus est ita, sicut primus et secundus per omnia cum additis.

Super quibus praevio modo factis fassionibus sub bona fide et puritate Conscientiae damus Literas has nostras Testimoniales, sigillis et subscriptionibus nostris munitas. Datum Saáros Patak Die 3 maÿ Anno 1730. Basilius Bogáti Ven. I. Tractus Zempleniensis p. t. Inspector. (L. S.) Stephanus Mihályi Ven. Tract. Zempleniensis ordinarius notarius. (L. S.)

nemrég még oly hatalmas rector primarius haragosan ott hagyta a bíróságot; az ítéletet pedig végrehajtották.[1]

A nagy marakodó, ha akarta, érezhette, hogy lábai alatt megingott a talaj. Párthíveinek száma megcsappant; a primariusok testülete, a melyet még a kir. commissio működése alatt megszaporítottak több nagymihályistával, nem volt többé, mint egykor, készséges szolgája; ellenkezőleg: szembe száll vele, rosszalja kormányzását, tanító működését, ha kell, kiméletlenül kipellengérezi családi bajait . . . és utóljára bepanaszolja az uraknál, az előljáróságnál mint a kollégium rákfenéjét. Ezt is meg kellett érnie. Ugyanaz a bizottság, mely két hívét az intézetből oly irgalmatlanúl kiirtotta, ugyanazon napon, július 12-én már gyönyörködhetett a panaszlevélben,[2] amely a nagymihályista rétegek fölülkerekedését jelentette és veszedelmességében csak nyert azáltal, hogy alapjában véve az elüljáróság érzelmeinek tolmácsolója volt s mint ilyen valósággal nyitott ajtót döngetett.

Ime a vádak megdöbbentő sorozata:

»I. Tiszteletes Tsétsi János Prófessorúnk Prófessorságának kezdetitül fogva az Ifjúság között állandó békesség, és eggymástúl a jó rendszerint való dependentia helyre nem állíttathatott külső és belső Jó Úrainknak sok fáradozási útán.

Melly nagy Confúsióknak kiváltképpen való okai ezek:

1. Hogy Tisz. Tsétsi János Prófessorúnk sem a schólai Törvényekkel, sem a közönséges déterminatiókkal nem gondolván, valami magának ő kegyelmének használatos és jónak tettzik, azt kívánnya elkövetni.

2. Ha valaki vagy az Urak közül, vagy a Collégyiúm törvényeire megeskütt Primarius Deákok közül azt amit ő kegyelme véghez akar vinni, nem kívánnya secundálni, mindenek előtt azt gyalázza, és másokat az ollyak ellen sinistra Informatiók által disponálván, az Iffiakat eggymás ellen gyülölségre és veszekedésre indittya eleitül fogva nemtsak beszéddel, hanem Leveleivel is még T. Füleki András Ur idejétül fogva szokása szerint ő kegyelme T. Collégáit, Seniorit, és Primáriusit, ha kívánságit nem secundálták valamit kitúdott reájok gondolni, mások előtt motskolván, magát úgy kívánta dolgaiban secundálni.

3. Pártyát fogván az ő kegyelmének hizelkedő tséltsap Iffjaknak, minden vádaskodásoknak helyt ád, más Iffjakon fel indittatván minden ok nélkül motskollya, előmeneteleket az hol és kik által lehet impédiállya ezeknek, amazoknak minden módon allaborállya.

II. Noha az Oskolai Törvényeknek közönségessen az előtt gyakoroltatni szokott elolvasása esztendőnként ő kegyelmét illeti, maga praetensioja szerint, mind azáltal azt nem tselekszi, úgy

[1] V. ö. Spat. levélt., A. IV. 914. 14. Patay S. 1730. szept. 18. kelt körlevele. Spataki Füzetek, 1905. 58. l.

[2] A Sáros Pataki Collégyiumbeli Ifjúság Hites Előljáróinak Gravaminái. 1730. jul. 12. Spataki Füzetek, 1905. 238—243. l.

hogy noha a törvény alá írják az Iffjak neveket, de amit az tilalmaz elmerik mondani ha kötelességek szerint a Primáriusok a roszrul őket intik, hogy mivólna ellene a Collégyiumi Törvényeknek, nem túggyák, azért a Felsőbbek intését bé nem fogaggyák.

III. In Regimine. Az igazgatását a Collégyiúmnak ő kegyelme maga folytatni nemakarja, másoknak is a kiknek illene concredálni — megnem engedi.

1. Az alsóbb személlyek a felsőbbekkel competálván, a jóra való intésért, ha az alsóbbak ő kegyelméhez menvén magokat insinuállyák, maga a Primariusokat az alsóbbak előtt motskos szókkal illeti, okot adván a rosszban való előmenetelre.

2. A' Collégyiúmban Secundum Gradum ac aetatem Scholasticam előmenetelit az Iffjaknak nem múnkálóggya, némellyeknek Tanitványokat nagy sokasággal, másoknak semmitsem ád, innen az Iffjúság között eggymásra való irigységet, és az Iffjak szivének eggyik Professor Urúnkhoz inkább mint a másikhoz való hajlását okoza ő kegyelme: a Mesterségekkel szinte úgy tselekszik, némelylyeket épen nem enged előmenni, hol az idegen Mesterért jövő emberek előtt denigrálván azokat akik ő kegyelmének kedvére nem járnak, hol ha azokat nem lehet sinistre informálni, magát ő kegyelme severe opponállya, hogy elne vigyék aki ő kegyelmének nem tettzik. Melly dolgokkal hol az Ekklesiákat idegeníti ő kegyelme alkalmatlan nem régi Iffjakat obtrudálván, hol pedig az alsóbbakat a Primáriusokra haragra és tzivódásra concitállya, úgy itilvén az alsóbbak, hogyha a Primariusok kötelességeknek megakarnának felelni, nem engednének meg olly Törvény ellen való dolgokat. Mindenképen veszedelmes a dolog: Ha ellene szóllnak T. Tsétsi Prófessorunknak hogy az Iffjúságnak dolgait a' Törvények szerint igazgassa, úgy mingyárt a Júrátusokat motskollya ő kegyelme, ha elhalgattyák mind a' nagy rendetlenségek végbe mennek, mind a' sok panaszolkodások az alsóbbaktul iránt ok, hogy a Senatus Collegialis semmit nem végez eggy embernek tettzésén kívül, elkövetnek, s mind hitek szerint magok kötelességeknek megnem felelhetnek.

3. Ad revisionem plurimarum Inconvenientiarum Collegialium Sessiót fél és egész esztendeig is, eggyszer alig akar indicalni, ha a kissebb valamelly olly Intervenientiák miatt az Urak intimált parantsolattya szerint a Primariusok egyben gyülni kéntelenittettnek, azokat fenyegeti, motskollya, illy, és hasonló szókkal: Expectent scelerati ipsi, reddent rationem Conventiculorum.

IV. A maga nagy serénységével ő kegyelme in Iuventute Instituenda mások előtt igen ditsekedik, mitsoda dolgokat tanit, és melly nagy szorgalmatossággal, az ugyan szokása ő kegyelmének, hogy ha eszre veheti vagy az Uraknak, vagy az Iffjúságnak, sok rendeletlensége miatt az iránta való kedvetlenségeket, akkor vel in illis Theologicis et Sacris, hol külső és profana Historiátskákat, holmi dictumotskákat bétsavarít, az értetlenebbek elméjeknek el

vonattatásokra, et pro sui admiratione változtattya a disciplinákat gyakorta. De itt is megkivántatnék

1. Hogy bizonyos Authorokat fel vévén tudná az Iffjúság mit tanit ő kegyelme. A Theologián kivül semmi Systema nem magyaraztatik, tsak valami tettzik, és a' mi eszére jő mongya a' szegény Iffjúság előtt, minden Methodus nélkül, ugy hogy ha mikor revocallya ő kegyelme maga Professióit, noha utánna irták légyen némellyek, még is semmit nem tudván a scripturáikból felelni a' nagy Confusio és Amethodia miatt, publice az Iffjakat eke szarvára, és hová nem igazíttya, a' mint maga eő kegyelme reátalál és a' mi eszébe jut, ugy formálván a kérdéseket alig tugya a szegény Novicietas mit akar ő kegyelme.

2. Esztendőnként a Praesidiumokat nem kivánnya fel állitani, hogy ő kegyelme minden mondásit inkább tsudállya a dolgokban fundamentum nélkül levő Iffjúság.

3. A Disputatiók, mellyek által az Iffiak a Serenysegre ösztönöztetnének, ő kegyelme altal el rontattak, már minden Tudomány külső haszontalan Hystoriákban láttatik itt állani, az illy dolgokkal el vonván a szegény alább való Iffjaknak elméjeket a' szükségesebbektül, akkor veszik sokan észre magokat, mikor ki akarván a Collegiumbul menni, jó könyvek valami módon akadnak hozzájok, hogy végekre nézve haszontalanságot tanultanak. De a maga Tanátsát eő kegyelme mind Realitásnak, a' másét Notionalitásnak, haszontalanságnak beszélli és az Iffjuságnak tanittya.

V. A Collegiumnak sok Leveleit kezéhez vevén eö kegyelme a' Primariusok és Seniorok változván esztendőnként, miképen vannak a' Collegiumnak beneficiumotskai, adosságokat, pia Testamentari Dispositiókbúl és egyeb fundusokbúl obvenialható javatskáiért eő kegyelme privatim irván fel szedi. Ha szólnak a Primariusok halálosképen gyülöli, fenyegeti, motskollya.

VI. Tiszteletes Collega Társát eö kegyelme nem csak maga de mások által is posthabeáltattya, illy modalitásokkal.

1. Hogy ha mi közönséges dólgokban, ugy mint az egész Collegiomnak halotra való ki kérésében, vagy Mesterek vitelében az Emberek eö kegyelméhez mennek, ha a' másik Professorunkhozis el akarnának menni, nem szükségesnek mondván lenni obsistál és nem engedi eö kegyelme.

2. In Auditorium Tanitásnak idején az Oeconomus közönséges szolga által reá izen, hogy ne beszélne már, hanem jőjön ki, hogy az ő kegyelme nagy Authoritássát látván az egész Iffjúság, T. Collega Társát disgustaltassa.

3. Némelly Nemes Iffjatskákat maga Thecajában vagy házához hivatván ott T. Collegája betstelenitésére illy és hasonló kérdéseket teszen. Longe orat itane ille? Ridentne Studiosi illum longe orantem? Nobiles ridentne etiam? Miseria est, alibi uti in Accademiis nec orant professores, Pastoris est orare, non Professoris. Némelly Nemeseket ismét, kiknek Praeceptoraik nem igen vannak

eö kegyelmének kedvében, in Auditorio publice ac ad faciem ollyaknak kiáltya, mint a Praeceptorai, idest Partialistáknak. Igy indittya eö kegyelme a gyülölséget és veszekedést.

4. Ha láttya vagy be mongyák eö kegyelmének, hogy valaki az Iffjak közül T. Collegájához ment, azt suspectusnak itilvén, magától, vagy mástúlis szorgalmatossan kérdi, miért menne ahoz? Kik közül egy kérdetvén, miért vólt vólna ott? Felelte: Szükséges dolgaim lévén vóltam azért, mert ő kegyelmétis Professoromnak ismérem. Erre T. Tsetsi Uram mongya: Stercus ille, quid ille? nisi Coturnus et Pera.

VII. Innen gradatim fellyebb lépjünk. T. Tsetsi János Professorunk Törvényünk szerént Authorizáltatott quâ Senior Zempliniensis Tractus Inspectorem T. Curator Urunkat annak lenni nem akarja agnoscalni, illy illetlen szókkal az Iffjak előtt despiciálván: Quis ille Curator? et quis illum constituit Curatorem?

2. Az honnan ő kegyelme Judicatus, . . . etiam exmissionem Dni Spect. Curatoris eö kegyelme meg vetette és azólta mi olta ő Kegyelme Causáját, maga tettzése szerént extra iustitiae terminos promovealni nem akarta, sok motskos és méltatlan vádlásokkal sokak előtt denigralta.

VIII. A Patronus Uri Emberek közzül, ha ki valamiben nem complaceál eő kegyelmének, azok közül némellyeket a suis Majoribus, ac Stirpe, némellyeket ab externa facultate, hogy minden jószágoknál ő kegyelme könyvei többet érnének, még is kegyelmét betsülni nem akarnák. Nemellyeket a qualitate, mely tudatlanok volnának, magános és közönséges helyeken előttünk denigrál. Ugy a belső szent hivatalban lévő ő kegyelmével együtt nem érzőket, Tudatlanoknak, hasokat hizlalóknak motskol.

IX. Ezeket merészelvén el követni közönséges helyeken eö kegyelme, mivel senkitül semmit nem tart, nem tsuda hogy perfidusoknak, ugató ebeknek, Judásoknak kiáltya és hirdeti lenni, az ő kegyelme Törvénytelenségét nem folytató Primariusokat. Nem mi vagjunk elsőben az ő kegyelme motskai alatt, tudják a' kik már szent szolgálatban vannak, melly méltatlanúl káromkodóknak, paráznáknak és nagj tetemes vétküeknek hirdetvén azokat, mellyet tsak azért szivel, hogy maga Törvénytelenségi palástoltassanak, tudja azt ő kegyelme, Novitius vagy nem érti az ő kegyelme dolgait, vagy ha értené is semmi módon nem merne ellene szollani eö kegyelme igyekezetinek, azért a Primaria Sedest vádollya prostitualni kivannya, hogy a Collegiomnak tisztaságát és a köz jót ő kegyelme Privatumi 's rendeletlen kívánsági ellen munkálódni kivánnyák, Azokat penig igazaknak és mindenekben punctualisoknak tartya és hirdeti, a kik Causájában magokat eö kegyelméhez tsatolták.

X. Az Innepekre való ki menetelek alkalmatosságával az Iffjuságot felettebb vexálja, kapuit és ajtóit előttök bé zárván, mikor épen már el kellene menni, Leveleket akkor el fogván tar-

tóztattya, ha reá mennek Conceptusokért, rútúl tractállya, hunczfuttal káromolván, fához kapván döföli és botozza.

XI. Seniorok Constitutiolyok idején a Collegyiomot a ki ő kegyelmének tettzik, arra disponaltattya. Igy tselekedett már ez előtt három Esztendőkkel a. D. Marton, a' ki promotio igiretivel, és itallal in partem disponálta az Iffjúságot, hasonló részeges Társaival, ugy hogy példa beszéddé mene; Eregy Martonhoz ha ihatnál. Más Gregarius ugjan akkor T. Tsetsi Professorunk szavával járt a Collegyiomban, hogy ő kegyelme a kit akarna azt tegyék Seniornak, még a Primariusokat is igy disponálni akarván, in publica Sessione előhozták T. Tsetsi Professorunknak hogy szavaval miért disponaltatik a Collegyiom in aliquam Personam. S hivattatott a Gregarius a ki onnet disponaltatott, hogy olly suplantatiót inditson. Fenyegette ugyan T. Professorúnk, de szemébe mondotta, hogy ő kegyelme Felesége által intimálta néki, kit és mitsoda úttal tegyenek Séniornak. A ki penig eö kegyelmének nem tettzik, azt confirmalni nem akarja, Suffragiumit a' más személlynek Suffragiumival egyben zavarja, az Iffjúságot is publice és fel szóval, mint leg közelebb való Seniori Constitutióban, az ollynak fel vetettetésérűl declarállya.

XII. Mostani Seniorúnkra el múlt 1729. eszt. Pünkösdi napok előtt, az ordinatio be vitelinek alkalmatosságával meg haragudván, azólta sok denigratiókat ellene tévén mindenekben prostituáltatását, quantum fieri potest, múnkálógya; Seniornak lenni nem agnoscállya, az alatta valóknak is, hogy Senior nem volna azt intimállya, hogy absque ulla dependentia lévén, tülle az Iffjúság eö kegyelme maga kívánását prosperállya, az Iffjúságot per duo Capita disuniálhassa.

XIII. A maga Leányának rút Hírét ex passione alia a Juratus Deákokra fogván azokat T. Curator Urunktul bántzoltatni, csapattatni, absque omni dilatione kivánta, holott azt eö kegyelme jól tudja, és a fassiókbúlis vilagos,

1. Hogy a Szólgálója, melly az ő kegyelme Leányának alsó ingét mosni akarta, másoknak és az után a' Leány Annyánakis mutatván, tanquam Signa Violatae Virginitatis, beszéllette és hirestette el, arrúl a' mit látott, a' kinek hallattára az Annya verésére a' Leány Dókos Jánosra vallott, és a' ki előtt Dókos Jánosra az ő kegyelme Leányát Academiai promotiónak igiretivel kötötte az Annya.

2. Azt is tudja, hogy Dókos János beszéllette ő kegyelme Leányának reája való kötését, és mitsoda discursusok vólt közöttük, még is a Dókos ellen, féltvén maga Causájának inkább lejendő ki nyilatkozását nem kivánt procedálni, hanem a dólgokat egészben el mellőzvén a' De eo Utrumokat maga eö kegyelme ugy formálta, hogy a factumról semmit kérdőre nem vévén, tsak azon rút hirnek kiterjedéséről legyen inquisitio, de világossan ki jött az hogy Dókos János ugy is Reus lészen mindenek felett, mivel azok

kiket T. Tsétsi János Professorúnk büntettetni kiván, rész szerint maga Szolgálójától, rész szerint Dókos Janostól értették, hogy ő kegyelmét le hivatván Professor Tsetsiné Asszony a Leányával nem tsak kinálta, hanem azt mint egy ugjan erővelis obtrudalni akarta oly .... kkal: hogy ezt vagy amazt mivelte vólna Leányának el vegye, amaz penig olly feleletekkel retundállya: Hogy tudva Kurvát venni nem akarna.

3. Azt is jól tudhattya, kik vóltak nevezetesbb és elsőbb hiresztelői, mert ő kegyelme Felesége a Szólgálóra már Patakon más házánál lévén a Szolgálóra reá ment, és motskolván verte is, hogy miért hiresztetné ezen dólgot, amaz penig akár ki előtt ha kivált hit által kérdettetik magát még többreis igirte, és hogy el nem tagagja a' mit tudna.

4. Azt is tudja, ha tudni akarja, T. Tsetsi Professorúnk, hogy Dókos János Uram maga kérte a Primaria Sedes assistentiáját, Miskóltzra nem akarván el vinni Mesterségre, hogy Testimonialist adnának ártatlanságárúl, és igy maga Dókos János vólt ezen Causanak az egész dolognak Auctora, promotora. Világos azért innen, hogy T. Tsetsi János Professorúnk ő kegyelme azért nem kívánt a Dókos János ellen procedálni,

1. Hogy ex passione alia kivánná ezen Causa által a Jurátusokat prostituálni.

2. Azért, mert nagyobbakra is magát mondandónak obligálta Dókos János, mellyek közül némellyeket sokak hallattára ő kegyelme házárúl ki is jelentett, és ha úgyan kéntelen lészen véle, szemébe is ő kegyelmének maga obligálása szerint meg mongya mindazokat, mellyeket a Fatensek hallván a D. Dókostúl, fáteáltanak, bizonyitván még a maga szolgálója által is, hogy ő kegyelme le hivatta vólna Tsetsiné Aszony Leányát akarván obtrúdálni. Azt is megjelentettük T. Tsetsi János Prófessorunknak ő kegyelmének, mitsoda rút szókat szóllott publice az egész Primarietas előtt Leányárúl, tisztességgel ki nem lehet tenni. Ha bé vette a húntzfút, ki veti hó vizen. etc. Méltatlan miért motskol hát minket, és mások által miért motskoltat, hogy Collegyiomúnk tisztaságát ex obligatione sacramentali óltalmazni kivánnyúk, tsak hogy suspectusokká tévén a Fátenseket és Jurátúsokat, akár mitsoda rút dolgot hallanának ezután ő kegyelme házárúl, senki az ő kegyelméhez obligátúsok ellen legitimo etiam modo procedendi procedálni ne merészelné attentálni, holott minekünk kötelességünk és hitünkben áll, és törvényeinkből is világos, hogyha mi notabilis fogyatkozást látúnk Tisz. Professorinkban, vagy házok népében, ami felettünk valóknak bona fide exponállyúk, és hirré tegyük. Ne tale malum latius serperet.

XIV. A' Collegyiúmnak nagy kárára Collegyiúmúnk számadatlan szolgájának Számadását ő kegyelme maga kezéhez vette, in sua et ipsius Causa absolválni munkálódta, contra protestationem saepius iteratam Primariae Sedis, sic etiam Collegii. Magát ő

kegyelme Tettes és Tiszteletes Cúrator Urainknak T. Collégájának és az egész Collegyiúmnak minden felsőbb Tiszteinek opponálta, tsak egyedül azokat tartván szóval és irásival, ő kegyelme hirdetvén, és kiket sinistre a dolgokrúl informálván in partem pertrahálhatott, azok által is hirdettetvén Jó és igaz Lelkü embereknek, akik az ő kegyelme Causáját qua qua via promoveálni akarnák, Akik penig punctualiter a dolgoknak momentumait felvévén rendes úttyán folytatni kivánnák a dolgokat, azokat külömb külömb félesérelmes hireknek reájok való költésekkel és betsülletlen szókkal illeti s hireszteti.«

Hasonlítsuk össze ezeket a sorokat Patay elejtett nyilatkozataival, s mindenkit meg fog lepni a szellemnek az a közössége, mondhatni, azonossága, mely bennök kifejezésre jut. »Hogy azért czélomat röviden kitegyem: a mi szegény Collegiumunkban a veszedelem táplálója Tsétsi Uram, nem kell több argumentum annál, a világos cselekedete mutattya; nem volt senki még mellette, akivel comportálta volna magát, kezdjük el Füleki, Azari, Pósaházi, Szentpéteri, Nagy-Mihályi, Bogáti uramékkal mit nem cselekedett?« »Professor Társával és a Primaria Collatióval többire semmit sem communicál, mind oskolai dolgokat, mind perceptiókat s erogatiókat a mint magának teczik úgy cselekszi, azokról pedig soha számot adni sem akar. Ha valamely maturus Legény probono Collegii talál kérdést tenni: »miért vagynak ezek?« azt minden úttal persequálja, lurkózza s azt mondja: »Quomodo audet Discipulus contra suum Professorem loqui,« mintha a Discipulusnak minden hibáit el kellene palástolni Professorának, kivált hites Primáriusoknak, kik a Collegium javára való vigyázásra hittel köteleztetnek.« »Az ő kegyelme hire megvan, de alatta majd elalszik a Collegiumbeli tudomány; fél esztendeig alig van két disputatiója, a Collegiumban való Syllogisticátiót haszontalannak lenni mondotta előttünk is, mikor adhortáltuk annak gyakorlására. Megbizonyítom, hogy a mennyi Professiót tett esztendő forgása alatt, minden Professiója áll a Collegiumnak egy-egy forintyában; nem csoda, hogy a Novitius reá nem ismer, mert judiciuma arra nincs, de magok Industriájok által előment érdemesebb Ifjak ha mernének szólni, mind azt mondanák többire; de az olyat megfenyegeti: »Exspectes, non spera promotionem.« Benefactorokat semminek tarttya, semmi intést be nem vészen; Papi rendet, Primáriusokat gázollya, már világos, hogy oly independens, akár kivel szembe száll, éppen Monárchiát erigált Collegiumunkban.» [1] Stb.

Ily körülmények között Csécsinek elég oka volt a jövőjén való aggódásra. Ám a kétségbeesést csak oly kevéssé ismerte, mint az engedékenységet és meghódolást; bízott erejében és szerencséjében. A Dókus-ügy következményei némileg kedvező perspec-

[1] Az 1730. szept. 18-iki körlevélből. Spataki Füzetek, 1905. 57., 59. l.

tívát nyitottak számára. Patay, bármily erős volt különben, nem állíthatta ellene csatarendbe a pártfogók testületét, s az az ellentét, mely Dőry és a kurátor között napról-napra élesedett, csupán az ő érdekeinek válhatott hasznára. Patay akaratlanúl is nagymihályistának látszott, viszont Dőryék, midőn a főkurátor intézkedéseit bolygatták és támadták, Csécsinek lettek támogatóivá. A küzdelem a kollégium falai közűl ki, a benefactorok közé szorult, s az ellenségeskedést az urak között, úgy beszélik, főképp leveleivel, Csécsi János is táplálta. »Akármint mentse magát,« írja Patay, »maga leveleiből mutatom meg, mind a papokat együvé miként kívánta veszteni s mind az benefactorokat.« [1] Tényleg nem nézte tétlenűl a dolgok alakulását; hangoztatta, hogy méltatlanúl bánnak vele,[2] és rajta volt, hogy pártfogóinak számát szaporítsa. Ellenfelei állítják, hogy ebben a tekintetben a módokban és eszközökben éppenséggel nem válogatott s a rágalmazástól és valótlanságok hirdetésétől sem riadt viszsza. Példa rá, mondják, Marton és Molnár deákok ügye, kiknek megkegyelmezését »per omnia media munkálódta, de hogy végbe nem vihette, sok érdemes embereknél ártatlanul szenvedett Deákoknak describálván,« Patayékat »nem kevés prostitutiójokra denigrálta.« [3]

Annyi bizonyos, hogy a két kicsapott deák nem maradt pártfogó nélkül. Dőry András mint áldozatokat fogadta őket, kiknek tönkretételével Patay uram tulajdonképp őrajta kívánt bosszut állani; és mivel a két fiú külföldi akadémiákra készült, Ráday Pálhoz s egyebekhez ajánló sorokat írt érdekökben.[4]

A derék miskolczi patrónusban forr az epe a főkurátor ellen. Bántja, hogy Patay a Dókus-ügy revisiójára vonatkozó érveit elutasította, de még jobban, hogy ellene ide-oda irogatott s törvénytelenséggel és a kurátori jogkör megsértésével vádolta. Haragjában még augusztus 1-én kemény, vehemens levelet intéz a benefactorokhoz a kollégium züllött állapotáról és a Patay-uralomról.[5] A declaratióból megtudjuk, hogy Dőry uram az aratási examen idején Patakon járt, hogy fia előmenetelének tanuja legyen és az ősi szokás szerint ott egybegyűlt urakkal az iskola dolgairól tanácskozzék. Azonban, sajnos, egyikből sem lett semmi. »Az édes Patay uram« nem engedte meg, hogy examen universalét tartsanak, akár, mivel a szülőket akarta bosszantani, hogy »gyermekeik profectusokat

[1] L. 1730. okt. 4. kelt levelét. Spataki Füzetek, 1905. 62. l.

[2] 1730. szept. első napján írja Ráday Pálnak (?): »Magam is többire persecutio alá tétetve vagyok, engem fenyegetnek, mortificálnak, ellenem votumokat szednek, szemtűl-szembe negligentiáról vádolnak (holott még vakációkban is tanítok), a Deákokat ellenem animállyák; fizetésem is nincs semmi, sem semmi reditusom nincs már, hogy jobban elkedvetlenítsenek. Mindezeknél nagyobb amaz ... ellenem költött Calumnia és házam népe ellen, mellyet mindeddig is senki is nem vindicallott, sőt akarják füstbe menni« stb. Spataki Füzetek, 1904. 251. l.

[3] V. ö. Patay körlevele 1730. szept. 18.

[4] V. ö. Spataki Füzetek, 1904. 252. l. Spat. levéltár, A. IV. 913. 13.

[5] Spat. levéltár, u. o.

ne experiálhassák,« akár, mivel azt akarta, »hogy az urak egybe ne jöhessenek és ne tugyák meg minemű injuriája légyen a Tanításban fáradhatatlanul szorgalmaskodó Professornak T. Csécsi János uramnak, némelly competitoritúl, ugy szintén Tanítványitúl, akik annyira animaltattak, és naponként animaltatnak, hogy már azoknak csak nem censurájok alá vettetett, ellene gyülések tartatnak, collegium nevével és pecsétjével, a Collegium híre nélkül, irkálnak, firkálnak, helytelen informatiókat tesznek, opiniókat bal informatiójokra kérnek, szomorúságát azzal nevelik, a Tanítástúl idegenítik és alligis irhatom le minemű injuriákkal terhelik.« A kurátor ezzel nagy sérelmet követett el a gyermekeiket iskoláztató szülék ellen; mivelhogy, úgymond, »késő nekünk várnúnk, kiknek Isten gyermekeket adott, hogy a mostani jó Tanítók ellen opiniók szedettessenek és azok aránt gyermekeink szamarúl maragyanak, mert annak messze van a vége, hogy más Professoraink legyenek...; könnyű azoknak, kiknek már Professorra nincsen szükségek, mind opiniókat szedni, mind a Professorokat idegeníteni, kedveteleníteni, de nekünk súlyosan esik.«

Aztán áttér a Dókus-ügyre; elmondja, miképpen rendezték a vizsgálatot, nem abból a célból, hogy megállapítsák, hogy a nyert informatiók alapján helyes volt-e Patay uram sententiája, hanem hogy a senior letételének, »az depositiónak oka, amint informaltatott Patay uram, úgy vagyone vagy sem?« »Micsoda involatio lett hát Patay uram authoritássában, itillye meg akárki, nemis attunk okot ő kglménck panaszra, hanem ha azt resencialta az édes Patay Uram, hogy nem Tokait, hanem Dókos Jánost, intentiója ellen ő kglménck (melly világos némellyeknek irott ő kglme leveleibűl) vitték Miskólczra a miskólczi követek.«

Érdekesen mondja el, mennyit vesződtek, küzdöttek, csakhogy a Dókus ellen végezett vizsgálat jegyzőkönyvéhez hozzájuthassanak. »Először magam in privato requiráltam s kértem T. Nagymihályi Uramtúl, Dokos uram ellen peragált inquisitiónak velem és követekkel való communicatióját, de ő kglme én előttem meg tagatta, hogy nem vólna ő kglménél, hanem T. Esperest el vitte vólna magával; én igaznak itilvén lenni egy Theologiae Professornak bizony mondással erőssitetett szavát, irtam emlitett Esperest urnak, hogy az Inquisitiót hozza be, vagy ha maga el nem jőne, küldené bé hozzám, hadd lássam meg a város követeivel együtt, kit tart azon Inqusitio, Dokos uram ellen való mocskos vádrúl, mert ellenkezőt hallunk mi Nagymihályi uramtúl mind magátúl, s mind másoktúl, amint informaltatott vala az Ecclesia, hogy az inquisitióbúl fundamentaliter informáltassúnk, Esperest uram azt agya válaszúl, hogy az Inquisitio Nagymihályi uramnál van. Nagymihályi uram nem tagathatta tovább, hanem in publico confessus, annak communicatióját meg igérte, de az iránt is meg csalt ő Kglme bennünket, mivel más nap reggel azt izeni nékem, hogy azon éczaka érkezett volna Patay uram ő kglménck levele, hogy nekünk

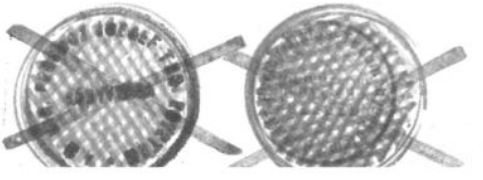
az Inquisitiót ne communicallya, mellyet mingyárt nem hihettem, ex duplici ratione, elsőben, hogy denegálhatná az Ecclesiától Patay uram az Inquisitiót s annak communicatióját contra omnium etiam gentium jura, 2-do estvéli nyólcz órakor igérte az Inquisitio communicatióját, virattig hogy lehetett az iránt Patay uram válaszát venni; én azért izenem Nagymihályi urnak, hogy Patay uram inhibitoriai levelét communicallya én vélem, hadd lássam és referálhassam az Ecclesiának, mi okon nem akar az Inquisitio velűnk communicaltatni, azt izeni Nagymihályi uram, hogy Váradi uramnak küldötte pro communicatione Patay uram levelét, és azért nékem el nem küldheti. Váradi uramhoz érkezűnk mi az alatt, és a válasza Nagymihályi urnak oda jött mi utánnúnk. T. Váradi uramnak mondván, hogy mit üzent Nagymihályi uram, azért hadd lássuk a levelet, azon becsűlletes ember monda: ebnek küldötte, nem igazán mongya. Ezen izenettel mingyárt küldök Nagymihályi uramhoz s kéretem a levelet, akkor azt izeni, hogy a Primariusoknak adta olvasni. A Primariusokhoz nyomon küldök a levelért, azok hoznak elő egy levelet, melly négy vagy öt nappal adattatott a dolognak tudakozása előtt, de abban emlékezést sem találtúnk az inquisitiórúl; illy hazugsággal terhelvén Nagymihályi uram bennünket, az Inquisitiót semmi képen meg nem láthattuk, mellyből concludálván Dokos urnak ártatlanságát, sőt ex dispositione lett denigraltatását a város instructiója szerint a követek invitálták Dokos uramat a Miskólczi mesterségre, én penig tíz óra tájban kocsimra vévén elis hoztam.«

»Azólta ő kglme (Patay) egy néhány felé, amint leveleit láttam, tött olly informatiókat, hogy én az ő kglme authoritassában involáltam; Bécsi udvarral, királyi consiliummal fenyeget; de én azt nem annyira sajnálom, mint azt, hogy ő kglme én reám neheztelvén a Collegiumban mind a valósággal Tanítókat, mind némelly Tanúlókat nem szinte rendesen tractal, a Seniort és Primariusokat Csécsi uram ellen machinalódni meg engedi . . . Nagymihályi uramis associálván magát Csécsi uram ellen Ecclesiasticus Curator urammal együtt; effelett ártatlan, jó igyekezetű Deákokat kicsapat, azzal concludálván sententiáját: Vegye el rúlatok Dőry uram.«

Végűl »P. S.« alatt a körlevelet széthordó két kicsapott deák ajánlása: »Levelem meg adó Marton András és Molnár János azok, kiket az Examen előtt olly keményen és ártatlanúl meg büntetett Patay uram. Kiknek nem vólt tized részént való vétkek, mint az ő kglme catalogussában a szentek közzé számlált Tokainak. Amazt minden erejével manuteneállya, ezeket a jó igyekezetű Deákokat ex inordinata in me passione meg büntette. Ha ő kglme Lelke ismeretihez hozzá fér, ám lássa ő kglme.«

A haragos köriratra ketten is válaszoltak, Patay: szeptember 18-án, Nagymihályi valamivel később: okt. 7-én. A főkurátor a commissio eloszlásától fogva lett főbb eseményeket adta elő: a Bogátitól végzett vizsgálatok lefolyását, a Dókus-ügyben játszott saját szerepét, a Molnár és Marton kicsapását, világosan, mérsékelten és elegánsan;

Tudomány-Egyetem Könyvtára Szeged FOLYÓIRATOK



kinyilatkoztatta, hogy az examen elmaradásában semmi része nem volt, a néki tulajdonított szavakat (»Vegye el rólatok . . .«) nem mondotta, s végűl arra az eredményre jut, hogy a kollégiumban Csécsi a veszedelem táplálója. »Megvallom, ha vallásunk prostitutiója nem lett vólna Consideratióban előttem, eddig le tudtam volna ültetni, de ha csak intyük s rajta odébb nem adunk, mind az meglesz, mind Collegiumunk elromol. Engem lelkemesméreti kénszerít, adgyam genuine az urak elméjére, ihol majd magunkat is egymással örökös gyülölségbe kiván hozni; micsoda reménységünk lehet jó rendhez, ha egyik bünteti, másik a bűnösnek pártyát fogja.«[1]

Nagymihályi a Dókus-ügy tárgyalását tekinti fő feladatának. A terjedelmes válaszirat[2] elismeri, hogy Váradi Sámuelt Bogáti gondnok az ügy revisiójára felhatalmazta, hozzáteszi azonban, hogy az esperesnek mint delegátusnak efféle felhatalmazás adására nem volt joga. Majd másolatban előterjeszti Pataynak 1730. január 24-én reggel kelt levelét, melyben a főkurátor a vizsgálati iratoknak megmutatását tilalmazza. Hangsúlyozza, hogy Dőryék az inquisitióval túllépték megbízásuk körét s utasításukat, melyben világosan ki volt fejezve »hogy a Senior Causája vagy Tekintetes vagy Tiszteletes Curator Uraim által revideáltassék és ő kigyelmektől absolváltassék avagy Condemnáltassék.« Az sem áll, hogy Nagymihályi a főkurátor tiltó levelét a követekkel nem közölte; két primarius által küldötte hozzájuk, a kik protestáltak is az urak törvénytelenségei ellen; a generale examen pedig — végűl — éppenséggel Csécsi akaratából maradt el, ki július 6-án a primaria sedesben annak elhagyását azzal követelte, hogy »hallgatóink úgy mint kellene soha nintsenek.« »Minnyájan nem mehetvén ő Kglmének keménysége miatt ellene, abban megegyeztünk, az honnan úgyan ottan Praeceptor uraimnak megparantsoltuk, hogy a Classisokat el készitsék, mivel azoknak lészen exámennyek.«

Nagymihályi semmit sem tud arról az igazságtalanságról, melylyel Dőryék a főkurátort terhelni akarják, sem arról a hirhedt »Vegye el rólatok«-ról, melyet Pataynak tulajdonítanak. Nem is Patay volt rosszul informálva, úgymond, hanem a miskolcziak. Igaz, Dókusra nem bizonyították rá a leány megszeplősítését; de ez Csécsi kedvéért nem is vétetett punctumba, »jóllehet gravis circumstantiák vóltanak, hogy lett vólna olly actusa világosan.«

A két feleletnek az urak között, úgy látszik, megvolt a kellő hatása; ellenben a kollégiumban elegen akadtak, kik büszkén emlegették Dőry pátensét. A csécsista párt nekibátorodva látta, hogy a kicsapottaknak semmi nagyobb baja nem történt; maga Csécsi pedig még október elején sem szünt meg a deákokat magához hivatni és egyenkint pártjára édesgetni.[3]

[1] Spataki Füzetek, 1905. 56—9. l.
[2] Spat. levéltár, A. IV. 914. 14.
[3] Patay lev. Rádayhoz. 1730 okt. 4. Spataki Füzetek, 1905. 62. l.

»Egyedűl Isten az, a ki korrigálhattya«, írja Ráday Pálnak Patay.[1]

Korrigálta is — legalább egyidőre. Még abban a hónapban meglátogatta betegséggel;[2] a következőnek 25. napján[3] pedig elvette tőle azt a nőt, a kinél jobban senkit az életben nem szeretett, kevés örömének, sok keserűségének hűséges osztályosát.

Ubrisi Máriára attól kezdve, hogy félig gyermekfővel — tizenhetedfél éves korában — asszonysorba és egyúttal Patakra, a szigorú tiszteletes urak és még szigorúbb tiszteletes asszonyok Mekkájába került,[4] Azaritól a Szentiványi-commissio carcerbe dugott deákjáig sokan sok rosszat iparkodtak rákenni; de az a sírig tartó fájdalom, melylyel férje meggyászolta, megtisztította emlékét. Ne feledjük, hogy ez a vasfejű ember évtizedeken át estéről estére számbaveszi keserű árvaságának napjait, és az utókor alig örököl kezeiből könyvet, írást, a melynek fakó lapjain egy-egy sor nem tanuskodnék a vívódásaival és szenvedéseivel magára maradt embernek társa után sóhajtozó bánatáról.

Csécsit elkábította, összetörte feleségének hirtelen halála, s ezt a körülményt az iskolai élet aktái szintén éreztetik. 1730 végétől 1733-ig nagy hézag tátong a harczok emlékeiben s mindössze 1731 januárjából jelzi egy rövid írás,[5] hogy a nagy verekedő nem feledte el, hogy van még adóssága, melynek lerovása nélkül a harczmezőről nem távozhatik. Csécsi tollhoz nyúl és feleletet ír — a primariusok 1730. július 12-iki vádjaira. Röviden, kelletlenűl válaszol, az ember érzi, hogy nehezére esik minden szó és sebzett lelkével inkább csak »becsületből«, mint a győzelem díjáért vállalkozott a feladatra. Ime az egész:

»Tanítványoknak talám nem illik Attyok és tanítójok ellen illyen mocskos és egy Punctumbanis meg nem probáltatható Gravameneket béadni, és midőn hajdan itten csak egy süveg le nem vételéért is, a Professorok háttal állván hozzá, ki csapattatott omnium Judiciis az Deák, ezért mit lehetne érdemleni.« Csak ezután tér át a vádakra:

Ad Punctum 1mum. A királyi Commissio előtt forgott ezen Gravamen és akkor nem igaznak lenni deprehendáltatott. Professorságátul fogva Tiszt. Prof. . . . Uram az hol lakott Azáriban (?) s egyebütt én soha se voltam, sem oda semmi Interessentiám nincsen, mégis eő kglme sehol sem lakhatik mostis és per modum Oneris tartyák mindenütt.

Az Törvények vagy Determinatiók ellen mutattassék meg, miben vétkeztem, s úgy az Leveleimet is producállyák, mellyekkel veszekedéseket indítok. Az hizelkedő Iffjak kik légyenek, nem

[1] Spataki Füzetek, A. V. 991. 10.
[2] Patay lev. Rádayhoz. 1730. okt. 22.
[3] V. ö. Mihályi Kováts István: Mennyei Kívánatos Öröm, h. n. 1730.
[4] Mihályi Kovács szerint 1698. márcz. 6-án született.
[5] Spataki levéltár, A. V. 920. 2.

tudom, s így azokat is, a kiknek promotiójokat impediáltam volna, holott a Scholamesterségek rend szerint mennek, Privatusokat az kiket kérnek az Atyák, azokatis a szerint adom, bizonyságok ex ipsis Primariis az Dnus Miskolczi, Bekény, Kádas.

Ad 2dum Punctum. Az Törvényeket sokszor már el olvastam, az idén is már el olvastam volna, de ithon nincsenek az Deákok, mind annyi erőtelenségemben és szomoruságomban is.

Ad 3-ium. Némelly Praeceptor minthogy alkalmatos, sokan kívánják és azért van sok Tanitványa, de az alkalmatlantul, ha oda adom is el veszik. A mesterségek iránt az Vád egész Tökélletlenség, et perpetua praxis contrarium docet, hanem ha némelly Notatusokat az Ecclesiák semmiképpen el nem vinnének. Az el mult Télen az Bényeiekkel egynéhány óráig veszekettem, de egy Primariust sem vittek általán fogva és lehivatván eőket, szemben is meg monták, hogy nem visznek, az mint készek errül Bényei uraimék Testimonialist adni. Collegialis sessiók, minthogy egész napokat foglalnak el, mikor osztán sok revisióra való dolgok együvé gyülnek, akkor szoktanak lenni. Accedálván hozzá: az Urak eő kegyelmek olykor be jövén tettek rendeléseket.

Ad 4-um. Az én diligentiámnak az mostani Primariusok hogy lehetnének Bíráji, holott az mostani Senior esztendő alatt kéczer volt a Profession, az elein és a végin az esztendőnek, a többiek közzül három s négy holnapig sem látok eczer egyet. Azonban kérjenek Testimonialist, csak Magyar Országban az nemesi rendeken kívül 240 Praedicator Tanitványomtul; nem ollyakat, mint ők, de Academikusokat, ott fenn laktomban húsz—21 esztendős koromban tudtam cum Gloria tanítani, és 19 esztendős Professorság után vénségemre 41 esztendős koromra hol vette volna magát az a metamorphosis. Hogy bizonyos Authorok nem tractáltattanak, az nem igaz, mellyek az Theologia meg az Biblia, Antiquitates, Philosophia, az melly irás még régen vagyon, Historiae Compendium, Görög grammatica etc., de némelly Primarius ha rá kérdeznek, a se tudná igazán meg mondani most micsoda Facultásokat tanitanak.

A Praesidiumok minden uj esztendőben fellállittatnak, de némelly Primarius vagy Praeses el sem kezdi, némellyik elis viszi husvétnál tovább, sok az heverés miatt felsem vállalja. Az Disputatiók hogy el rontattak volna, nem igaz, szinte az Primariusok mind voltak Respondensek. Mikor igen hideg van, nem lehet, hozzá járulván ez is, hogy az elmult Tanításán az Theologiának az eő javokra semel pro semper minden Caput után egy-egy Praedicatiót dictáltam, melly sokra terjedvén, az miatt multak el néha az Disputatiók.

Ad 5-um. Egy levélnél több nálam nem volt, azt vissza adtam. A pénzt fizetésemben mikor el vészem, másik Professor, ugymint Tiszt. Nagymihályi Uram is úgy cselekszik.

Ad 6-tum. Száma nélkül magam küldöttem és sokszor oda az embereket, de voltak ollyak, a kik roszszulis szóltak, ugy az subscribálandó Deákokat mind oda küldöm, mellynek jele az: Egynek sincs nálam az Commendatoriája. Az mi az Auditoriumban való izenetet illeti, abban nékem elég károm van, mert csak nem három óráig tanít eő kegyelme az én órámon, többire két órakor menvén bé az . . . Órára, arrul bizonyság az egész Collegium; Azonban a sok csengetés közt magamis confundálom az órát, errül a Seniornak kellett volna eő kegyelmét admoneálni.

Hiszen énis reggel elég hoszszasan imádkozom. Az a Cothurnus és Pera nyilvánvaló hazugság.

Ad 7-um. Tiszt. Esperest Uramat hogy nem agnoscálnám Curatornak, azt tagadom; Interim ez elmult esztendőben el mult Revisiója az én boldogtalan causamnak, igen nagy hátra maradás. Az Iudicatus sem vettetett meg, hanem T. Praedicatorok javallására is relegáltatott ad majoris numeri conferentiam.

Ad 8-um. Egészen hazugság, kevés könyveinknek az ára nem Urak, de valamelly idiota emberek Jószágának több lehet. Más országbeli Professoroknak . . . 30.000 ezer forinton adták el az könyveit.

Ad 9-um. Bár lett volna, ne tették volna magokat méltókká ollyan Titulusokra, irtóztató háladatlanságok, én azt magamis bánom, hogy attak alkalmatosságot azokra, magok az okai.

Ad 10-um. Az előtt hogy difficultas volt az Innepi Conceptusokkal, magok importunitása volt az oka, hogy huszanként is rohantak rám eczersmind, de már az Urak eő kegyelmek corrigálták azon abusust.

Ad 11-um. Itt publice investigáltatott már két esztendeje az a dolog, és Pocsai hazugnak lenni declaráltatván, kicsapásra, et cum mitigatione esztendeig való degradatióra itiltetett.

Ad 12-um. Az mostani Senior dolga minden tugya miben van. És akkor tétetett Seniorrá, mikor Dókus dolga iránt most esztendeje T. Curator Uram be jövését mindennap vártuk és ez volt az oka az iránta való idegenségnek, quia erat reus.

Ad 13-um. Várom az T. Urak által megigirt revisióját ezen dolognak.

Ad 14-um. Tekintetes Dőri András Uramra revocálom magamat ez haszontalan vád iránt. Az Dókus dolgában nem is szóllottam, nem hogy absolváltam volna.«

Ennyi az egész. Az urak pedig deliberáltak rá egyet-mást, szokás szerint keményen megfenyegetvén a két professzort, ha békételenségeiknek véget nem vetnének.

VI.

Az 1733-ik esztendő a pataki kollégiumban megint a pörlekedések és botrányok esztendeje volt. Ezúttal azonban a programm még az 1722-ikinél is változatosabb. A városban híre járt, hogy Csécsi gyujtogatni akar; két deákot, nagy párthíveit meg is bízta már, hogy a kollégium körül támaszszanak veszedelmet és hirdessék, hogy az egész gyujtogatás a nagymihályisták műve, a kik azt akarják elhitetni, hogy Csécsi Mária gyujtogató . . . A fama szerint ugyanis Csécsi a Nagymihályi Patakon maradását ekképp akarta lehetetlenné tenni.[1]

A mende-mondának némi alapot látszott kölcsönözni az a körülmény, hogy a városban leégett egy csűr, a melynek fölgyujtását a Csécsi-leánynak tulajdonították; s félelmessége csak növekedett azáltal, hogy Váradi Sámuel, a pataki pap házában ismételten fenyegető leveleket találtak, melyekben a névtelen író bejelentette, hogy Nagymihályi emberei, csakhogy Csécsit a kollégiumból kifüstölhessék, a Csécsi udvarán levő szint a vizsgák alatt felgyujtani s a tettet Csécsi Máriára fogni szándékoznak.

Mindez közvetlen az aratási vizsgálatok előtt történt. Az examenre az urak feltünően nagy számmal gyűltek össze — nem kevesebben, mint ötvenegyen voltak jelen: 47 világi és négy egyházi — s a történtek híre általános megdöbbenést okozott. Az exameneket sietve fejezték be, aztán legott őröket állítottak és megkezdették a nyomozást. A tanakodás eltartott estig, a nélkül hogy valami elfogadható eredményre jutottak volna. A társaság vacsorához ült, s ime a városban egyszerre tűz támadt, ha nem is azon a helyen, a hol a névtelen jövendölte.

Másnap, július 15-ikén tovább folyt a kutatás, ezúttal már a herczegi provisor s a város jegyzőjének és embereinek közbeöttével. A munka megint öreg estig tartott, és csak ott voltak, a hol az előző nap abbahagyták. Elköltötték tehát vacsorájukat s kiki nyugalomra tért. Ám alig pihentek kissé, 9—10 óra között ismét felverte őket a tűzilárma: valaki Szokolyi uram házát akarta felgyujtani, de aztán észrevették s a kerteken át elmenekült.

Az urak nem tudták, mihez kezdjenek. Végre — 16-án — valakinek jó gondolata támadt: a névtelen levelek Váradiék portáján kerültek elő, tehát mindenek előtt a pap családját kell kihallgatni. A gyűlés ebben az értelemben határozott s erre nyomban kiküldöttek két megbizottat, kiknek aztán sikerült nyomra akadniok. Maga Váradi Sámuel semmi különöset sem tudott nekik mondani. Valamivel többet tudott már Jósvai Klára, a cselédleány, a ki emlékezett rá, hogy Váradiné s a leánya sokat suttogtak együtt; sőt a kisasszony holmi leveleket is irogatott, bár, hogy

[1] Szathmári Király György i. m., pag. 855.

miről, ismeretlen volt előtte. Az azonban, mondotta, bizonyos, hogy a kisasszony mindenféle íráshoz ért. — A két követ most már Váradinét és leányát fogta elő. Egy ideig haboztak s nem akartak vallani; de miután a leány írását a névtelen levelekével összehasonlították s az azonosság kiderült, a leány hosszas rábeszélésre elárulta, hogy a leveleket ő írta, még pedig anyja kívánságára, s ő volt az is, a ki letette őket, hogy atyja megtalálja; mi több, nem titkolta, hogy anyja, Váradiné, hallotta, mikor Csécsi két deákot felbiztatott, ijesztenének rá az urakra, mit a két deák meg is igért, azzal, hogy tüzet fognak támasztani. Erre Váradiné se titkolózott többé. Megerősítette leánya vallomását, sőt hozzátette, hogy nem csupán a ráijesztés eszméje volt Csécsié; azt is ő tanácsolta, hogy az urakra gyujtogatással kell ráriasztani. A két deák nevét nem tudta megmondani, csupán azt kérte, hogy az urának, szegény öregnek, ne legyen bántása, mivel Váradi a dologról semmit sem tudott.

A két úr ezzel a megdöbbentő eredménynyel tért vissza küldőihez, kik most már magok keresték föl Csécsit és előadva néki a dolgok állását, magábaszállásra nógatták.[1]

A gyujtogatás ügyében való eljárást az iskola jótevői és előljárói nem tartották s nem is tarthatták feladatuknak. Megelégedtek azzal, hogy a bíróság elé utalták, s a magok részéről ismét az iskola békétlenségének idült nyavalyájára keresték a tizenöt éven át hiába keresett orvosságot. Egyhangulag kimondották, hogy az 1722-iki tállyai pontok, a »Puncta compositionalia« ezentúl is érvényben maradnak, kivévén azt az egyet, a mely arról szól, hogy az igazgató tisztét a professzorok évről-évre felváltva viselik, mivel ez a rendelkezés nemcsak hogy nem könnyített az állapoton, de sőt »napról-napra az egyenetlenség s czivakodás üszkének és táplálójának bizonyult.« Épp ezért az igazgatóságot a folyó évben még Nagymihályi kezében hagyják, a jövőben azonban, különösen szolgálatának korábbi keletére való tekintettel, állandóan Csécsi János lesz a kollégium igazgatója. Abban az esetben pedig, ha — a mit Isten ne adjon — a professzor urak között a háborúság megújúlna (obductae pro hic et nunc cicatrices recrudescerent), ügyöket főkurátor uram, Dőry András, Szemere László, Bártzay János, Nagy Gábor, Oltsváry Zsigmond és Mocsáry Balázs uraim, vagy akadályozásuk esetén helyettesök jelenlétében vizsgálja meg, s e meglévén, a dolgot, ha kell, akár hivataluktól való megfosztásukkal és helyökre másoknak rendelésével is, hozza rendbe.[2]

Ez a végzés, bár »egyhangú« volt, éppen nem elégített ki mindenkit, s legkevésbbé elégíthette ki Patay Sámuelt. A főkurátor Csécsiről tett számos elitélő nyilatkozata után, melyekben ismételten kifejezésre jut az a meggyőződés, hogy a kollégium bajait az

[1] Szathmári Király György i. m., pag. 855—66.
[2] Spat. levéltár, A. V. 988. 7.

örökké zenebonáskodó tanár elbocsátása nélkül orvosolni nem lehet, éppen nem lelkesűlhetett azért az intézkedésért, mely Csécsi Jánost újabb hatalmi eszközökhöz juttatta. Patay már a gyűlésben is kesernyésen viselkedett; a zavarokat annak tuljadonította, hogy némelyek dolgába elegyedtek, determinatióit felforgatták, tekintélyét csökkentették;[1] nem egészen két hónappal utóbb pedig — szept. 5-én — egyenesen Szentiványi Jánoshoz fordult, kijelentve, hogy a züllött állapotokért a történtek után felelősséget nem vállalhat; hiszen a többi között némely jó urai még oly illetlenséggel is terhelték, hogy nem átallották azt mondani: »megkérdem tőle, ki tette kurátorrá,« — másfelől pedig a rendetlenségek kitörésekor Acsádi kanczelláriushoz, Koller referendáriushoz írt jelentéseit, melyekben a refractariusoknak példás megbüntetését kérte, csak válaszra sem méltatták.[2]

A keserűhangú irat a felsőbb körökben, úgy látszik, kívánt hatást gyakorolt. Batthyány Lajos kanczellár még deczember 19-én levelet ír Pataynak, felszólítván, hogy az intézetet saját bölcs belátása szerint (»a magha dexteritásával«) továbbra is úgy kormányozza, hogy a bajoknak eleje vétessék; hozzá pedig a dolgok fejlődéséről jelentést tegyen.[3]

A főkurátor 1734. január 9-én felelt a kanczellár soraira. Utal reá, hogy voltak kellemetlenségek, azokat azonban az ő rendelkezéseinek felforgatása és a kurátori tekintélynek megingatása okozta; ám a jövőben, ha kellő assistentiája lesz, példásan meg fogja büntetni a netáni rendetlenkedőket, akár tanulók lesznek, akár professzorok.[4] — Néhány nappal később — január 13-ikán — pedig leiratot küld Patakra, melyben közölvén, hogy az utóbbi zavarokról az udvar is értesült, jelzi, hogy az intézetet rövid idő alatt meglátogatja és a bűnösöket szigoruan megbünteti; addig »mindenek in statu quo csendesen observáltassanak«.[5]

Hiába, az intés, a fenyegetés egyaránt foganat nélkül maradt; a villongás nemcsak nem szünt meg, hanem valóságos kis forradalommá fokozódott, és némelyek közvetlen a kurátori levél vétele után »őket nem illető authoritással, egyik professort rectoratussábul degradálták, s az másikat helyheztették helyében«.[6]

Már ez több volt, mint a mennyit eltűrni lehetett. A főkurátor siet ez eseményekről Batthyányt tudósítani. Hangsúlyozza, hogy a fölfordulás egyenesen a két professzor, de különösen Csécsi nyughatatlanságából ered; a zavarok megszüntetésére tehát nincs más mód, mint ha új professzorokról gondoskodnak. Ha ezt elmulasztanák, félő, hogy ismét villongások következnek. Azért is: »ha Excellentiád méltóztatik kegyessen azon két professorok amotio-

[1] Spataki levéltár, A. V. 1020. 26.
[2] U. o.
[3] U. o. A. V. 992. 11.
[4] U. o. A. V. 995. 1.
[5] U. o. A. V. 996. 2.
[6] Patay jelentése Batthyányhoz. 1734 jan. 29. Spat. levélt., A. V. 997. 3.

jokrul és arra szükséges assistentiárul énnekem kegyesen parancsolni, azonnal engedelmessen effectuálom«.

A kanczellár azzal felelt, hogy február 13-ikán királyi parancsot küldött Pataynak, hogy ez az egyenetlenségeket »pro prudente suo Judicio,« tehát saját bölcs belátása szerint igyekezzék megszüntetni s az eredményről ő felségéhez jelentést terjeszszen; a mennyiben pedig a békeséget keményebb eszközök alkalmazása nélkül megteremteni nem lehetne, mind a nehézségekről, mind a szükségesnek látszó hatásosabb módokról nyilatkozzék.[1]

Látnivaló, az udvar a dolgot éppen nem akarta elsietni és ez által még jobban elmérgesíteni. Sem a királyi parancs, sem a kanczellár kísérőlevele[2] egyetlen szót sem szól a két tanár elcsapásáról; mi több, a kanczellár éppenséggel ama reményét fejezi ki, hogy Patay az ügyet »csendessen s minden zenebona nélkül« fogja elintézni.

Patay tehát ebben az értelemben végzi előkészületeit. Csöndesen, tapintatosan egyengeti az utakat, s mint 1734 márcz. 3-ikán írja Batthyánynak, azon van, hogy »minden kedvetlenség nélkül, kettőnek s háromnak kimenetelivel, insensibiliter lehessen az orvosság. Sőt hogy önkint magok kérjenek engemet arra . . . Máris véghez vittem távolyrul is, hogy sokkal nagyobb csendességben kezdettenek lenni, s az dissensiotul megis szűntek«.[3]

A kanczellár a tervet márczius 15-iki levelében helyesléssel fogadta,[4] de Patay már nem várta be a választ: márczius 13-ikán öt benefactor kíséretében Patakon, a kollégiumban termett és szerencsésen véghez vitte szándékát.

Az ügyesen kieszelt s végrehajtott »államcsíny« lefolyását érdekesen beszéli el a márczius 19-ikén Batthyányhoz indított jelentés.[5]

»Elsőbenis Kglmes Uram, be menetelem előtt, azon munkalodtam dispositioimmal, hogy ott letelemkor, minden dissensiok es Confusiok el tavoztathassanak es a kivant veg történtető zenebona nelkűl mehessen vegbenn. 13-ia praesentis azért Patakon leven, hogy idővelis sem az izetlensegbenn levő Professorok, sem masok felöllem olly vadot ne tehessenek, ne talam a dolgok folytatasa Felseges Urunk ő Felsege Kglmes Decretumához általam nem alkalmasztatott, öt erdemes Benefactorival azon Collegiumnak consideáltam s mind két Professort külön külön elomben hivattam s hoszszas declaratioval eleikben számlalvan, minemű disconvenientiak, confusiok es dissensiok legyenek közöttök, mellyeknek hire nem csak Benefactorokat szomorítanak; de még a Felseges Udvar kegyes füleit is, illy orszagos dolgai között terhelik, mellyeknek

[1] Spataki levélt., A. V. 998. 4.
[2] U. o. A. V. 1000. 6.
[3] U. o. A. V. 1003. 9.
[4] U. o. A. V. 1008. 14.
[5] U. o. A. V. 1009. 15.

meg Visgalasara s orvoslasara Msgos Magyar Orszagi Fű Cancellarius Nagy Jo Kegyelmes Uramtul ő Excellentiajatul 19na Mensis Xbris et Anni proxime evolutorum költ Parancsolatot mihelyt vettem, annak erejével azonnal minemű intest es a csendesseg observatiojara adhortatoria Leveleket irtam az egesz Societas előtt nyilvan vagyon, de ahoz magokat alkalmasztatni nem kívánván, Felseges Urunk ő Felsege Kglmes Decretumanak el erkezesevel, s általam mélly alazatos homagialis devotioval lett vételevel, ujrais oskolai dissensiojuktul valo meg szünesre es csendessegre intettem; egyszersmind azoknak meg visgalasokra, orvoslasokra s effectusban valo vetelere is, terminusul ez mai napot rendeltem, hogy azert engedelmes devotioval mind az ő Felsege Kglmes Decretumanak, s mind titulalt nagy Jo Kglmes Uram Meltosagos Parancsolattyanak eleget tehessek, elsőben is azt kerdem: Micsoda Collisiok Disconvenientiak Oskolai rendeletlen factiok vannak Professorok es az egesz Societas között? Masodszor. Azok kiktűl indíttattak es promovealtatnak? Harmadszor: micsoda okbul es micsoda moddal folytak es folynak? melly Kerdeseimre Nagymihalyi Gergely nevű Professor igy felelt: Eleg szomoruan kelletik hallaniis, annyival inkabb tapasztalni ezen disconvenientiakat; de hogy közöttök meg voltanak tagadhatatlan. Ad 2-dum. Tülle nincsenek mert mindenkor magat alkalmasztatta volna; soha arra okot nem adott; melly irant provocallya magat meg in Anno 1725 . . . ugyan Felseges Urunktul azon Dissensiok investigatiojara s orvoslására rendelt Meltosagos Commissio Actaira, az honnan ki teczik, hogy Tseetsi Janos nevü Collegaja volt minden dissensioknak az oka. Ad 3-tium. Mas oka ennek nem volt hanem az; valamint előtte levő Füleki András nevü Professor Tarsatul tudnia illik az egesz Ifiusagnak kedvet hogy magahoz csatolhassa, alattomban valo Dispositiokkal emettül el idegenitette s magahoz disponalta, hata mege valamint azt ugy eztis kissebbitette s csufoltais. Nem különben s nem is mas moddal folytatta penig factioit mostanis mint a többi előtte valo Collegaival. Sőt minden Inspectorival azon Tractusnak, Mivel sem az Kiralyi Commissio altal az jo rend meg tartasra rendelt Tractus Tiszteletes akkori Esperestyetül Posahazi Istvan Uramtul dependenter lenni s Dispositioit meg fogadni s azok szerint jarni nem akart, sem az mostani Esperestül semmit is nem függöt s nemis függ, a kik midőn a rendeletlenségeket orvoslani kivantak volna és considealtak pro revisionibus Causarum ket harom hivatalat is contemnalta vagy nem comparealt, vagy mikor comparealtis, az rendeletleneknek partyokat fogta, s azokat meg büntetni többször nemis engedte, be jarasat Dispositio tetelre az Inspectornak minden uton modon ellenzette egy szoval eleitül fogva sem Ecclesiasticus sem secularis Curatoritul s azoknak dispositiojuktul nem függött vélleis mint Collegajaval egyet nem ertet s az illy es több cselekedetivel az Commissio jó rendelesi fel forgattatvan, minden rendeletlensegeknek az oka inde-

pendentiaja es senkitül függeni nem akaro qualitassa. Melly praemissakat csendesen el halgatvan, sőt ezen Professornak maganakis defectusait mellyeket praevie ki tanulhattam, eleiben terjesztettem volna fundamentomos okokbul javallottam minek elotte a szoros investigatio s azt követő determinatio lenne, javallanam valamint egyiknek, ugy a masiknakis becsülletesen el bucsuzni s Collegiumbul ki menni; a ki több sok ratioi között azt mondotta: Miként büntethetnék az artatlan egy irant a vetkessel inkabb varja most Justificatiojat mint büntéteset; De ugyan csak sok Dispositioim utan s ugy vellem levő érdemes subjectumok Benefactorok beszedeire azt felelte: Mindenekben ő Felsege Kglmes Decretumanak es azon fundalt Determinationak alázatosan alája adja magat. Ez meg levén Tseetsi Janos nevü Professortis be hivattam es valamint emennek ugy ennekis mindeneket proponaltam s azutan a praemittalt harom kerdesekre hogy felellyen kertem es kenszeritettem a kiis sok több discursusai között ezen feleletet adta. Csudalkozik azon ki tudta költeni hogy közöttök Dissensio Betlenség (!) Collisiók legyenek holot ő semmit sem tud nemis hallott, hanem inkabb nagy csendesseg bekesseg van közöttök azert ő a Dissensiorul semmit sem tud, azert ki altal es micsoda okbul s moddal lehetnenek azt sem tudgya. Melly feleletit meg ertven en arra e szerint respondealtam. Nagyobb csudalkozassal kell ennekem azt csak hallanomis Professortul hogy Directioja s tanitasa alat levő oskolai societas között regen grassalo olly rendeletlenseget melly az egesz Hazat el hatotta s Benefactoraikat meg szomoritotta, sőt ami nagyobb a Felseges Udvar kegyes füleiis terheltetnek velle, megis hogy semmit azokban nem tud, sőt hogy nagy csendességben voltak es vannak allitani mikeppen mereszli; mellyet ha nem tud vigyazatlansaggal okoztathatik, ha penig tud megis tagad, az rendeletlenseg partfogasaval es titkolasaval; az honnan interessentianak suspiciojaban ejti magat es ne talam okaul is tartathatik. Hogy penig meg tudja hogy confusiok es iskolai nagy Collisiok legyenek ime meg mutatom az egesz societas levelevel mellyben engem mind az előtt s mind most obtestaltak, orvosollyam, a mint errül irtamis, de mind in publico mind in privato mind kettejöket az izetlensegeknek meg szünesetül dehortaltam is, es igy tudni kellet az en szemben lett declaratiomat ugy a societas mostani disconvenientiajatis, de ezekre is hogy semmit azokban nem tud, nincsenek is feleletül adta.

Mind ezekbül Kglmes Uram altal lattam velle lejendő terhes consequentiaju bajoskodast, ennekis valamint masiknak sokfele okokra nezve becsülletesen ki menni Oskolankbul s minek előtte a szükseges szoros determinatio lenne javallottam s ott levő Benefactorokkal kertemis, de nagy meg kemenyitessel hogy ki nem megyen declaralta, kinek Felseges Urunk ő Felsege Kglmes Decretumanak erejevel intimaltam s committaltam az fellyebb declaralt harom kerdesekre ennekem irásban adja feleletit, hogy constallyon;

mellyet ambar harmad napi ott letelemmel szorgalmaztattam volna; de semmikepen nem obtinealhattam. Az Independentiat es minden Collisiókat s azokbul eredet confusiokat már annak előtteis azon societas hites Primariussitul in concreto ugy sigillatimis Professoroktul es inkabb nevezetesen Tseetsi Janostul származni bősegesen velem benn levő Benefactorokkal együt experialtam söt Tek. Nemes Zemleny Vármegyének ugyan Patakon lakozo erdemes Ordinarius Szolga Birajatulis azon hiteles declaratiot es informatiot midőn considealtam volna vettem, Soha jo rend addig nem leszen mig sokszor nevezet Tseetsi Janos Professor közöttök marad; tudgya eleitül fogva valo viszalkodasait es senkivel valo meg nem egyezheteset, az Ifiusagnak altala fenyitek nelkül tartasat, annyira hogy ha megirt Szolga Biro Uram egykor Hazanal nem talalt volna lenni a Varosnepe es a Deaksag között veszedelem törtenhetett volna mellyet emlitet Szolga Biro Uram csendesitett le; az masik Professor penig recognoscalta jo rendet kivant volna tartani; de az elsőbb miat nem lehetett: mind ezen es előmben jött sok okokbul ambar egyik annyit nem erdemlet volnais mint a masik, sed ex consideratione etiam rationis status hasznosabnak, tanacsosabnak itiltem mind kettőnek ki menetelit es hogy valami Collisio ne legyen mellynek hire valosaganal nagyobb lenne, minden idő halasztas nelkül csendes elmejü s eletü Professorokat be vinni. De mar azt mikepen vihessem veghez confusio es Zenebona nelkül meg vallom sokat gondolkoztam Kglmes Uram, mert lattam *reszire többen vannak* es azt conservalni s az masikat kitudni, felesebben kivannak, ellenben akar mellyik maradna is benn mind Benefactorok, mind Deaksag között valo artalmas consequentiatis altal lattam. Hogy azert mind azok el tavoztathassanak az Ifiusagot reszenkint előnkben hivattam valakiket illett csendes ratiokkal disponaltam, a kik irant pedig kivantatott, mind a kemeny feddest erdemes bünteteseknek bizonyos el nem kerüleset declaraltam sőt az magokat Dispositioim ellen tevőknek a vasatis meg igirtem, igy annak utanna a praeparatoriumok meg leven az egesz societast Professorokon kivül az Auditoriumban be csengettettem s hoszas declaratiommal vellek meg ismertettem minemű elegge meg nem köszönhető kegyelmessege legyen az ami Felseges Királyunknak ő Felsegenek abbanis hozzajok hogy altalam alazatos hiv Jobbagya altal a confusiot es Collisiot kegyelmesen orvasoltatni parancsolni meltoztatott; melly kegyelmesseget most vagyon idejek hogy nagy homagialis alazatossagal vegyenek es ő felsegeert s ugy egesz Felseges Hazaert Isten előtt könyörögjenekis. En azert irasban im e harom kerdest tetettem Excellentiadnak is alazatosan meg küldöttem, mellyeket hogy idővel senki ne mondhassa, nem ertette legyen, mind szoval declaralom s mind az irast ket Exemplarban eleikben terjesztem egy leven mind a kettőn a kerdesek, egyedül azon vegre van kettőre irva hogy a kinek teczik azt irja ala *Volo*, a kinek nem teczik penig azt irja *Nolo*, egyikre sem

hajtatik altalam erővel, hanem ratiokkal az engedelmesseg javaltatik. Sok hoszas beszedim utan declaraltak: ők nagy alazatos engedelemmel revereallyak ő Felsege kegyelmesseget es ő Felsege kegyelmes Decretoma mellett leendő Determinatiomnak engedelmeskednek, szobeli declaratiovalis minnyajan. En mind azaltal ugyan csak szorgalmaztattam szemelly szerint valo subscriptiojokat ezen szoval mondvan Ecce vobis hodie propono bonum et malum, eligatis bonum! az utan nevek szerint szollitvan minnyajan Kglmes Uram engedelmesen subscribaltak, hogy mind ket Professor ki mennyen es masok vitettessenek helyettek, ezek meg levén, engedelmessegeket dicsirtem es hogy az szerintis alazatos Relatiomban representalom meg mondottam; egyszersmind, hogy minden visszavonast elmejekbül ki tegyenek s karos Consequentiara okot ne adjanak serio adhortaltam es hogy minden idő mulas nelkül Jo erkölcsü Professorokat introducalok affidaltam. Ezek utan különös szobaban előlször Professor Cseetsi Janost be hivattam s jelen levő ött Benefactorok előtt minemű okokert tovabb ott Professor nem lehet meg mondottam, sőt hogy szobajatis következő Professornak ki üressitvén resignallya, serio injungaltam, a mellyet midőn meg ertet elsőbenis csekelly szemellyem ellen (mellyel Nagy Jo Kegyelmes Uramat Excellentiadat terhelnem nemis szandekom) az utan hogy nemis Felseges Urunk kegyelmes Decretuma legien az melly mellett procedalok kezdet excipialni: es hogy per absolutum ki nem megyen, sőt protestal, mingyart tsengettett es be gyüjti a Deaksagot tanitani fog. Melly discursusaira rövideden azt feleltem: Edes Tseetsi uram az mi illeti szemellyemrül tett discursusit Kgldnek, arra egyedül azert nem felelek, sőt praescindalni kivanom hogy en it örökös Uram s Felseges Kiralyom Kegyelmes Parancsolattyat alazatosan kivanom effectusban venni mellynek ha Kgd magat opponallya en solenniter ezen erdemes Benefactorok előt protestalok Kgldet bizonyossais teszem hogy olly helyt lattya magat az hol nemis gondolna, a vasat sem kerüli el. Azert Kglmedet Authoritate Benigni Decreti Regii intem semmit se attentallyon, hanem dolgára mennyen, ha praevie javallott projectumot nem fogadta hogy ezek előt becsüllettel ki nem ment; a kiis azon affectusokkal közülünk minden bucsuzas nelkül el ment. Hasonlo uton a masikat is be hivatván annak is ki menetelit eleiben terjesztettem. Ez nagy szomorusagal azt mondotta: Mikint lehet neki artatlannak a bünössel egy iránt a büntetest viselni, holott inkabb vigasztalast várt volna sok szenyvedesi utan mint büntetest. De minek utanna declaraltam ennek szükseges voltat, es ambar gradus legyenis a fogyatkozasokbann, mindazaltal etiam ex ratione status ki kell menni, ezt felelte meg csokolom az ő Felsege Kglmes Parancsolatjat es en mind annak, mind a Benefactor Urak Dispositiojanak valamint mindenkor engedelmeskedtem, ugy ezen Determinationakis engedelmeskedem. A mint szomoruan elis bucsuzott tüllünk. Melly praemissakon altal esven, szükseges-

nek lattam hogy az elsőnek kemeny beszedei nagyobb Confusiot ne szüllyenek mig ujj Professorok be mennenek securitasrul provideallyak es Dispositiot tegyek arra nezve az egesz Primarietasnak serio intimaltam s azonnal publicaltattam is: Valaki Deakok közül akarmellyik Professorhoz titkon vagy nyilvan akar melly praetextus alat menne s velle annyivalis inkabb colludalna ipso facto eliminaltatik, hogy Dispositioim jobban observaltassanak a secularis Vice Curatort Josa Istvan uramot azon Tractus Praedikatorok Notariussat reajok valo vigyazasert benn hattam es az Praesidiumok alat valo diligentianak folyasat meg parancsoltam s actu faradozok hogy csendesseget szerető exemplaris erkölcsü emberek Professorok mehessenek mennel hamarabb közikben. Ezek azert Kegyelmes Uram igy effectualtattak minden homagialis engedelmesseggel altalam. Igyekeztem volna minden tehecsegemmel mennel csendesebben lehető effectuatiojat noha ezt a kik tudgyak soha igy meg lehessen nem gondoltak.«

VII.

A két professzor tehát ki volt rekesztve az iskolából. A kanczellár örömét fejezte ki Pataynak, hogy a nehéz ügyet oly simán sikerült elintéznie.[1] A főkurátor azonban jól ismerte embereit. Sejtette, hogy az évtizedes huzavonának még korán sem szakadt vége, s különösen Csécsi aligha fogja békével tűrni a viszonyoknak új alakulását. Ebben a tekintetben okvetlen tenni kellett valamit, s e végből jelentése végére a következő pontot iktatta: »Tanácsosnak ítilném Tseetsi Jánosnak kiváltképpen mennél hamarabb Patakrul való kimenetelit, mivel nyughatatlansága nem engedi, hogy izgágát ne indítson«.

A kanczellár helyeselte a javaslatot és április 6-án már készen volt a királyi parancs, hogy a két professzor ne csak hivatalából, de Patakról is haladéktalanúl távozzék.[2]

Ez a dekrétum a kanczellárnak április 10-én költ kísérő levelével[3] együtt május 19-én jutott Patay kezébe.[4] A kurátor azonban időközben — április 26-án — újra írt Batthyánynak s tudósította, hogy Csécsi Jánost a kollégium házának elhagyására már több izben felszólította; »de mind ez óráig onnan ki menni nem akar, sőtt némely Deákoknak elméjeket magához vonni mostis szándékozik«. Egyúttal értesíti ő excellentiáját, hogy jelentését az ügy addigi fejlődéséről egyidejüleg a kanczellária útján ő felsége elé terjeszti.[5]

[1] Spataki levéltár, A. V. 1021. 27.
[2] U. o.
[3] U. o. A. V. 1021. 27.
[4] U. o. A. V. 1029. 35. és A. V. 1030. 36.
[5] U. o. A. V. 1023. 29.

Magától érthető: a király elé terjesztett jelentés tartalma lényegében azonos a Batthyány számára küldött tudósítással; hozzáteszi azonban, hogy amennyiben Csécsi ellenszegülést tanusítana, az ő (Patay) alázatos vélekedése szerint a megye közbelépése elégséges hatással járna.[1]

Június elsején Patakon járt Patay, s ez alkalommal mind a két tanárt felszólította, hogy a városból a királyi parancs értelmében távozzanak. Kérte válaszukat is, de csak Nagymihályi Gergely igérte, hogy engedelmeskedik. »Tsétsi János, hogy arra semmit sem felel, azon választ adta.« »Mi több, írja Patay a kanczellárnak,[2] a megátalkodott ember azólta is annyira factiosuskodott, hogy sok Deákokat disponaltatott, és ha mérséklett mediumokkal nem praeveniáltam vólna, zenebonátis indított vólna.«

Ennyi panasz végre a kanczelláriát is erélyesebb intézkedésre ösztönözte. Batthyány június 23-án új királyi parancsot küldött, mely a kurátornak meghagyja: szólítsa fel Csécsit haladéktalanul, hogy a városból mindenestül távozzék s másutt is csöndesen viselkedjék; ha a professzor ellenszegül, a vármegye által hordassa ki. »A vármegyei karhatalom iránt pedig, amennyiben arra szükség lenne, a jelen sorokhoz Zemplén vármegye közönségéhez szóló kegyelmes kir. parancsolat van mellékelve, mely is a mondott megye közönségének a segély igénybevétele esetén átadandó, egyébként pedig magyar kir. udvari kanczelláriánkhoz visszaküldendő.«[3]

A parancs mellékleteivel 1734. június 29-én érkezett meg a főkurátorhoz,[4] kinek értesítésére Csécsi július 12-én válaszol. A felelet éppen nem árul el semmi ellenszegülést. »Továbbá is csak azt irhatom kegdnek, a mit szóval mondottam, nekem semmim sincs azon ennehány könyveimnél egyéb, qui ita sunt mihi chari, ut vita mea: annak jó helyről kell valahol gondolkodnom... Provideálni kellenék magamnak is, minthogy nyomorult öreg vagyok és tellyes boldogtalansággal.« Íme az ok, amiért nem távozhatott. Ez az igazság, semmi egyéb; a többi puszta koholmány. Azért is: »az oppositióban vagy egyebekben, mellyekkel láttatom P. T. b. levelében vádoltatni, semmi részem nincsen.«[5]

Azonban mindez puszta szónál nem volt egyéb. Csécsi nem akart kiköltözni sem Patakról, sem a kollégium házából, sem kollégiumbeli dolgozószobájának kiürítésére nem volt hajlandó. Ellenkezőleg, lakását s muzeumát egyik tanítványának, Kazinczy Istvánnak őrizetére bízván, Bécsbe utazott és felségfolyamodványt nyujtott be, melyben arra való tekintettel, hogy Patay merő

[1] Spataki levéltár, A. V. 1025. 31.
[2] 1734. június 3. Spataki levéltár, A. V. 1031. 37.
[3] Spataki levéltár, A. V. 1033. 39.
[4] U. o. A. V. 1036. 42.
[5] Spataki levéltár, A. V. 1037. 43.

ellenséges indulatból, kellő kihallgatás nélkül ítélte el, visszahelyezését kérte.[1]

Ezalatt az új professzor, Szathmári Mihály, megindult Erdélyből új hivatala elfoglalására. Patayék azzal érveltek, hogy az elfoglalt helyiségekre már most szükség van, tehát mind a lakás, mind a muzeum sürgősen átadandó; viszont azonban Kazinczy István sem kérő, sem fenyegető üzeneteikkel nem törődött, s bár egy alkalommal Patay és egynéhány jótevő jelenlétében megigérte, hogy mindent kiüresít, s e czélra több togatust is segítségére rendeltek: az urak eltávozása után semmit sem tett, sőt Pataynak következő látogatásakor hímezés-hámozás nélkül megüzente, hogy a lakást, hacsak lábánál fogva ki nem húzzák, el nem hagyja; az ajtókat a követek szemeláttára bezárta, elreteszelte és Váradi nevű társával együtt a kollégium embereinek, kik a kurátorral együtt a házba be akartak hatolni, míg csak Patay parancsára el nem fogták, merészen ellenállott.[2]

Így végre sok huzavona után mind a két helyiséget sikerült kiüríteni. Csécsi holmiját a kurátor parancsa szerint a senior vette őrizet alá. Az ingóság nem volt sok: a lakóházban egy bezárt szekrényen kívül, melyet Váradi Sámuelnak adtak át, alig találtak valamit érő dolgot; a muzeumban is könyveken kívül egy-két apróság akadt, melyeket gondosan megolvasva biztos helyre vittek.[3] Így aztán az új professzort, mihelyt megérkezett, minden különös baj nélkül el lehetett szállásolni s a beiktatás számos érdemes patrónus és benefactor jelenlétében ünnepélyesen megtörtént.[4]

Maga a kollégium tehát annyi küzdelem és szenvedés után rendben lett volna. A bűnös és veszélyes hajlandóságú elemeket részint megbüntették, részint eltávolították az intézetből, s a csöndes, áldásos munka már is megkezdődött,[5] mikor Csécsi szept. 22-én hazaérkezve bécsi útjából, éjnek idején, váratlanul, hirtelen volt lakóházában termett,[6] az ott hagyott őröket benefactoraikkal együtt rablóknak, zsiványoknak nevezte és azzal az állításával, hogy a királytól kegyelmes parancsolatot hozott magával, újabb fölfordulást idézett elő. A hír rögtön elterjedt az intézetben. Az elégületlenek tüstént fölemelték fejöket: súgtak-búgtak, örültek, szitkozódtak és csaknem az egész kollégiumot versengés töltötte be, úgy hogy az új professzor csak ügygyel-bajjal tudott rendet csinálni.[7]

[1] V. ö. Patay lev. Batthyányhoz, 1734. szept. 23. Spataki Füzetek, 1905. 172—4. l.

[2] Hivatalos jelentés, 1735. jan. 18-áról. Spataki Füzetek, 1905. 171. l.

[3] U. o.

[4] Patay levele 1734. szept. 23-ról. Spataki Füzetek, 1905. 172. l.

[5] Patay levele 1734. szept. 23-ról. Spataki Füzetek, 1905. 172. l.

[6] Nagy Gábor és Márjássy László bizonyságlevele 1734. szept. 27-ről. Spataki Füzetek, 1905. 174. l.

[7] Szathmári Király György levele Kuncz Jakab bécsi ágenshez 1734. szept. 28. Spataki Füzetek, 177. l.

Patay a veszedelem hírére Patakra sietett, s fölszólítására szeptember 26-ikán Palóczi Horváth Ádám, Vay Ábrahám, Nagy Gábor, Márjássy László, Csoma András, Nagy János, Ragályi Ferencz is ott termettek egyéb benefactorok kíséretében.[1]

A tárgyalás, vagy, jobban mondva, huzavona két napig tartott. A kurátor először Horváth Ádám, aztán Márjássy László s végre Szathmári Király György vezetése alatt követeket küldött Csécsihez és a következő kérdéseket intézte hozzá: 1. Mi jogon merte a kollégium házát elfoglalni? 2. Mi jogon merészelte az odarendelt őröket nemcsak elkergetni, hanem még lurkóknak, zsiványoknak, akasztófáravalóknak, pogánynál is rosszabbaknak nevezni? 3. Mi jogon merte a tanulóságot éjnek idején magához csődíteni és azzal az ürügygyel, hogy ő felségétől kegyelmes választ és parancsot kapott, félrevezetni s lázítani? — Mindazáltal, föltéve, hogy ilyen parancsa van: 4. barátságos jóindulattal kérik annak megmutatására, avagy, amennyiben ezt tenni nem akarja: hogy mérsékelten, csöndesen viselkedjék, az ifjúságot zenebonára, pártoskodásra ne csábítsa (mivelhogy ellenkező esetben ő (a főkurátor) mindenben ő felsége korábbi parancsolataihoz lesz kénytelen igazodni), s végül, 5. a kollégiumnak házát, melyet elfoglalt, adja vissza, belőle családostul, mindenestül távozzék.

A felelet éppen nem volt kielégítő. Csécsi kijelentette, hogy ő nem a kollégium, hanem a maga házát foglalta el, a melyet (noha a telek az iskoláé) nagyobbrészt saját költségén rakatott; az épület átadására hajlandó ugyan, de csak ha 391 magyar forint követelését (melyből 200 a ház reparálására, 28 múzeumának javítására kellett, 163 pedig elmaradt fizetése fejében jár) és azt a 100 köböl buzát, melylyel neki tartoznak, haladéktalanul kiutalják. Különben csudálkozik és tudni szeretné, kik és kinek a parancsából mertek távollétében házába törni és jószágaihoz hozzányulni? A királyi parancsról végre majd így, majd amúgy nyilatkozott; először azt mondotta, hogy nála van, de csupán bizonyos meghatározott időben fogja közzétenni; aztán: hogy a parancslevél több embernek szól, egynek (t. i. a kurátornak) tehát kezébe nem adhatja; majd: hogy meg ugyan még nem kapta, de minden órán várja érkezését . . .

Mindezt (mivel, noha többször hívták, az urak előtt személyesen megjelenni nem akart s helylyel-közzel ugyancsak borsosan válaszolgatott) üzengetéssel, szőrmentén s nagy önmérséklettel kellett kiszorítani belőle. Végre tudatták vele, hogy a mennyiben ő felségétől új resolutiót nem terjeszt elő, a korábbi parancshoz igazodnak. Menjen tehát útjára szép szerével, ne kényszerítse őket erőszak alkalmazására. De Csécsi csak előbbi válaszait ismételgette, úgy hogy az urak utóljára is megunták a komédiát s határozattá emelték, hogy az izgága embert néhány deákkal

[1] Spataki Füzetek, 177. l.

kidobatják. Csécsi pedig erre a határozatra sem tett semmit. Csupán akkor távozott el nagy csöndesen s vitette el holmiját, mikor az urak a fiúkkal már útban voltak kilökésére.[1]

Hiába volt minden. Kuncz Jakab, a bécsi ágens, ki az udvarnál Csécsi érdekében tett-vett, a benefactorok részéről intésben részesült,[2] s Csécsi kérvényét a király, mint alaptalant, 1734. nov. 9-én elutasította.[3]

1735. márczius 15-én Szathmári Mihály a kollégiumnak örökös igazgatója lett; Kazinczy Istvánt, szegényt, száz bottal jutalmazták; volt kedves professzorával pedig közölték a felség elutasító határozatát. Felszólították: nyilatkozzék: hajlandó-e engedelmeskedni? Azt felelte: »Libenter ibo, dummodo mihi ostendant locum, vel bona mihi accommodent«. Mondották neki: »Nos eidem bona nostra accommodare vel donare non possumus, sed si voluerit benigno Suae Mattis decreto se conformare, placebit se in aliquem vicinum locum conferre«. Mire dühösen felkiáltott: »Ego certe inquilinatum alicujus subire nolo . . .« és faképnél hagyta őket.[4]

Künn, a felső városvégen, a »Major«-ban volt egy háza, abban vonta meg magát; olvasott, írt, sőt amennyiben némely tanulók kijárogattak hozzá, tanítgatott, és — várta az ő idejét. Még mindig bízott benne, hogy fel fog támadni.

1744-ben meghalt Szathmári P. Mihály; sietett tehát az alkalmat megragadni és restitutióját jóembereinek figyelmébe ajánlani, hogy, mint mondotta, a gyönge professzorok alatt lehanyatlott iskolát felvirágoztathassa;[5] s különösen a losonczi eklézsia szép buzgóságot fejtett ki érdekében, hogy az illetékes körök »mindeneknél tudva lévő Tudománnyát, nemtsak, hanem kilentz s több esztendőtül fogvást való Számkivetését, de azon idők alatt, sok nyomoruságai, szívbéli bánattyai s próbái között, az Úr Istenhez és Szent Vallásunkhoz meg bizonyított hűségét, s keresztyéni életét, mindenek felett pedig ezen boldogtalan időkben, az Úr Istennek ügyét és azon Árva de Nemes Collegiumnak, mint egy tövissek között való létét és státussát szívökre vévén« a dolgot projectálják és promoveálják.[6] Azonban viszont multos vestigia terrebant.[7] A benefactorok következő évi január 21-én tartott ülésében, amelynek a dologban döntenie kellett, az aggódók

[1] Nagy Gábor és Márjássy L. bizonyságlevele. Szathmári Király György levele Kuncz Jakabhoz. I. h.

[2] L. Szathmári Király György id. levelét.

[3] L. Szathmári Király György i. munkájában, pag. 924.

[4] U. o. pag. 944—5.

[5] Vay Ábrahám levele Szathmári Király Györgyhöz 1744. decz. 25. Spataki Füzetek, 1905. 178. l.

[6] A losonczi eklézsia levele Szentgyörgyi Sámuel püspökhöz 1744. jul. 12. Sárospataki Füzetek, 1905. 177. l.

[7] V. ö. Vay Ábrahám id. lev.

jutottak többségre. A consistorium újra felolvastatta és megfontolás tárgyává tette a leérkezett összes királyi határozatokat és abban állapodott meg, hogy Csécsi visszahelyezése nem áll módjában és egyáltalában lehetetlen. A határozatot követség utján adták tudtára; újolag kérték, legyen békében s a hozzá kijáró ifjúság tanításától is tartózkodjék; igérték, hogy ez esetben a patronatus, a mennyiben hozzá javaslattal fordul, minden lehetőt el fog követni sorsa enyhítésére.[1]

Csécsi büszkén válaszolt. Kijelentette, hogy a királyi parancsolatnak kész engedelmeskedni; a benefactor urak alamizsnájára azonban semmi szüksége; mi több, tizenegy évi veszteségeiért teljes kárpótlást követelt s kinyilatkoztatta, hogy a hozzá kijáró ifjuságnak oktatását, mivel az igy támadt vetélkedés saját tanulófiának hasznára van, abbahagyni semmiképpen nem hajlandó.

Ám csakhamar megbánta kuruczkodását s kevés vártatra fia által arra kérte az urakat, hogy sok évi károsodása után gondoskodjanak számára méltó alkalmazásról vagy megfelelő jövedelemről; mire amazok kérelmének helyt adván, elhatározták, hogy a debreczeni városi iskolába leendő alkalmazása érdekében közbenjárnak;[2] bár aztán sem a határozatnak, sem a losonczíak újabb indítványának, hogy Csécsit Marosvásárhelyre kell beajánlani — nem lett valódi foganatja.

Számkivetése igy vált teljessé, véglegessé. Mindössze egyszer jelent meg még a nyilvánosság előtt: 1759-ben, deczember 4-én, hogy a pataki várban ülésező megyei deputatio előtt a régi pataki kollégium jogairól tanuskodjék. Meghivták: szót fogadott és egy pompás nyilatkozatban röviden, de nagy pontossággal foglalta össze az iskola történetét.[3]

Nem volt többé, a mi a nagyvilághoz kötötte volna — egyen kívül, s ez az egy: az irodalom. Már a Tussai-féle Juellius (megj. 1748.) előszavát 1745-ben, tehát az exilium idejében irta, s figyelmét most, élete alkonyán kétszeres erővel vonhatta magára minden új tünemény, mely a szellemi életben támadt és Patakig el tudta szórni sugarát. Ilyen volt az a theologiai vita, mely Helmeczi István nagykőrösi ref. pap s másfelől Gusztinyi János volt ujhelyi r. k. lelkész, egri kanonok között az Eucharistia dolgában támadt. A disputálást tulajdonképpen Bernárd Pál franciskánusnak a miséről szóló könyve (megj. Kassán, 1735.) indította meg s Csécsinek a koczódást annál is inkább figyelemmel kellett kisérnie, mivel annak idején Bernárd ellen maga is harczra készült.[4]

[1] L. a gyűlés jegyzőkönyvét. Spataki Füzetek, 1905. 180. l.

[2] U. o.

[3] Megvolt az említett bizottság iratai között Zemplén megye levéltárában. Régi jelzése: Loc. 100. nr. 435.

[4] Csécsi levele Losonczi H. János pataji prédikátorhoz 1761. április 28. Spataki Füzetek, 1905. 181. l.

A szándék azonban puszta szándék maradt; Bernárd munkájára az új pataki rektor, Szathmári Paksi Mihály,[1] majd Helmeczi István adott feleletet.[2]

Több mint bizonyos, hogy Csécsi a pártember és versenytárs szemével nézte Szathmári munkáját; ellenben maga írja Losonczi H. János pataji prédikátornak, hogy Helmeczivel meg van elégedve. »Omne tulit punctum; csak az a kár, hogy a nevét nem tette fel, a mint magának is megírtam. Melianus Gnateret, mellyet már sokaknak ex barbarorum Gente explicáltam — nagy confidentiát adott nekiek (t. i. a katholikusoknak). Nudo capite opus pugnare cum illis, et aperto Marte; quod dixit Hieronymus: In caussa Dei neminem oportet esse timidum.«[3]

Ily körülmények között érthető, hogy nagy várakozással nézett Gusztinyi János válasza elé, melynek készüléséről értesülve volt, s nagy kíváncsisággal lapozta át a testes könyvet,[4] a melynek megalkotásához a volt ujhelyi plébánosnak tizenhat (szerinte: húsz) esztendőre volt szüksége. Csalódott: az írást nagyon, de nagyon gyöngének találta. »Magnus liber, magnum malum.« »Mare verborum, gutta rerum. Nyelves, bátor, ut omnes illi per coaxantes ranas Apoc. XVI. expressi.«[5]

Később »Kassán megújították a tüzet«: Kaprinai István, a tudós jezsuita kinyomatta egyik prédikációját, melynek tárgya: Krisztusnak valóságos jelenléte az Oltáriszentségben. A közönség figyelme a beszéd hatása alatt ismét az Eucharistia felé fordult; mindenfelé vitatkoztak róla, és mind Kassán, mind Patakon akadtak, kik Kaprinai prédikációjának megczáfolását Csécsitől remélték. »Hozzám küldötték«, úgymond, »mind a kassaiak, mind az itt valók, ut *ego* respondeam, non Melianus,[6] sem az »egy alázatos szolga«[7]; — erubui — fateor — ita provocatus non scribere, s vagy nyolcz árkusra magyarul írtam valamit, idest: »Quare per nongentos annos defendunt illi hanc Helenam«. De se Debreczenben, se Erdélyben nem merték kinyomtattatni. Már most Helvétziába küldöm, Basileába, ut sciat haec Gens illorum mysteria. Van is Typographus, qui edet, — corrector is leszen, gróf úrfi Erdélyből. Hadd lássák, hogy vannak még kovácsok Izraelben et qui audent loqui, ut fiam victima pro toto populo«.[8]

Hiába: a vitairat nyomtatásából nem lett semmi, emlékét is csupán a Losonczi Jánoshoz intézett, kevélységtől s türelmetlenség-

[1] Uri vatsora felett meg-gyújtott szövétnek. Utrecht, 1740.

[2] Igasság Paissa, mellyel a Kristustól szereztetett Sakramentumi Sz. Vatsora felől, az Helvetziai konfessióban kiadatott igaz tudományt erősséti . . . Melianus Gnateret. Miaburgban (Utrecht), 1743.

[3] Losonczi H. Jánoshoz. 1761. április 28. I. h.

[4] Üdvösség Mannája. Eger, 1759.

[5] Id. lev. Losonczi H. Jánoshoz.

[6] Vagyis Helmeczi.

[7] Szathmári P. Mihály.

[8] U. o.

től duzzadozó levél őrizte meg az utókor számára. Oh, Csécsi János hetvenkét esztendős korában sem tanulta meg a mások megbecsülését, az emberszeretetet, a türelmet, az igazságosságot, a szerénységet. S hogy is tanulta volna? Nincs könnyebb, mint az erkölcsbíráknak mestersége, kik a jót, szépet és igazat csöndes és kényelmes szobájokból hirdetik és mit sem törődnek az élet harczaival és szenvedéseivel. Ám a történelem kutatójának le kell ereszkednie a létért való küzdelem zűrzavarába, a körülményekhez, a melyek akárhányszor elölik a nemesebb ösztönöket és csupán a fogak és körmök kifejlesztésére alkalmasak. A Periklesek dicső Athénjének fenkölt szellemi légkörében könnyen fejlődtek fenkölt és harmonikus jellemek; az ököljog, az erőszak és ravaszság korában csupán ritka kivételek sorsa, hogy környezetök durva képére ne formálódjanak. Soha ez az igazság jobban nem érvényesült, mint éppen a Csécsi szomorú pályájában. Elmondhatjuk róla, hogy nagy bűnei voltak és lelkében több volt a sötétség, mint a fény; de bűnei és hibái környezetének hibái és bűnei voltak s jórészt a Bodrog partján uralkodott züllött szellemből és viszonyokból táplálkoztak. Szemére vethetjük, hogy nem törődött az igazsággal, keresztülgázolt a törvényen; hogy egész élete a pártoskodásnak lánczolata; — ám nem tették-e ugyanazt ellenfelei, volt-e köztük egy is, a ki hasonló hibákban nem rozsdásodott volna? Csécsi élni és győzni akart, s mivel a lemondáshoz nem volt ereje, válogatás nélkül ragadta föl azt a fegyvert, a melyet az adott viszonyok között egyedül lehetett siker reményével forgatnia. Tisztázni nem, azonban érteni lehet tetteit, és ennyi éppen elég, hogy kevesebb megvetést s több szánalmat érezzünk iránta. Vétkezett, ám nem tartozott a sors nagyszámú kegyenczei közé, a kiket a bűn csupán magasra emel, az igazság soha utól nem ér; s a harminczöt keserves év, a meddig számkivetése tartott, bőséges vezeklés volt ama másik husz esztendejének bűneiért.

Temetésén, mikor 1769. június 1-én, nyolczvan éves korában meghalt, ott volt az egész kollégium: a professzorok és az ifjúság. Csízi János, a pataki pap szép búcsúztatót tartott felette; sírját emlékkővel jelelték.

Százharminczhét esztendő múlt el azóta. Földi maradványai elporlottak, sírja elpusztult, az emlékkőből épületkő lett — mint mondják — »locus inhumanitatis« köve, dédunokái házában ... Maholnap neve is feledésbe merül s pataki utódai sem igen tudják már, ki és mi volt a bodrogparti híres multú »Athén« legnagyobb marakodója.

Dr. Horváth Cyrill.

TOMPA MIHÁLY NEMZETSÉGE.

Tompa Mihály költőnk nemzetségére vonatkozólag irodalomtörténetünk eddig még bizonyosat nem tudott. Szász Károly »Tompa Mihály életrajza« cz. alapvető dolgozatában (Tompa Mihály Összes költeményei, Budapest, Ráth, 1870) családi hagyományok alapján a Tompa-nemzetséget erdélyi, közelebbről székely eredetűnek mondja s ezzel kapcsolatban azt a véleményét fejezi ki, hogy talán a Háromszéken ma is virágzó kisborosnyói Tompákkal rokon. E származtatást Szász Károly tekintélye alapján a költő minden életrajzírója felemlíti.

Tompa Mihály életrajzi adatainak gyűjtésével foglalkozván, Borsod vármegye miskolczi levéltárában, a budapesti Országos levéltárban, az igriczii, rimaszombati és miskolczi ev. ref. egyházak anyakönyveiben az illető levéltáros és lelkész urak szives támogatásával személyesen eszközölt szerény kutatásaim alapján sikerült a Tompa-nemzetség nemességét és leszármazását tisztáznom s a székelyföldi Tompákkal való azonosságát megdöntenem. Kutatásaim eredményét a teljesség kedvéért a költő szüleire és családjára vonatkozó részben ismert adatokkal kiegészítve, az alábbiakban közlöm.

A Borsodvármegye levéltárában őrzött s 1756 márcz. 10-én kelt hiteles nemességi tanúvallomási jegyzőkönyvek szerint a szóban forgó Tompa-nemzetség ama Tompha[1] Jánostól eredt, kinek I. Lipót király Bécsből 1665 ápr. 25-én nemességet adott. A nemeslevelet voltaképen Tóth György szerezte s az ő érdemén nyertek nemességet fia István, testvérei István, András, Miklós, azután Tompha János, István és János fia Mihály. A költő ősei tehát másodszerzők s a főszerzővel rokoni összeköttetésben lehettek.

Az eredeti czímerlevél elveszett vagy lappang, de másolata megvan a budapesti Országos levéltárban.[2] E szerint a nemzetség

[1] A családnév régies írással Tompha. Igy van a czímerlevélben, a periratokban, sőt a költő sárospataki iskolai bizonyítványaiban is.

[2] Helytartótanácsi osztály. Nobiles Posonienses. A másolat felzetén e felirás olvasható: »Paria armalium Joannis Tóth ex Kajal«. Tehát a Tóth-család egyik leszármazottja a pozsonymegyei Kajal községbe került s ennek czímerlevél-másolata jutott az Országos levéltárba, még pedig a pozsonyi nemesekre vonatkozó iratok közé. Az orsz. levéltárban található még néhány irat Tompha Farkas és Tompa István és János nemességi pöreiből.

nemesi czímere: kék pajzs, benne zöld mezőből egyenesen álló rőt oroszlán, mely első bal lábát ragadozásra nyújtja, jobbjában pedig kardot tart, melyre egy török fő van tűzve. A rostélyos sisak felett korona, belőle félig kiemelkedő oroszlán. Takarói: sárga-kék és fehér-veres.

A czímerlevél szószerinti szövege a következő: Nos Leopoldus Dei gratia etc. etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii Tóth, quae ipse sacrae primum regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuit et impendit ac sese imposterum quoque exhibere et impendere velle pollicetur. Cum igitur ob id, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia, qua quosque de nobis et republica Christiana bene meritos virtutisqne colendae studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo . . . sequi eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent, decernere comperimus: Eundem itaque Georgium Tóth ac per eum Stephanum filium, item Stephanum, Andream et Nicolaum fratres ipsius, nec non Joannem et Stephanum Tompha filiumque Joannis Michaëlem e statu ignobili eximendos, in numerum verorum ac etiam indubitatorum antelati regni nostri Hungariae et Partium eidem subiectarum nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adscribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus. praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri antiqui et indubitati praefati regni nostri Hungariae et Partium eidem annexarum nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant; heredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universis valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque et indubitatae nobilitatis signum . . . arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum illius viridi campo occupante ex qua integer fulvus leo erecte stare anteriorum pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro antem evaginatam frameam Turcico infixam capiti sursum tenere cernitur; scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sic apertam regio diademate alium leonem mediotenus eminentem . . . ferente ornatam alioquin inferiori per omnia similem. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et caeruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates se se diffundentibus scutumque ipsum decenter exornantibus, quemadmodum

haec omnia in principio seu capite praesentium litterarum nostrarum ..... pictoris edocta manu seu artificio propriis suis coloribus depicta et ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur: Eidem Georgio Tóth ac per eum supranotatis personis ipsarumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concendentes ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum atque indubitatorum memorati regni nostri Hungariae et Partium eidem annexarum nobilium sub iisdem iuribus praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus ipsi vel natura vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi utunturque et gaudent ubique in praeliis, certaminibus, pugnis hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis aliisque omnibus et singulis ac quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clipeis, tentoriis, domibus et sepulchris generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae vetustae ac sincerae nobilitatis titulo, quo eos, ab omnibus cuiuscunque status, dignitatis, conditionis et praeeminentiae homines existant, insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus et mandamus, ferre, gestare, illisque in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant; heredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universi valeant atque possint. Immo nobilitamus, damus et conferimus praesentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitas: eidem Georgio Tóth ac per ipsum supranotatis personis ipsarumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iam natis et imposterum nascituris gratiose dandas duximus et concedendas.

Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti reverendissimi in Christo patris domini Georgii Szelepcsényi Colocensis et Baciensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopi, Episcopatus Nittriensis administratoris locorumque ac comitatuum eorundem supremi ac perpetui comitis, consiliarii nostri intimi ..... Hungariae aulae nostrae cancellarii, in civitate nostra Vienna Austriae die vigesima quinta mensis Aprilis anno domini 1665, regnorum nostrorum Romani septimo, Hungariae et reliquorum nono, Bohemiae vero anno octavo. (A kanczellária főpapi és főúri tanácsosainak névaláírásai.)

A Tompa-nemzetség tagjaira s változó lakóhelyeire a már idézett, 1756 márcz. 10-én kelt tanúvallomási jegyzőkönyvek derítenek adatokat, melyek a Borsodmegye által 1750 körül Tompha István és Mihály mezőcsáthi lakos testvérek ellen indított s kedvezően eldőlt nemességi vizsgálat irataihoz tartoznak. Ezek szerint a nemzetség Tompha Jánostól eredt, kinek két fia volt: a nemeslevélben szereplő Mihály s az utána született János. A nemességszerző Tompha János, a ki bizonyára eddig is a közép Tisza

mentén lakott, Borsodmegyében Tisza-Keszben telepedett meg s nemeslevelét Borsodmegye 1668 ápr. 11-én Ónodban hirdettette ki. Fiai közől Mihály Tisza-Tarjánba, János pedig Tisza-Roffra költözött. A két testvérrel a nemzetség borsodi és hevesi ágra szakadt, János fiai (János, Mihály, György) Tisza-Roffról Tisza-Szentimrére költöztek. Sőt János fia Farkas Békésmegyébe szakadt, hol földbirtokos, szolgabiró, több vármegye táblabirája, szóval előkelő és gazdag ember lett.

A költő ága, a borsodi ág a nemeslevélben említett Mihálytól származik, ki Tisza-Tarjánban telepedett meg. Két fia volt: Mihály és János. E János Mezőcsáthról nemes Barta Erzsébetet vette nőül, kitől három fia született: János, István és Mihály. De mielőtt gyermekeit felnevelhette volna, szerencsétlenül járt, még fiatal korában 1736 körül Tarján alatt a Tiszába fúlt. Özvegye kis fiaival együtt visszaköltözött szülőföldjére Mezőcsáthra, hol másodszor is férjhez ment. A három fiú közől János 1749-ben 22 éves korában Csáthon meghalt, István és Mihály, kik ellen Borsodvármegye 1750 körül nemességvizsgálatot indított, Csáthon egyszerre nősültek: István 1756 decz. 2-án nőül vette ns. Fazekas János tehetős csáthi lakos leányát Borbálát, Mihály pedig másnap decz. 3-án ns. Murányi Tóth István leányát Katalint. E Mihály állandóan Csáthon maradt, István nejével és két gyermekével 1761—65. között, bizonyára földszerzés következtében a szomszédos Igriczi községbe költözött. Második fia István 1761 ápr. 15-én még Mezőcsáthon született, a harmadik András, 1765 decz. 5-én már Igriczben.

E Csáthról Igriczibe szakadt Tompa István volt a költő szépapja. Kilencz gyermeke közől István, György és Mihály értek nagy kort s alapítottak családot. György volt a költő nagyapja. E Tompa György (szül. 1769 szept. 3-án) nagyon szerény vagyont örökölt: kis alacsony házat, mely azóta régen összeomlott, néhány hold földet s a gazdag, büszke, harmincz-negyvenholdas igriczii nemesek között csak a »gyalog«-ok lenézett osztályához tartozott, kik ló, kocsi hiányában gyalog voltak kénytelenek járni. Különben a nemzetség Igriczben állandóan a szegények közé tartozott s sem a községi, sem az egyházi életben nem szerepelt. Tompa György 1789 febr. 23-án vette nőül Tóth István igriczii lakos leányát Katalint (szül. 1770 jún. 30.), kivel 51 évig élt s a kitől egy leánya és öt fia született: Zsuzsánna, ki harmadféléves korában meghalt, Mihály, a költő apja, István, György és János ikrek, András. Valamennyit Gellén Gábor igriczii ref. lelkész és neje tartották keresztvizre. A fiúk közől György 14 éves korában elhalt, Mihály, mint vándorló csizmadialegény Rimaszombatba került, István és András az apa mellett földmívelők maradtak, János, mivel születésén kívül egyéb adata nincs az igriczii anyakönyvbe vezetve, bizonyosan mint iparos vagy szolga ismeretlen helyre költözött.

A költő szüleire vonatkozó adatok részben ismeretesek. Tompa Mihály, a költő atyja 1794 szept. 27-én született Igriczi-ben, csizmadiamesterséget tanult s vándorlásai közben Rimaszombatba került, hol 1817 júl. 19-én nőül vette Bárdos Zsuzsannát Bárdos János rimaszombati csizmadiamester és neje Jakab Erzsébet leányát (szül. 1788 decz. 1.). Érdekes, hogy a Bárdos-család szintén beköltözött volt s azóta a városból régen elhúzódott. A fiatal házaspár nagy szegénységéről a Tompa Mihály (előbb Málé-, majd Szentkirályi-utcza 26. számú ház) rendkívül kicsiny, egy ablakos, mestergerendás udvari szobája beszél, melyben a költő 1817 szept. 28-án, édes testvére József pedig 1822 márcz. 25-én született. Mindkettőjüket Kozmai Sándor és neje Foktövi Zsuzsánna tartották keresztvízre s Mihályt Ardai Janka József ref. lelkész keresztelte. Különös, hogy az anya halálozási adata a rimaszombati különben pontosan és tisztán vezetett anyakönyvbe nincs bejegyezve; lehetséges, hogy a család még az anya halála előtt (1822—25 között) elköltözött a városból.

Az édesanya korai halála után a 4—5 éves Mihály Igriczibe nagyszüleihez került, hol a háznál három nagybátyja tartózkodott: István, János, András. Atyja Miskolczra költözött, hol másodszor nősült. 1825 jún. 7-én elvette Bóka Juliannát, néhai Bóka András és László Klára árva leányát (szül. 1803 decz. 8.) Meghalt 1859 jul. 1-én 65 éves korában. A szőlőben cseresznyét szedett, a fán szél érte s holtan lefordult. Felesége 1867 jan. 15-én halt meg tüdősorvadásban.

A költőnek két fiú- és két leánytestvére volt. Édes testvére József, csinos, zömök, pirospozsgás henteslegény volt s 26 éves korában halt meg 1848 decz. 24-én Miskolczon agyvelőgyuladásban. Mostoha testvérei Juliánna, Ferencz és Borbála voltak. Mig a két leány kis korában elhalt, Ferencz ügyes, értelmes, de vézna, meggörbült, púpos teremtés 22 évet élt s a miskolczi porczellángyárban az edényekre díszítményeket festett. Utóbb sülybe esett s mindkét lábára elnyomorodott. Szorgalma a betegágyban sem hagyta el, a környék edényeit, czímtábláit ő festegette ki. Meghalt 1858 jul. 28-án. Az egész család az avasi temető egy sírjában nyugszik.

A költő családi életének adatai szintén ismeretesek. Tompa Mihály utóbbi nejével Zsoldos Emiliával 1847 decz. 16-án Fügén Szakál Lajosné Lévay Etelka úrnő névestélyén ismerkedett meg. A kedves, gyöngéd és vidám teremtés lelkére mély benyomást tett. Ámde a költő ekkor aranyérben állandóan betegeskedett s borús kedélyével az életről is lemondott. Testi-lelki egyensúlyát a graefenbergi fürdőben nyerte vissza (1848 május—jul.). Ekkor ismét kereste az alkalmat, hogy a leánynyal, kiben lelke gyöngéd mását látta, közelebbről megismerkedjék. 1848 őszén Szabó István runyai ref. lelkész egy értekezletre hívta, melyet a runyai és környékbeli úri családok a haza sorsának megbeszélése végett tartottak.

Tompa az összejövetelre elment s ez alkalommal Zsoldos Emiliát is felkereste. E látogatás sorsát megpecsételte. Félév mulva elnyervén a bejeinél jövedelmezőbb keleméri papságot, beköszöntője után egy héttel 1849 május 1-én Zsoldos Emiliát Runyában oltár elé vezette.

Zsoldos Emilia előkelő, ősrégi gömöri birtokos családból származott. A runyai Soldos, a hanvai Darvas, Sándor és a hanvai és gömörszkhárosi Hanvay családokkal együtt Sigismundus Huntól származtatta magát s a Hanvay Zoltán által összeállított nagy nemzetségtábla a rimaszombati Gömörmegyei múzeumban látható. Atyja R. Soldos Benjamin (1799 szept. 1.—1860 szept. 24.), anyja lisznyai Damó Johanna Losonczról (1799—1862 márcz. 12). Három testvére volt: Amália (utóbb Borbély Lévay Miklósné), Eleonora (utóbb Lossonczy Bertalanné), József (ikertestvére, született 1831 ápr. 1.)

A költő házasságából két gyermek származott: Kálmán, szül. 1850 márcz. 10., azonban pár hét mulva 1850 máj. 18-án meghalt Kelemérben. Géza szül. 1853 jan. 13-án, meghalt vörhenyben 1857 okt. 23-án Hanván.

Tompa, mint ismeretes, szívtúltengésben szenvedett, melynek fokozott tünetei 1865 őszén jelentkeztek s a mely hosszú és kinos szenvedés után 1868 julius 30-án kivégezte. Neje férjét túlélte. Külső foglalkozásból tüdőlobot kapott s 1880 nov. 29-én Putnokon meghalt.

A költő családi ága tehát kihalt. Az Igriczben jelenleg virágzó Tompa-családok részben az öreg Tompa György bátyjának Istvánnak, fiának Andrásnak, részben pedig a Csáthról és Gelejről beköltözött Tompák utódai. Az igriczii ref. egyház jegyzőkönyve szerint az 1793. évben egész bért fizető gazdák gyanánt találtattak: geleji Tompa István, csáti Tompa István és Tompa György. E geleji Tompa István 1750 körül született s 1781—3 között költözött Igriczibe. Neje Kása Erzsébet, majd ennek 1795 márcz. 30-án 36 éves korában történt halála után Kádár Sára Palkonyáról. Gyermekei: András (1783—1791), Sára (1785), Erzsébet (1791—99), Judit (1794—96), József (1796), Zsuzsánna (1799—1805). Meghalt 1800 körül, halálozási adata az igriczii anyakönyvből hiányzik.

Egy 1813. évi nemesi összeírásban Igriczből a következő Tompák szerepelnek: Tompa István 32 éves, Tompa István 53 éves, ennek fia József 29 éves, Tompa György 44 éves, ennek fiai Mihály 18 éves, István 12 éves, János és György ikrek 6—6 évesek, András 1 éves. Az első Tompa István az egyházi anyakönyvben csáti jelzővel szerepel, tehát Mezőcsáthról költözött be nejével Szabó Juliannával együtt. Meghalt 1818 jan. 1-én 36 éves korában Igriczben. Gyermekei: Erzsébet (1801—2), Sámuel (1803), Erzsébet (1809—18).

A nemesi jegyzékben nem szerepel ugyan, de azért Igriczben

lakott az a Tompa István, ki 1803—21. között öcscsével János geleji lakossal nemességigazoló (productionalis) pert folytatott. E Tompa István Tisza-Tarjánban született s kis korában került Igriczibe, a hol végleg le is telepedett.

Végül a nemzetség nemességi pereiről kell még röviden megemlékeznünk. A Tompa-nemzetségnek három nemességi pere volt. Kettőt körülbelül egy időben 1750 körül indított Békésmegye Tompa Farkas és Borsodmegye Tompa István s Mihály csáthi lakos testvérek ellen. Az egyik vizsgálat hamar befejezést nyert; Heves-külső Szolnok vármegye 1754 aug. 7-én Egerben tartott gyűléséből hivatalosan bizonyította Tompa Farkas Tisza-Roffon és Tisza-Szentimrén lakott elődeinek állandó nemességi gyakorlatát s Békésmegye 1754 nov. 20-án tartott gyűlésében Tompa Farkas nemességét elismerte. A Borsodmegye által István és Mihály testvérek ellen indított nemességi vizsgálat tanúvallomási jegyzőkönyvei 1756 márcz. 10-én keltek s a czímerlevél adatain kívül a testvérek leszármazását tartalmazzák. A vizsgálat 1769-ben nyert kedvező befejezést, midőn a két testvér nemességét a megye, hivatkozván az I. Lipót által 1665 ápr. 25-én adományozott nemeslevélre, jegyzőkönyvileg elismerte. (Stephanus & Michaël fratres carnales et ambo Tompha in oppido Csáth in gremio comitatus huius commorantes fine legitimandae nobilitatis suae produxerunt authenticas super publicatione armalium per augustissimum piae memoriae condam Imperatorem & Regem Hungariae Leopoldum Viennae, Austriae sub subscriptione . . . Georgii Szelepcsényi archiepiscopi Colocensis aulae cancellarii nec non Stephani Orbán secretarii regii anno 1665 vicesima quinta Aprilis pro parte Georgii Tóth ac per eum filii Stephani, Stephani item Andreae & Nicolai fratrum eiusdem nec non Joannis & Stephani Tomphae filiique Joannis Michaelis . . . sub sede iudiciaria huius comitatus in confiniario oppido Ónod 11-a mensis Aprilis 1668-vo celebrata emanatas testimoniales . . . Vármegyei jegyzőkönyv 1767—9. XXXIV. kötet 642. lap.).

Harmadszor 1803 szept. 26-án Tompa István igriczii és Tompa János geleji lakos testvérek indítottak nemességigazoló (productionalis) pert. Azt bizonyították, hogy ők a Tiszába fúlt János testvérének Mihálynak másodízben való leszármazottjai. E Tompa János fiainak, a Csáthra költözött Istvánnak és Mihálynak nemességét Borsodmegye 1769-ben elismervén, kérték, hogy az ő nemességüket is ismerje el. Bizonyították, hogy nagyatyjuk Mihály s atyjuk István állandóan Tisza-Tarjánban lakott s atyjuk korai halála után anyjukkal Gelejre kerültek, János ott is maradt, Istvánt pedig egyik rokona Igriczibe vitte. A per 1822-ben ért véget, a megyei törvényszék 1821 aug. 21-én kelt felterjesztése szerint kielégítően bebizonyították Mihály és János testvérségét s nemességüknek elismerését ajánlotta.

Dr. Nagy Sándor.

A Tompa-család nemzetségtáblája.

Nemességszerzők: Tompa János, István (s János fia Mihály) Tisza-Keszben.

Mihály (a nemeslevélben szerepel) Tisza-Keszből Tisza-Tarjánba költözött.

János Tisza-Keszből Tisza-Roffra költözött.

Mihály Tisza-Tarjánban élt.

- **István** Tisza-Tarjánban élt.
  - **István** igricii lakos 1803—22. productionalis pört folytattak.
  - **János** geleji lakos

János neje ns Barta Erzsébet Mezőcsáthról 1736 körül Tarján alatt a Tiszába fúlt.

- **János** sz. 1727. Tisza-Tarjánban † 1749. Mező-Csáthon.
- **István** sz. 1733. Tisza-Tarjánban, 1756. dec. 2-án nőül vette Fazekas János csáthi lakos leányát Borbálát Mező-Csáthon. 1761—65 között Igricibe költözött. † 1791. márc. 8. 58 éves korában Igriciben; felesége 1789. jan. 22-én 46 éves korában.
- **Mihály** nőül vette 1756. dec. 3. Murányi Tóth István csáthi lakos leányát Katalint Mező-Csáthon. Állandóan Csáthon maradt. Gyermekei: 1759. szept. 12. sz. Zsuzsanna, 1763. júl. hóban sz. Erzsébet stb.

János és **Mihály** Tisza-Kesziben, **György** Tisza-Roffon született. Utóbb mindhárman Tisza-Szentimrére költöztek.

- **Farkas** (Volfgangus) 1769-ben békési szolgabiró, nádudvari birtokos, több vmegye táblabirája.

- **János** sz. 1758. dec. 15. Mező-Csáthon, † 1776. máj. 23. 18 éves korában Igriciben.
- **István** sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1779—81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Élő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.
- **András** sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában
- **György** sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
- **Mihály** sz. 1771. jún. 23. Igriciből nőülvette Virág Máriát s azután Csáthra költözött.
- **András** sz. 1773. dec. 3. † 1777. jún. 11.
- **János** sz. 1777. ápr. 20. † 1777. ápr. 24.
- **Zsuzsánna** sz. 1779. dec. 9. † 1779. dec. 20.
- **János** sz. 1781. ápr. 26. Több adata nincs.

- **Zsuzsanna** sz. 1792. márc. 13. † 1794. dec. 14.
- **Mihály** sz. 1794. szept. 27. Igriciben. Csizmadia lett. Nőül vette 1817. júl. 19-én Rimaszombatban Bárdos Zsuzsannát, Bárdos János és Jakab Erzsébet leányát (sz. 1788. dec. 1.). Ennek 1822 körül történt halálakor Miskolcon 1825. jún. 7-én Bóka Juliánnát Bóka András és László Klára árva leányát (sz. 1803. dec. 8.). Miskolcon élt; † 1859. júl. 1. szélütésben, felesége 1867. jan. 28-án tüdősorvadásban.
- **István** sz. 1801. okt. 20. Megnősült 1837. febr. 1. Meghalt utód nélkül 1849. okt. 26.
- **György** és **János** ikrek, sz. 1807. febr. 21. György meghalt 1821. ápr. 13. nehéz nyavalyában. Jánosnak többi adata hiányzik, valószínűleg Igriciből más helyre került.
- **András** sz. 1812. aug. 30. Nősült első izben 1833. aug. 5-én, másodizben 1849. máj. 18-án. Első nejétől Nagy Sárától született József fia 1844. febr. 17-ikén, ki elhalt utód nélkül 1896. jún. 16-án. Második nejétől Balajti Erzsébettől született András fia 1863. aug. 18-án s máig is él. (Gyermekei: Eszter sz. 1896. dec. 25-én, András sz. 1900. nov. 7-én). Az öreg Tompa András meghalt 1869. júl. 16.

Első nejétől:

- **Mihály** sz. 1817. szept. 28. Rimaszombatban. Nőül vette mint kelemèri pap 1849. máj. 1. runyai Soldos Emiliát, R. Soldos Benjámin és Lisznyai Damó Johanna leányát Runyáról (sz. 1831. ápr. 1.). Meghalt mint hanvai pap Hanván 1868. júl. 30-án szívtúltengésben. Neje 1880. nov. 29-én tüdőlobban Putnokon.
  - **Kálmán** sz. 1850. márc. 10. † 1850. máj. 18. Kelemérben.
  - **Géza** sz. 1853. jan. 13. † 1857. okt. 23. Hanván (vörhenyben).
- **József** sz. 1822. márc. 25. Rimaszombatban. Meghalt mint hentes-legény 1848. dec. 24-én Miskolcon agyvelőgyuladásban.

Második nejétől:

- **Julianna** sz. 1828. nov. 22. Miskolcon. Elhalt kis korában.
- **Ferenc** sz. 1836. máj. 29. Miskolcon; meghalt mint edényfestő 1858. júl. 28-án sülyben.
- **Borbála** sz. 1841-ben. † 1854. jún. 21. hagymázban.

KISFALUDY SÁNDOR »ULISZSZES ÉS PENELOPE« CZÍMŰ TRAGÉDIÁJA.

Takáts Sándor a Vasárnapi Ujság 1902. évfolyamának 52. számában *Kisfaludy Sándor ismeretlen levele* czímen Kisfaludyról néhány eddig ismeretlen adatot tett közzé. A közölt levél egy részéből [1] megtudjuk, hogy Kisfaludy Sándor Uliszszes és Penelope című »vitéz tragédiá«-ját 1790-ben elkészítette, mert különben nem ajánlhatta volna fel kiadásra már 1791. elején gr. Károlyi Antal testőrkapitánynak. Magát a vitéz tragédiát eddig csak a fennmaradt töredékekből ismerjük. E töredékekből azonban a cselekvény bonyodalma nem vehető ki, épen ezért s mivel a fennmaradt töredékek eseményei az Odysseus-mondától nagyon eltérnek, a drámai töredék többféle magyarázatra szolgáltatott okot.

Dengi János *Kisfaludy Sándor első színműve* című czikkében [2] az Uliszszes és Penelope tragédiát eredetinek véli s így fontos művének tartja, melylyel Kisfaludy első szerelmének csalódását akarta megörökíteni. Kisfaludy Sándor ugyanis ekkor Pozsonyban tartózkodva, mint jogakadémiai hallgató szerelmes volt Weinstein Teréz polgárleányba, de csalódott benne. E szerelmi csalódása eszébe juttatja a szerelem hű alakja Penelopét, a ki »az igaz hív, meghajthatlan szerelem« képviselője, a kinek történetét épen akkortájt (1789) ismertette Dugonicsnak népszerű éposza. Dengi abban a véleményben volt, hogy Kisfaludy ebből az epikus anyagból készítette Homérostól és Dugonicstól eltérően tragédiáját a korabeli német szentimentális és kalandos lovag románok hatása alatt.

[1] Kisfaludy Sándor levelét Károlyi Antal testőrkapitányhoz intézte 1791 február 15-én Pozsonyból a testőrséghez való felvétele ügyében. A levélnek ide vonatkozó része így hangzik: »Második alázatos kérésem, Kegyelmes Uram! A teremtőtől adatott tálentomomat én is hazámnak noha nevendék, de mégis utolsó csepp véremet érette, kivált Excellenciádért, a magyar nemzetnek fő oszlopáért kevély örömmel felszentelni óhajtó tagja, anyanyelvemnek gyarapítására akarom fordítani. Azért tudván azt, a magyar múzsáknak, következendőképen Melpomenének is, ki általam szólani kíván, mely nagy kedvelője légyen Excellenciád, könyörgök alázatosan: méltóztassék nékem kegyesen megengedni, hogy *Ulysses és Penelopé vitéz tragédiámat Excellenciádnak tett ajánlás alatt színre bocsáthassam.* Hogy fiatal elmémnek zsengéje Excellenciádnak dicső nevét, azt a magyar hazában kegyességéből oly igen híres és ugyanezért ezernyi ezer áldásokkal megrakott kedves nevét viselhesse homlokán.

[2] Megjelent a Pallas Nagy Képes Naptár 1890. esztendei évfolyamában a 93. lapon s e czikke a Kisfaludy-Társaságban tartott felolvasásának egy részlete volt.

Penelope szerinte passiv jellem, Odysseus pedig nemcsak nejéért, hanem fiáért is küzd, de azért ő sem activ s azt hiszi róluk, hogy mind a ketten meghalnak.

Ha figyelmesen elolvassuk az Ulysses és Penelope tragédia töredékeit át kell látnunk, hogy Dengi, ki akkor meg akarta írni Kisfaludy életrajzát, a töredékeket értékükön felül becsülte s ezekből Kisfaludy életére s korára oly következtetéseket von le, mire Kisfaludy épenséggel nem gondolt.

Angyal Dávid *Kisfaludy Sándor élete* című s a Kisfaludy Sándor Minden Munkái VIII. kötetének végén levő életrajzban sokkal óvatosabban nyilatkozik a tragédia töredékeiről. De rövid jellemzéséből a Dengi magyarázatánál sokkal helyesebb, igazabb képet nyerhetünk, mert a helyes nyomon jár. Kiemeli, hogy a töredék meséje a hagyománytól nagyon eltér, sőt a tragédia végéről azt hiszi, hogy Penelope öngyilkossá lesz. A művet magát fordításnak tartja, kezdetlegesebbnek a Seneca című tragédiájánál s az a véleménye, hogy latin eredeti után dolgozott.

Midőn az *Uliszszes és Penelope* tragédia töredékeit elolvastam, magam is azon a nézeten voltam, hogy Kisfaludynak a tragédiája fordítás. Kutattam is ily irányban s kutatásom nem volt eredménytelen, mert megtaláltam az *Uliszszes és Penelope* vitéz tragédia eredetijét Friz András *Penelope* című latin tragédiájában.

Friz Andrásról épen csak Wurzbach Constantin Biographisches Lexiconja ad felvilágosítást. Szerinte Fritz vagy Friz Bárcinoneban (Spanyolországban) született 1711-ben s mint jezsuita Gráczban, Szakolczán, Győrött, majd Bécsben működött. Bécsben a Theresianumban a történelem és a görög nyelv tanára volt. Tanított a bécsi egyetemen is. Majd megbetegedvén, Görczbe került s itt halt meg 1790-ben.

Több művet írt legnagyobbrészt latin nyelven s majd mind nyomtatásban is megjelent. Nevezetesebb művei: Zrinyus ad Szigethum, Comedia, 1738; Codrus, tragoedia; Cyrus, tragoedia; Salamon Hungariae Rex, dramation, 1757; Julius Martyr, tragoedia; Penelope, tragoedia 1761.

Ez utóbbi művének[1] teljes címe a következő:

Penelope tragoedia. Auctore Andrea Friz e soc. Jesu provinciae Austriae. Viennae Austriae, Typis Leopoldi Joannis Kaliwoda, Aulae Imperialis Typographi 1761.

Friz tragédiájának szereplői a következők:

Ulysses, Rex
Penelope, Regina } Ithacae.
Telemachus, horum filius.
Iphicrates, frater Penelopes.
Tyndarus, Telemachi comes.
Sacerdos.
Pastor.
Virgines, e comitatu Reginae.
Milites Antinoi, Leucadiae Principis.
Chorus Furiarum.

[1] Megvan az Egyetemi Könyvtárban Hf. 1174. sz. jelzéssel.

Res agitur ad litus maris inter ipsa sepulcra Regum Ithacae. Ad Laevam exhibendum est quoddam ceteris illustrius, et novi operis monumentum cum titulo Ulyssi Penelope.

A színtér tehát a tenger partján, az ithakai királyok sírboltjainál van s ezek között van egy új is, az, melyet Penelope készíttetett (felírással) Ulysses emlékére.

Friz műve 5 felvonásból és egy prologusból áll.

A *prologusban* a pap elmondja, hogy a trójai hősök már mind itthon vannak, csak Ulysses nem jött még meg, mert haragszik reá Venus. Penelope egyetlen vigasza Telemachus volt, de ez már három éve távol van; elment atyját felkeresni.

Penelope szerencsétlenségét növelik a kérők. Penelope eddig ellenállott a zaklatásoknak, de most már maga a nép is kívánja, hogy Penelope férjet válaszszon. Ma van az utolsó határidő s a pap már áldozatra készül.

I. felvonás: Penelope fivérének Iphikratesnek, elpanaszolja, hogy Antinous, Leucadia királya, feleségül kéri s már megszállotta katonáival Ithakát. A nép előkelői is sürgetik Penelopét, menjen férjhez, de ő nem akarja megszegni férje iránt való hűségét, de fiát sem akarja megfosztani a tróntól, azért inkább halni akar.

Iphikrates megkisérti lebeszélni szándékáról.

Tyndarus, Telemachus kisérője, jelenti, hogy Antinous katonái megölték Telemachust, a mikor hajójából kilépett.

Iphikrates bosszút fogad Antinous ellen.

A pap jelenti, hogy a templom belsejéből ez isteni szózatot hallotta: »A sírban van az üdv.«

E jóslat megerősiti Penelopét szándékában s arra kéri Iphikratest, hogy abba a sírba temesse el, a melyet Ulyssesnek emeltetett.

II. felvonás: Ulysses éppen az ithakai királyok síremlékeinél vetődik partra. Itt meglepetve olvassa egy síremléken a saját nevét. Penelope tehát halottnak hiszi, vagy talán szeretné, ha az volna!

Ulysses Tyndarustól megtudja, hogy fiát megölték s hogy ma lesz Penelope menyegzője Antinoussal.

Erre kardot rántva elrohan, hogy megölje a királynőt, de meglátva őt, lehanyatlik karja.

Majd Penelope jő és örömmel értesíti Iphikratest, hogy beleegyezik a nászba.

Tyndarus bemutatja az idegent a királynénak, a ki elküldi őket, mert beszéde van Iphikratessel.

Penelope ezután beavatja tervébe fivérét: az oltár előtt, a nép és Antinous előtt lesz majd öngyilkossá.

Visszatér az idegen Ulysses és elmondja, hogy Ulysses küldi őt Krétából, a hol Chariklea karjai közt már régen elfelejtette Penelopét. A királynő erre ájultan összeesik, kisérői elviszik.

Ulysses nem tudja, hogy ez a hitvesi szeretetnek vagy pedig a sértett hiúságnak a jele.

A színre felhők vonulnak s megjelennek a Venus-küldötte furiák, hogy Ulyssest gyötörjék.

III. felvonás: Ulysses felébredvén, kétségbeesésében kardjába akar dőlni, de a váratlanul megjelenő Telemachus meggátolja.

Telemachus ezután felszólítja az idegent, segítsen neki előbb Antinouson bosszút állani, azután együtt halhatnak meg. Ulysses felismeri fiát s ez kérdésére elmondja, hogy a gyilkosok helyette egy szolgáját ölték meg, mert óvatosságból ezt küldötte ki előbb a partra.

Erre Tyndarus az apát megismerteti fiával. Ulysses a sírba zárja fiát, mert cseltől tart.

Ulysses hűtlenségének híre Penelopét nagyon leverte s Tyndarus kénytelen volt bevallani előtte, hogy Ulysses hazaérkezett. Kéri Ulyssest, menjen Penelopehoz, a ki egy pásztor közeli kunyhójában pihen.

A pásztor jő s jelenti Tyndarusnak, hogy Penelope is ide tart.

Ulysses meghagyja Tyndarusnak, ne árulja el a királynőnek, hogy ki ő, csak annyit mondjon neki, hogy az idegen visszavonta előbbi szavait s hogy Ulysses csakugyan megérkezett.

Ulysses ezután leül a sír mellé és egy táblácskára levelet ír.

IV. felvonás: Ulysses nincs tisztában Penelopéval, azért próbára akarja tenni.

Elmondja az odaérkező Penelopénak, hogy Ulyssest csakugyan magával hozta, de holtan. Átad neki egy urnát Ulysses hamvaival s a levelet. Penelope erre siratja elhalt urát.

Ezután a pásztor jelenti, hogy Antinous katonái keresik Ulyssest.

Penelope a centuriónak megmutatja az urnát férje hamvaival s egyúttal kiönti gyűlöletét Antinous ellen. Ulysses nem ismerteti meg magát a katonák előtt.

Penelope öngyilkos akar lenni, de Ulysses visszatartja azzal, hogy kötelessége előbb eltemetni férje hamvait.

A katonák elhurczoljákaz idegent, aki Penelopenak előbb egy gyűrüt ad át, a melyben méreg van s kijelenti, vegye ezt be, ha már halni akar.

Tyndarus megtudván, hogy az idegent elhurczolták, elrohan, a nélkül, hogy a királynőnek megmondaná, ki az idegen.

V. felvonás: Ulysses hamvainak temetésére készülnek.

Penelope az áldozati csészébe beleönti az Ulyssestől kapott mérget és megiszsza, azután a felnyitott sír felé tart.

A sírból előjön Telemachus, a kit a királynő előbb alvilági árnynak hisz, de Telemachus meggyőzi végül, hogy valóban él s hogy látta itthon atyját, Ulyssest is.

Erre Tyndarus jő s felfedi a királynő előtt, hogy az idegen nem más mint Ulysses. S midőn erre Penelope fél Ulyssesért, elbeszéli, hogy az idegen Antinous előtt előbb megerősítette Ulysses halálhírét s erre elbocsátották. De ezután Ulysses felfedezte magát népe előtt. A nép megismeré és elűzé Antinous katonáit.

Majd megörvendezteti Penelopét, hogy a gyűrüben nem volt méreg, hanem ártalmatlan szer, a melyet Ulysses cselből adott a királynőnek, hogy halálát megakadályozza.

Majd két katona elmondja a csata lefolyását s elmondja, hogy Antinous is elesett Ulysses kezétől.

Végül megjelenik Ulysses, de Penelope nem hisz neki addig, míg el nem mondja a húsz év előtti búcsúzáskor mondott szavait: »Te voltál első s te léssz utolsó szerelme Penelopénak«. Penelope erre hisz, bocsánatot kér hitetlenségéért és könnyezve borúl férje karjaiba.

Im, ez a tartalma [1] Friz tragédiájának, a mely valószinűleg iskolai dráma s a Therezianum növendékei számára készült. Látjuk, hogy meglehetősen eltér a hagyományos Ulysses-mondától. Mint az alábbi párhuzam bizonyítja, Kisfaludy ezt fordította a meglevő töredékek tanusága szerint nagyon csekély eltéréssel. Ezért tért el tehát Kisfaludy is a hagyománytól a monda egyes részleteiben, de különösen a befejezésben, s így Denginek Kisfaludynak különösen akkori költői alakításáról kifejtett véleménye halomra dől.

Még csak a tragédia végződéséről kell megemlékeznem. Kisfaludy töredéke szomorú végre engedett következtetni s úgy látszik, e körülmény vezette félre felfogására nézve Dengit is. Angyal is azt hiszi, hogy a befejezés tragikus s ime, látjuk, Uliszszes legyőzi népe segítségével Antinoust s boldogan öleli keblére Telemachust és Penelopét, a ki nem hal meg, mert nem mérget, hanem valami ártalmatlan szert vett be.

A kedvező megoldás ellenére Friz mégis tragédiának nevezte művét. Friz e tekintetben a régi görög tragikusok felfogását fogadta el, a mely szerint az, hogy valaki küzd czélja eléréseért, szóval maga a küzdelem is tragikus. Igy van a régieknél olyan tragédia, a melyben a hős nem ütközik össze a világrenddel s nem bűnhődik. Ilyen például Aeschylus »A könyörgő nők«-je, a mely mégis tragédia.

Kisfaludy fordításából a harmadik felvonás vége (a harmadik jelenet, Friznél a hatodik), a negyedik felvonásnak első, második jelenete teljesen, a harmadik és hatodik jelencte csonkán, a hetedik teljesen, a nyolczadik végül (a jelenetezés Kisfaludynál és Friznél egyező) csonkán maradt reánk.

A következő párhuzam igazolja, hogy Kisfaludy változásai egyes helyek összevonására szorítkoznak. Azt, hogy megtartotta-e a chorust vagy nem, nem vehető ki töredékéből.

Friz.	*Kisfaludy.*
III. felv. 6. jel. Tyndarus, Ulysses.	Harmadik jelenés. Ulysses és Tyndarus.
Uly.: Mitte illum.	*Uli.:* Tsak hadd menjen.
Tyn.: At res vulgabitur.	*Tyn.:* De ez a dolog igen elhíresedik.
Uly.: Vulgetur jam, per me licet.	*Uli.:* Hadd' híresedjen, megengedem.
Tyn.: Hem! et me reprehenderas antea.	*Tyn.:* És előbb engem vádoltál —

[1] Dr. Reibner Márton kollegámnak szivességét e helyütt is köszönöm.

Uly.: Reprehendi, dum re etiamnum integra meus hic tegi commode adventus potuit: nunc, quando vel ipsum celandi studium Ulyssem proderet, fama, cohibere quam nequeo, in meum vertenda commodum.

Uli.: Vádoltalak, mivel akkor még . . . jó folyása lett volna dolgomnak, és megérkezésem elhallgattathatott volna; de most midőn elárultatott, a' kiterjedendő hírt, mellynek elfojtásán már hejjában iparkodnánk, haszonra kell fordítanunk.

Tyn.: Mox ad omnes pervolabit fama.

Tyn.: A' hír kis idő mulván bétölti a' várost.

Uly.: Et simul populi prodet in Ulyssem animum.

Uli.: És egyszersmind a' népnek Uliszszeshez való indulatját is kijelenti.

Tyn.: At si quae de te suspicio inimicos subeat?

Tyn.: De, hát ha ellenségid éppen te reád gyanakodnak?

Uly.: Id ipsum ago, *suspicionem ut eximam.* Jam, quantum potes, urnam fac aliquam his e tumulis — —

Uli.: Éppen ez forog elmémben... (gondolkodik). Hozz Tyndarusom egy hamvas Kannát a' Koporsókbul!

Tyn.: Quid meditaris?

Tyn.: Mi a szándékod?

Uly.: Urnam volo.

Uli.: Egy hamvas Kanna kell.

Tyn.: Collapso hic in monumento veteri plures in promptu vides.

Tyn.: Vallyon hát nem látod a' sok hamvas kannákat az öszveomlott Koporsókbann?

Uly.: Age, huc aliquam.

Uli.: Mutass egyet közülök.

Tyn.: Haec Agathoclis est.

Tyn.: (Előlhoz egyet, mellyen metszett írás látszik). Ez Agathokles' kannája.

Uly.: Aliam praebe, nullo insignem nomine.

Uli.: Irás nélkül mutass egy másikat.

Tyn.: Haec titulo caret.

Tyn.: Erre nints Irás metszve.

Uly.: Recte, jam ad Reginam propera.

Uli.: Jól vagyon. Mostan siess a' Királynéhoz. De, ki legyek? eltitkold előtte, még tovább is tsak Jövevénynek kivánok ismértetni. Mindazokat, a mellyeket felőlem mondottál, újra megerősíts'd.

Tyn.: Te venturum nunciem?

Uly.: Cave, qui sim, retegas. Nondum hospitis personam pono.

Tyn.: Nondum?

Uly.: Confirma, quae dixisti omnia.

Tyn.: At non jam meis acquiescet dictis, ni argumentum et testem adferam.

Tyn.: De Penelope üres szavakkal jól nem lakik, ha tsak bizonyságot, avagy más erős indító okokat elől nem állítok.

Uly.: Me testem dicito.

Uli.: Állíts engem elől Bizonyságul.

Tyn.: Te?

Tyn. (megütközvén): Téged? —

Uly.: Me ipsum. Me dicta retractasse

Uli.: Engem — mond' hogy viszsza

omnia, me Ulyssem scire, mecum advenisse Ithacam.

Tyn.: Propero.

Uly.: Heus! eam in via tantisper retine.

Tyn: Faxo.

Uly.: At ne me illi aperias, vide! nondum me credere Penelope tutum satis.

Tyn.: O deflendam Penelopen! cujus nec lacrimae, nec morientis verba fidem sat certam facere marito possunt. (Discedit.)

Uly.: Plus fidei reperiunt illa, quam tu autumas. At, Telemachum dum salvum videam, certiora postulo. Donec dubium vel leve super, quam arduum est hoc caput prodere, a quo unius, & vix reperti filii, dependet salus!

[Intervallum sequens peculiarem chorum non habet, sed pro more concentu musico expletur. Interea Ulysses prope monumentum suum considet, stilum cum tabellis profert, quas jam abjicit, jam resumit; demum absolutam epistolam obsignat; & actum sequentem incipit.]

Actus Quartus.

Scena I.

Uly.: Ignosce, cara Penelope! si tibi, ut jam credo, innocuae novos nunc luctus creo! — — Quam aegre adducor! — — At vix heri Telemachus evasit gladios. — — *An Penelope illas in nos armavit manus, o fili?* — — *tam impiam non credo aut uxorem, aut matrem.* — —

vettem minden szavaimat — hogy Uliszszesnek tartózkodását tudom — hogy ő vélem edgyütt érkezett Ithákába.

Tyn.: Én sietek. (El akar menni.)

Uli.: Állítsd meg őtet az úton. De vigyázz, hogy ki ne nyilatkoztasd neki, ki légyek. — Még nem elég bátorságos magamat Penelopére bíznom.

Tyn.: Oh szánakozásra méltó Hütvös társ! tehát könnyei, a haldokló Penelopénak szavai férjét a meg nem másolt hívségről még nem tehették bizonyossá? (Elmegy.)

Uli. (Tyndarus után): Hiszek szavainak, de valameddig Telemákust bátorságban nem helyheztetem, mind addig személyemet eltitkolom. — Oh nehéz dolog ez! —

Negyedik felvonás.

I. jelenés.

Uliszszes egyedül.

Uli. (koporsója mellett üldögél, egy Irótáblátskát forgatván kezében): Megbotsáss! Megbotsáss! Kedves Penelope! Hogy neked Ártatlannak (a mint már el is hiszem) új fájdalmakat okozok! — *(néhány rendet ir) (Mélly gondolkodás utánn):* Melly nehezen tökéllem el magamat! —

Sed nec nuper Agamemnon credidit, & jam apud inferos gemitibus, at seris, damnat barbarae perfidiam conjugis. Num argumenta desunt mihi? Dum me submersum credebat ponto, laeta, hilaris, nil nisi nuptias & geniales aras spirare visa est: jam contra dum in Creta vivere maritum dixi, tunc demum laetitiam excepit dolor, tunc pallor, lacrimae, propinqua mors, plena fidei ac amoris verba. Quid, timoris effectus si forent isti? ultorem e Creta Ulyssem si timuit mulier? *Quid si solos, inermes viderit, decedat timor, nos, o nate! Antinoo.* — — Sed omen avertant Superi! — — Non conjugis virtutem in dubium voco: attamen si fallor, perit iste. — — Decretum est. Permitte, o cara! tuum his literis pertentem animum. Hoc patere causa filii. Quam securus in illos me conjicerem sinus? sed dum de filii salute agitur, ignosce: conjugem non minus amo, sed metuo feminam.

De Telemákus tsak tegnap alig kerülte el a' halált — — Vallyon Penelope fegyverezte-e fel azt a titkon ölő gyilkos kezet ellenünk? — — Félre tőlem, rémítő gondolat! — Nem hiszem, hogy Penelope mint HütvösTárs, mint Anya olly Istentelen lehetne. — — De bezzeg Agamemnon sem hitte minapában azt, a' miért most ordít — a miért még a' hóltak Tartományábann is kárhoztatja késő fohászkodások közt kegyetlen társának hitszegését! — vallyon szűkölködöm-e okok nélkül? — vallyon? Midőn a tenger habjaitul el temettetettnek vélt, nem várakozott-e vidám lélekkel, az Antinoussal leendő összekelésre? Ellenben, hallván tőlem, hogy Férje meg Krétábann élne, örömét fájdalom, halavány ábrázat, könny, öröm, halálos szorongatások, szóval, hívséggel és szerelemmel tele szavak követték. — — Hát ha ezt egyedül a félelem okozta volna? — Ha a hütvöstárs tsak férjétül Uliszszestül mint kegyetlen boszszuállótúl rettegett. — Hát ha Telemákust és Uliszszest Penelope, és Antinous — — Oh Istenek távoztassátok a' veszedelmet. Én Feleségem erköltsérül, hívségérül nem kételkedem, de ha tsalatkoznám — Oda veszik ez — *(Telemákus rejtekére mutat)* — — *(Mélly fontolás utánn)* El vagyon tökéllve — Engedd meg kedvesem! hogy ez írás által szívedet próbára vehessem.

Engedd meg Fiam kedveért! — Melly bizodalommal karjaid közé rohannám? De ettül függ Fiamnak üdvessége — Megbotsáss tehát! Azért a hütvös társat nem kevesbé szeretem, hanem az aszszonytul rettegek.

Scena II.

Tyndarus, Ulysses.

Tyn.. Princeps, retineri diutius Regina nequit. Vix te adduxi testem, novas amor & desiderium suggessit vires, huc properat.

Uly.: Num me noscit?

Tyn.: Ne metue: a te, ut dixi conscio demonstrari sibi Ulyssem postulat.

Uly.: Adsit modo.

Tyn.: En illam.

Uly.: (O Nate! quos non tui causa cruciatus subeo, & matrem subire cogam forsan innocentem?)

II. jelenés.

Uliszszes és Tyndarus.

Tyn.: Uram! A' Királynét tovább tartóztatnom lehetetlen. Alig mondottalak téged bizonyságnak, már is új erőt önte bele a' szerelem és a kívánság — Hozzád siet.

Uli.: Talám ismér engem? — —

Tyn.: Erről ne gondolkodjál: — — Azt kívánja tőled, hogy Te mutatnád meg néki Uliszszest. Itt jön immár.

Uli. (magával): Ah! Fiam! Melly kínokat szenvedek éretted! — Melly kínokat szenved Anyád, és talám ártatlan Anyád általam éretted.

Scena III.

Penelope (Lacrimis perfusa & Virginum manibus suffulta) et qui priús.

Pen.: Agite, ducite, ferte corpus hoc inutile. — — — Quae via potior? *hac? illac?* Ah Tyndare! tene video? Quas tu moras? an nondum repertus hospes?

Tyn. (Ulyssem designat.) En habes Regina! quem — —

III. jelenés.

Penelope. Könnyeivel áztatva, a' szűzek karjai által gyámolítva jön és a' volttak.

Pen.: (A' szűzekhez gyenge szózattal): Vezessétek, gyámolítsátok a' haszontalan tagokat! — — (Észre nem vevén a két jelenlevőt.) Vallyon mellyik a' legközelebbi útja? (Tyndarus szemébe ötlik.) Ah, Tyndare? — Reád akadtam? — Be sokáig késsel! — Meglelted-e az idegent?

Tyn. (Uliszszesre mutatván.) Itt van ő, a Királyné! —

Pen. (Ad Ulyssem) O me felicem! sine tuos amplectar pedes, o praesidium, salus mea! Jam Ulyssem mi redde meum! ubi locorum latet? *id doce, eo deduc, rape miseram.*

Pen. (Uliszsseshez.) Oh én szerentsés! — Engedd ölelnem térdeidet Te! én Üdvességem! — Őrizőm! — Most tsak Uliszszesemet ad'd viszsza! Szollj! Hova rejtette magát? — El ne titkold előttem! — Vezess engem hozzá — Nyomorultat! —

Uly. (Heu me!) Regina parce *temerario,* vanis qui ausus commentis antea — —

Uli. (Megilletődvén.) (Magával.) Oh Egek! — Királyné! Megbotsáss! hogy előbb merészeltem hijjában valo költésekkel.

Pen.: Parco lubens, ignosco omnia, Ulyssem dum reddas mihi. Visus ille has abstergere lacrimas; *injuriae, malorum delere memoriam uno temporis puncto potest.*

Pen.: Örömest megbocsátok! — Mindent elfelejtek, tsak add vissza Uliszszesemet! — Egyedül annak képe hatalmas könnyeimet le törülni — és a sok rémületektül lenyomtatott szívemet megvidámítani.

Uly.: Ignosce; diem genialem tibi tristi verebar funestrare nuncio.

Uli.: Öszvekelésednek ama víg Innepét hír hozásom által szomoruvá válni gondoltam, és ettűl féltem.

Pen.: Funestrare? me miseram! Ulyssis adventus Penelope funestet diem? Nam te laeta finxisse putas? ah! si scires, quae nunc perpessa. Horreo, vel meminisse — — sed Diis grates, qui in melius verterunt omnia. Hospes! ne mea differ gaudia; sat dolorum inflixisti adhuc: longiores cruciatus nec ferre potest, nec meretur hic animus. (Dum Ulysses avertendo vultum, lacrimas sibi obortas dissimulare nititur.) Ah! quid avertis ora? vis ad pedes iterum tuos? — —

Pen.: Szomoruvá? Én Nyomorult! — A' Nap, melly Penelopenak Uliszszest viszsza hozná, szomorúnak látszanék neki? — Vallyon volna a világon ennél nagyobb öröm? — Ah! — ha tudnád, miket nem szenvedtem! Iszonyodik lelkem emlékezeténél! — — Hálá az Istennek, hogy megváltozott sorsom — Barátom! Kérlek, ne hallaszd továbbra örömömet! — Elég fájdalmat szereztél immár! — több kínokat ezen szív már nem viselhet — elégtelen arra — és talám nem is érdemlette meg! — (Ekkor Uliszszes elfordítja ábrázatját, hogy a' hulló könnyeket eltitkolhassa.) Ah! — Miért for-

dulsz el tőlem? — Még egyszer lábaidhoz bukjam-e?

Uly.: Non Regina: non tua postulo differre gaudia, quin vereor, ne novo luctu tot mala cumulem.

Uli.: Nem! Oh Királyné! — Nem akarom örömedet továbbra halasztani. Sött inkább igen félek, ne hogy a sok eltünt nyomoruságot, ujj fájdalmaknak sullyával halmozzam.

Pen.: *Ah! Quid ais?* aenigmata loqueris: novos Penelope luctus Ulysses ferat? Non vanum ais de Creta & Cretensi commentum pellice?

Pen.: *A mit* mondasz, ez nékem homályos mese: Uliszszesnek megjövetele Penelopet megszomorítaná. Nemde nem azt mondád, hogy Uliszszesnek tőled előlhozott Krétában való tartózkodása — hogy a krétai vetélkedőtársné, tsak üres Költemény? —

Uly.: Ajo.

Uli.: Megvallom.

Pen.: Tecum delatum Ithacam; hic locorum esse; te scire illum?

Pen.:

Uly.: Mecum attuli, adest & si scire cupis: hac in urna Ulysses latet.

Uli.: Úgy vagyon elhoztam vélem *Uliszszes Ithakában.* — Ő itt vagyon és ha éppenn tudni kivánod (Elől hozza a hamvas kannát) Ebben az hamvas Kannában vagyon Uliszszes.

Pen.: Aeterni Dei! hospes! (Perculsa in virginum manus recidit.)

Pen.: Halhatatlan Istenek! — (Rémülésében a' szűzek karjaiba dül. *Lassan-lassan feleszmélkedik)* Barátom!

Uly.: Id est, Regina, quod metueram — —

Uli.: Oh Királyné! Ettül féltem én is.

Pen. (Sedens.) Ah! sine paullisper. — — Anime mi! ne succumbe; pauxillum restat; venturae te serva gloriae, — non longa mora est: jam gloriosa te mors Ulyssi junget. — — — Ah! obtestor, Urnam illam his concede manibus: sustentabit paullisper labentem animum vel extincti praesentia conjugis. (Accipiens.) Sed non me fallis iterum care hospes?

Pen. (A ki a szűzektül egy kőre ültettetik) Ah! hadj egy kis időre magamat — — Lelkem! tsak most még le ne roskadj! — Tsak kevés idő vagyon hátra. Várd el már már közelgető halhatatlan híredet. — Nem kell sokáig várnod — egy híres halál majdan öszve egyvelít Uliszszes lelkével — — — Add ide ama hamvas kannát! (Oda nyujtattatik neki a kanna.)

A már elmult férjem is feltámogatja némü nemüképen ingó elmémet. — (Uliszszeshez.) De nem csalsz-e meg ismét? — Édes jövevény?

Üly.: Nullam verbis meis jam fidem postulo: pro me Ulyssis loquatur signum, & morientis manus. (Epistolam, paullo ante scriptam, Reginae tradit.)

Uli.: Nem kivánom tehát, hogy hitelt adj beszédemnek (Az elébb írt levelet oda adván.) A Haldokló Ulisszesnek kezeírása szólljon helyettem.

Pen.: Hei mihi! *vera memorat:* Ulyssis signum est; ipsius heu manus quoque. Quid scribit.

Pen.: Oh én Legnyomorultabb Teremtés! — Valóban az ő kezeirása ez! — Mit ír? — — (Felnyitja a Levelet, azt olvasgatja.)

Üly. (Dum legit Penelope.) Id ignoro: consignavit moriturus istas; & imagini tuae, & suis junctas cineribus Penelope reddi tabellas voluit. Promisi; habes omnia, datum a mico Regi exsolvo fidem.

Uli.: Azt nem tudom. Midőn haldoklana, akkor adta ezt kezemben, megparancsolván, hogy ezen Irótáblát képezettyével s hamvával edgyütt Penelopenek vigyem. — Én megigértem neki. Most minden a kezedbenn vagyon és szeretett királyomnak tett igéretemet tellyesítettem.

Pen.: Quid tibi nominis, o hospes?

Pen.: Mi neved jó Idegen?

Üly.: Philocles.

Uli.: Az én nevem Philokles.

Pen. (Epistolam inspicit, num dictis consentiat.) Idem est. Quo loco infelix efflavit animam?

Pen.: Úgy neveztetel a Levélben is. — Hol adta ki a lelkét a' szerentsétlen?

Üly.: Trinacriae desertum litas exceperat naufragum, me solo fortunae comite.

Uli.: A szenvedett hajótörés utánn a' puszta szitziliai partra vétetett, és egyedül én voltam szerencsétlenségének társa.

Pen. (Út prius.) Consentiunt omnia. (Amplectitur urnam ante se positam.) Ulysses, Ulysses isthic. *O monumentum hominum, quos tellus habuit, mihi carissimi!* o viri residuum mei! . . .

Pen.: Minden meg egyez beszédjével. (Az előtte helyheztetett hamvas korsót által ölelvén.) Uliszszes! Uliszszesem van ebben! — Oh emlékezet! — Emlékezete olly embernek, ki nékem drágább vala mindennél, a' mit a világ valaha világosságra hozott.

Scena VI.

— — — — — — —

Uly.: O astra, *noli per Superum fidens.* (Illam retinet.)

Pen.: Ah crudelis!

Uly.: Quin vos ad urbem propere, nunciate Antinoo, sponsae vitam ut servet suae.

Dec.: *Stationem deserere nefas.*

Uly. (Non discedunt Superi!) Regina!

Pen.: Crudelis!

Uly.: (Loqui si liceret isthic!)

Pen.: Quid tristem hanc vitam retines? *moraris gloriam,* & *sola quae restant mortis solatia mihi.* Ah Ulysses! ah jam fidae illic jungeremur umbrae!

Uly.: Non Regina! *non gloriae, non quieti tuae injicio moras, probo gloriosum facinus.* At, quid agas, vide! insepultos linques mariti cineres, indigna forsitan diripiendos manu, aut furore hostium spargendos ponto? ut cui inimica pepercit Asia, e patrio ejectus solo, ludus Ulysses Aquilonibus fiat, & praeda fluctibus?

Pen.: Ah! id nollem!

Uly.: Jam Regina, per me licet, morere.

Uli.: Egek! (kicsikarja kezébül a' fegyvert és eldobja.) Az Istennek kedvéért, tartsd meg életedet!

Pen.: A kegyetlen!

Uli. (A' Katonákhoz.) Siessetek inkább a' városba, mondjátok meg Antinousnak, tartsa meg életét Mátkájának.

Egyik a' Katonák közül: Egy lépést sem szabad nékünk e' helytül távozni.

Uli. (Félre, nem távoznak.) Királyném!

Pen.: Kegyetlen.

Uli. (Magában.) Tsak szólhatnék!

Pen.: Mért tartóztatol engem erővel az életbenn? Mért tagadod meg nékem vigasztalásomat? Ah Uliszszesem! hív árnyékink már öszve egyveledtek volna!

Uli.: Nem tagadom meg vigasztalásodat ó Királyné! sőt inkább magasztalom vitéz bátorságodat. De jól megfontold, a' mit tselekszel! — Férjednek hamvait temetetlen akarnád hagyni, hogy vagy a' levegőbe szórattassék némely betstelenítő kezek által, vagy a' mélly tengerbe vettessék ellenségid dühössége által? Vallyon hát szenveded-e azt, hogy Uliszszesnek maradványa, mellyet Ásiai Kéméllyek hazájábul méltatlanul kidobattassék — hogy a szelek játékjává és az irgalmatlan habok zsákmányává váljon? —

Pen.: Ah! Ezt nem akartam — oh szeretett drága Hamu! soha ellenségim, soha az

Pen.: Ah! non, non cari cineres, non ego vos hic praedam relinquam hostibus, non Antinoi nefandi manibus. Hospes, *condantur hi prius tumulo.* Saxum hoc remove, isthic quiescant cineres.

Uly. (O si abessent isti!)

Dec.: Miles amolire saxum.

Pen.: Absit, ah sacrilegi! sacra Ulyssis marmora, cavete, quisquam attingat vestrum pollutis his, & parricidis manibus. (Ad Ulyssem.) Tu, hospes, id extremum amico Ulyssi. — —

Uly.: Oquid petis Regina! *(custodes si abessent modo!)*

Pen.: Heu me! Frater! Tyndare! vos hanc operam — —

Uly.: Cave Regina! (perit filius!)

Pen.: Quid vetat?

Uly.; Veteri Ulyssis amico crede (quid dicam?) ne id age, factum quod nolles postea.

Pen.: Quid nollem? agite vos, pias admovete manus.

Uly.: Sicne Regina, non thure, non *mero* prius placabis manes, non Patrum more flores antea dabis & suetos honores tumulo? clam, furtim, exsulis instar, & fugitivi subeat patriam Ulysses humum?

istentelen Antinous kezeibenn nem juttatlak. (Uliszszes koporsójához mégyen.) Barátom! hengerítsd el ezen követ az ajtóbul. Itt, itt nyugodjon Uliszszesnek hamva.

Uli. (Félre): Oh a' Katonák mért nem távoznának.

Egy katona: Ha! Hengerítsük mi el a követ.

Pen.: (Mérges haraggal.) Félre ti Istentelenek! — Távozzatok! — Mert nem vagytok méltók, hogy az Uliszszesnek szentelt követ gyilkos, még vértül füstölgő kezeitekkel illessétek. (Uliszszeshez.) Te édes Jövevény! Mutasd utolsó barátságodat Uliszszeshez.

Uli.: Ne kivánd ezt tőlem Királyné!

Pen. (Mézes könyörgéssel): Ah Bátyám! Tyndare! Tehát ti!

Uli.: Ezt ne cselekedd Királyné! (Magával): Oda van a' fiam!

Pen.: Vallyon mi az a' mi gátot vet?

Uli.: Adj hitelt Uliszszes ősz Barátja szavainak! (Magával.) Mit mondjak? (Penelopéhez.) Ne tselekedd ezt, mert megbánod tettedet.

Pen.; Miért bánnám meg tettemet? —

Uli. (Feltalálván magát.) Miképp Királyné? — Tehát nem akarsz előbb a temjén füst által Uliszszes árnyékával megbékéltetni? — Tehát nem hintesz virágot Elejink szokások szerint a koporsóra. — A holttestet nem szerentsélteted a szokott Pompára? Azt Uliszszes tőled nem érdemlette, hogy mint egy

Pen.: *Quam id cuperem!* sed quo res loco sint, vides.

Uly.: Persolvi extincto num justa Regi Antinous vetet?

Dec.: Nunquam vetabit scio. (Gaudebit immo *rebus suis tam opportuno funere.)*

Pen.: At amice! quam moras omnes metuo! malis usque accedunt mala, *jam majora semper timere didici.* Suus saltem habeat Ulyssem locus.

Uly.: Infelix Ulysses! cum ignoto sub coelo efflares animam, cineribus saltem ultimos hic honores ab amica sperabas manu, & hos tibi *tua Penelope* negat!

Pen.: Non nego, o Dei! care Ulysses! quando me tibi jungere licebit denique! Quidquid eveniat, crimen hoc ferre nequeo. *Habebis, quod sperabas moriens,* ab hac debitos honores manu. Parentur sacra, ferte coronas, currite o Virgines. Frater! proximo e Jovis sano Sacerdos adsit. Liceat aliquando mori!

számkivetett, szökevény térjen viszsza hazája földének gyomrábann.

Pen.: De mikor látod állapotunkat.

Uli. (A katonák felé fordulván.) Tehát Antinous az elmult Királynak temetését megtiltaná?

Egy katona: Azt, tudom, soha meg nem tiltja. (Társaihoz.) Sőt inkább örvendeni fog.

Pen.: Minden legkisebb mulatástul rettegek! Mert tudod mint dűl szerentsétlenség a' szerencsétlenségre. — Vajha fellelte volna immár Uliszszes nyugvóhelyét! —

Uli.: Szerencsétlen Ulysses! Midőn idegen Ég alatt kilehelted létedet, azt legalább reményletted még is, hogy valami jót tévő kéz megtiszteli hamvadat, — de még ez is megtagadtatik! Szegény Uliszszes! —

Pen. (Szelíden.) Nem tagadtatik meg jó Idegen! Uliszszesem — — Voltt szerelmem! Mikor engedtetik nékem véled egyvelednem! De történjék a' mint történik — Ezért sem vádoltattam senkitül is. — Ezen kezek tisztelik meg hamvadat. Készület hirdettessék az áldozathoz. — Ti szűz leányok koszorúkat fonnyatok! (Elsietnek.) Bátyám rendeljed ide Jupiter templomának Főpapját. (Iphikrates elmegyen.) Tyndare siess a készületet megtenni! (Tyndarus elmegyen.) Azután hadd haljak meg! —

Scena VII.

Centurio, Ulysses, Penelope.

Cent.: Cui istud in mentem venisset Superi! (Ad milites.) Vos propere.

Pen.: *Num & sacra turbare forsitan — —*

Cent.: *Non id ago Regina.* Vos propere angustos illinc occupate aditus, tamultuantem coërcete populum. Ostentate arma, vim, terrores, minas spargite. Vivum hodie Ulyssem ne sperent sibi. (Pars militum discedit.)

Uly. (Quid jam novae rei?)

Cent. (Ad Ulyssem.) Tu me sequere.

Uly.: Quo rapis?

Cent.: *Audies.*

Pen.: Quid hic commeruit? — —

Cent.: Parce dictis Regina. Jam ne ipsum quidem Antinoum per tumultum populi adire licuit mihi.

Pen.: *Quid ita?*

Cent.: Vix hinc paullum progressus exultantis populi offendi globos. Jam de Ulyssis reditu mirum excrevit in plebe fama. Res seditionem minatur Antinoo. *Praevertendum malo, sequere.*

Pen.: Ah! *iste saltem pietatis poenam ne luat suae.*

Cent.: Ne me tene, obsecro, subita res poscit consilia. *(Ad Ulyssem.)* Age.

Pen.: Inhumane!

Uly. (Ad Centur.) Sed mortem meditatur Regina, nemo subveniet?

Cent.: Pereat, quando hostis est Antinoi.

Uly. (Ah! hinc filium, hinc *destituo morituram* Penelopen!)

VII. jelenés.

Uliszszes, Penelope és a kapitány' a' ki lélekzet nélkül jön.

Kapitány: Istenek! Ki álmodta volna ezt! (A' katonákhoz) siessetek! Ássátok el ott ama szűk ösvényt, tsillapítsátok a' felzendült Népet, éljetek erőszakkal. Mutassátok fegyverteket, ijeszszétek, fenyegessétek a' népet. (A katonaságnak egyik része elsiet a' parantsolatra.) Ulyszszest elevenen ne reménylétek.

Kap. (Áll 's néz mint a' Bálvány, retteg.)

Uli. (Magában.) Mi ez ismét?

Kap. (Uliszszest megragadja): Te pedig kövess engem.

Uli.: Hová hurtzolsz?

Pen.: Mit vétett ez ártatlan?

Kap.: Ne kérdezz! — Én magam sem juthattam Antinoushoz. A' népnek szörnyü tolongása miatt. — Alig távoztam tőletek, már is egy vigadozó tsoportba ütköztem. Uliszszes megérkezése szörnyenn elterjedt a' nép között, Antinoust ki ki zenebonával fenyegeti. — Lódulj.

Pen.: Nem — ereszd el őtet.

Kap.: Ne tartóztass engem, a' dolog nem szenyved hallasztást. Jöjj vélem!

Pen. (Haraggal.) Embertelen!

Uli.: De a királynénak ki jön segítségül — halni akar.

Kap.: Hagyd haljon, ha nem barátnéja Antinousnak.

Uli. (Félre.) Ah! — Hitvesemtül, Fiamtul el szakasztanak.

Cent.: Agite vos, trahite vel nolentem.

Uly.: *Crudelia Numina!* Amice, *est quod* ab Ulysse- — —

Cent.: *Quid ab Ulysse! commentum reor, sed quidquid sit, non praetereundum.*

Uly.: Pauca verba, *at soli Reginae,* referre liceat!

Cent.: Immo, si quid est, dici volo. Attamen non soli. *Me teste, me arbitro id fiet,* propera.

Uly. (Scelestus!)

Cent.: Regina, hic paucis te vult.

Pen.: Abi, crudelis!

Cent.: *Loquere* (Ad Ulyssem.)

Uly. (O Superi! quid hoc praesente loquar; *[quod juvet Penelopen?])*

Cent.: Cunctaris? (Ad milites.) ducite ergo.

Uly. *(Subit aliud.) Dicam amice!*

Cent.: *In pauca confer, res moras non patiuntur nostrae.]*

Uly.: Tuam decrevisti mortem Regina!

Pen.: Et quis vetabit?

Uly.: *Nemo,* Regina; sed ferrum abjice, mitiorem tibi propino mortem.

Pen.: *Mitiorem.*

Uly. *En veneno medicatus liquor.* Inobservatum hoc primo per venas serpit toxicum, tum sensim extinguit animam.

Pen. *[Sensim extinguit animam?]* grates amice! lentum hoc nimis, festino mori.

Uly.: Respuis ab Ulysse donum?

Pen.: Ab Ulysse?

Uly.: An gemmam noscis, *quam*

Kap. (A Katonákhoz.) Ragadjátok meg őtet Vitézek! Hurtzoljátok el akaratja ellen is.

Uli.: Barátom! Uliszszesnek — —

Kap.: Félre Uliszszessel, Hazugság a' mit mondasz.

Uli.: Barátom, tsak két szót, engedd mondjak Uliszszesrül.

Kap.: Szóllj tehát! parantsolom; de nem titkon, hanem világossann — szóllj szaporán.

Uli. (Félre.) Istentelen!

Kap.: Királyné! Ez idegen véled akar beszéllni.

Pen.: Takarodjál kegyetlen.

Kap. (Uliszszeshez.) Siess! mert — —

Uli. (Félre.) Mit szóllak hasznossat? (Penelopehez.) Királyné! Eltökélletted halálodat?

Pen.: Halálomat senki halandó meg nem gátolja.

Uli.: Én meg nem gátlom. — Vessd el tőrödet, könnyű halált nyujtok. (Kivesz keblébül egy drága kőbűl vájott pohárkát.) Lásd ebbenn méreg vagyon, melly észrevétetlenül által keresztül járja elsőben ereidet, azutánn pedig az életnek világát — el oltja.

Pen.: Köszönöm barátom! — Ez lassu halál, — én sietek halálom elejbe.

Uli.: Tehát megveted Uliszszesnek ajándékát?

Pen.: Ulyssesnek ajándékát?

Uli.: Vallyon? nem isméred ezt a'

aurum ambit, & incubantis ornat imago sphyngis?

Pen.: Ah! — —

Cent. (O si acciperet!) *[Et capitali sic hoste liberaret Antinoum & invidia patratae caedis.]*

Pen. *(Illa ipsa est.)* Unde haec tibi? *Hanc memini*, ut erat, refertam odoribus, *de rebus meis ut esset* aliquid, discedens abstulit Ulysses mihi.

Uly.: Et retinuit, dum viveret; *ingruentibus tandem malis praesenti* implevit toxico, ut si res posceret, sine sanguine, nimio subduceret se fatorum ponderi. At postremo sublatus morbo commisit mihi tradendam Penelope.

Pen.: Misit ille, nec dederas antea?

Uly.: Id vetuit, tradi nolebat antea, quam extremis cernerem oppressam malis. Extrema nunc instant tibi. Si lubet, utere.

Pen.: Si lubet? ah, quid ni lubeat?

Cent. (Salvi sumus!)

Pen.: Quod suavius mortis genus, ac illud, quod a tam cara venit paratum manu? O si digna rependere tibi, hospes, queam officii proemia! Quae solae mi sunt reliquae, impendam preces. (Ad Cent. & milites.) *Vos, si fas est, obtestor unice, huic saltem ne noceat fuisse pium.* — —

drága kőre művészelt Szphinxet?

Pen. (Mosolygó örömmel.) Ah! — Uliszszesé! (elveszi.)

Kap.: Vajha meginná.

Pen.: Miképp jöve ez kezedbenn? — Ezt midőn Uliszszesnek adtam, teli volt jó illatu nedvességgel. — Ezt adtam néki tőlem lett elragadtatása előtt.

Uli.: És Uliszszes ezt a' meddig élt, mindég nagy bötsbenn tartotta, és megtöltötte erős méreggel, hogy történhető környülállásokbann vére ontása nélkül megszabadulhasson sorsának sullyától. De midőn haldoklana meghagyá nekem, hogy Penelopénak vissza adnám.

Pen.: Ő ezt nékem küldötte, és te nem adád oda előbb.

Uli.: Megparancsolá, hogy minek előtte a' végső nyomorúságnak sullya el nem nyomna neked oda ne adjam. Most már a nyomoruság tellyes terhét reád eresztette. Ha tetszik, élj vele.

Pen.: Ha tetszik? — Vallyon hogy ne tetszenék?

Kap. (Félre.) Ohajtott módon foly a' dolog.

Pen.: Hogy ne lenne az illy drága kéztül készített halál édes. Oh! mért nem tudom ezen szolgálatodat érdem szerént megjutalmazni szeretett Jövevény? Könyörögni fogok éretted; egyedül tsak ez vagyon még hatalmamban (a' Kapitányhoz.) Ez egy szívességért esedezem nálatok.

Cent. (Ad Ulyssem.) *Id totam est, quod volebas?*

Uly.: Totum.

Pen.: Nec me audit Barbarus!

Uly.: Jam duc, quo collibitum.

Cent. (Ad Reginam.) Ignosce.

Uly.: Vale Regina.

Pen. (Ad Cent.) Ah, quid fiet misero?

Cent.: Antinoi quod posset salus. Hujus fortunae in mea sunt manu, tibi aut vivere, aut mori liberum. *[Nec potestatem negare ausim tibi, abrumpendi vitam, tam infensam Antinoi.]* (Abit cum Ulysses & militibus.)

Kap. (Félre fordulván Penelopétul, Uliszszeshez.) Vége vagyon immár beszédednek?

Uli.: Vége.

Pen.: Meg sem hallgat a Kegyetlen!

Uli.: Vigy most a' hová akarsz. — Oltalmazzanak az Istenek Királyné.

Pen. (A' Kapitányhoz.) Mi történik e' szegénynyel.

Kap: A' mit Antinousnak üdvössége kiván. Ennek markomba vagyon szerencséje, avagy szerencsétlensége, néked pedig szabad akaratodbann vagyon élni avagy halni. (Elhuzza magával Uliszszest. A' Katonák utánna mennek.)

A VIII. jelenet töredéke alig különbözik a két írónál.

VISZOTA GYULA.

ADATTÁR.

MARTINOVICS IGNÁCZ LEVELEI.

Az a szép reményekre jogosító és számos, tekintélyes külföldi tudományos akadémia által taggá való beválasztással honorált tudományos irodalmi munkálkodás, a melynek Martinovics élete első felét szentelé, nemkülönben a ránézve tragikus eredménynyel végződő politikai pamfletírói tevékenység, mely élete második felét kötötte le, mindeddig sem rendszeres irodalomtörténeti kézikönyveinkben, sem pedig hazai irodalomtörténetünk egyedüli anyaggyűjtő szervében: az Irodalomtörténeti közleményekben egységes, részletes és beható ismertetést nem nyert. Arról meg éppen korai dolog megemlékeznünk, hogy tisztázva, szabatosan körvonalozva lássuk azt a helyet, mely Martinovicsot irodalom- és kulturalis történetünkben agitatorius tevékenysége alapján illeti meg; mert hogy ő elsősorban agitator volt, az kétségtelen s ép azért bizonyításra sem szorúl. Csak röviden jelezzük, hogy azt a XVIII-ik század végétől kezdődőleg iróinknál mind általánosabban észlelhető gyökeres átváltozást a világ és életnézetben, a politikai és társadalmi felfogásban, egyszóval mindazt, mit a közfelfogás humanismus, liberalismus, felvilágosodottság s haladás szófogalmaival jelöl, számos oksági kapocs fűzte Martinovicshoz. Ez eszméket, melyek a távoli nyugati országokban csak óriási vérontás árán nyertek polgárjogot, legelsőbben ő plántálta át hozzánk; az ő egyénisége alkotta a prizmát, melyen keresztül azok hazánk területére, iróink lelkébe, az egykorúak közgondolkozásába az utat megtalálták s később a nemzet vérkeringésének vegyi alkatelemévé váltak.

Martinovicsnak ez a fentérintett mellőzése irodalomtörténetünk részéről nézetünk szerint *három* főokra vezethető vissza: az *első* az, hogy irodalmi munkásságát *latin* (kisrészben franczia és német) nyelven fejtette ki; már pedig irodalomtörténeti búváraink mintha szívesebben

foglalkoznának a kizárólag magyar és szépirodalmi munkásságban tevékeny íróinkkal; *második* hathatós ok az is, hogy köz- és magánlevéltáraink édes-keveset, úgyszólván semmit sem tartottak fenn, a mi Martinovics szereplésére bővebb világosságot vethetne; a mi különben nem is csoda, mert lefejeztetése után mindenki igyekezett megsemmisíteni a a vele való érintkezésnek és közösségnek még a látszatát is, nehogy a bűnrészesség súlyos gyanújába essék; *harmadszor* hozzájárult az elhanyagoláshoz — paradoxonnak látszik, de tény, — Fraknói Vilmosnak Martinovics életéről írt nagybecsű monografiája is, mely jellemét, egyéniségét és *közéleti* szereplését a hagyományos felfogástól *lényegesen eltérő* felvilágosításban mutatván be, ámulatba ejtette a közvéleményt s kihívta maga ellen egy Kossuth Lajos, egy Pulszky Ferencz stb. nem igen sikerült kritikáját.

A mindkét oldalon levő súlyos érvek között a közvélemény mindmáig szürke bizonytalanságban hánykolódik, várva, hogy valaki az így keletkezett darázsfészekhez hozzányúljon és meg nem tévesztve sem a nagyközönség Martinovics-szimpátiájától, de nem rettenve meg a Fraknói művében lerakott érvektől sem, az egész kérdést új, szigorú, adaequat vizsgálatnak veti alá, a melyből Martinovics vagy rehabilitálva, korábbi nimbuszával fog kikerülni, vagy pedig — az adatok telje mellett is — rajta maradna egyéniségén és jellemén az a lesújtó bélyeg, mit Fraknói ismert munkájában súlyos adatok, szilárd logikai és lélektani fejtegetések alapján sütött reá.

A budai margit-körúti sz. Ferenczről nevezett zárdának — melynek egykoron Martinovics is lakója volt — levéltárából való az a *huszonnégy* darab eredeti levél, melyeknek betühű másolatát az alábbiakban adjuk. (Hálás köszönetünk a P. Guardian úrnak, hogy a lemásolást megengedte.) Ezekből tizenöt Martinovics sajátkezű levele, melyeket nagyobbára theologus korában intézett előljáróihoz; míg a többi levél az előzőkre adott válaszok, de valamennyi Martinovics életének *elsőrendű* forrása.

I.

P. R. Custos Ptrone Colendissime!

Fateor coram Deo et hominibus me quidem summe deliquisse scribendo scilicet illas litteras ad Capitulum, petendoque exitum infelicem ex hoc ordine, ast quia id factum fuisse scio instigante diabolo quem nunc repuli a me, ideo nunc per omnia retracto mea quae scripsi atque prosterno me ad pedes suae misericordissimae Paternitatis Reverendae et veniam peto, rogando, ut mihi ignoscere dignaretur

omnia, quàe feci tam scelerate et perverse, passione enim inordinata abreptus, neque ad malitiam delicti attendi, at nunc Deo teroptimo inspirante, adverto me summe pecasse, ideo iterum iterumque quaeso atque per Deum abtestor Reverendam Paternitatem ut mihi parcere dignaretur, ego enim me subjicio omnibus poenis mihi imponendis dummodo mihi ignoscatur, igitur simul me commendo atque rogo, ut pristino amore me amplectatur et ego summum conatum adhibeo ut me per omnia et in omnibus emendem. His maneo Humilis et subjectus in omnibus servus infimus Fr. Dominicus Martinovich. Studens Phisophiae.

Bajae die 31. Augusti Anno 1774.

Kivül: Rendo Patri Prono Colmo P. Bartholomaeo Knexevich Contori Genli, jam Definitori et actuali Custodi Proviae S. Joannis a Capistrano ord. min. Regl. obstiae. Essekini.

II.

P. A. R. Prone Colme!

Notum perspectumque ut suppono erit Patti suae A. Rndae me ante mox elapsum tempus temerarias atque praesumtuosas exarasse litteras, in quibus petii exitum ex hac sacra Religione, ast quia id ipsum instigante inimico diabolo factum fuisse scio, ideo procumbo coram sua Patte A. Rnda atque veniam per vulnera filii Dei posco, atque rogo quatenus mihi hoc non pro malo computaretur, quia id diabolus quasi operabatur mediante me et non ego solus et quia eum a me per preces fusas ad Deum pepuli, hinc iterum totus compositus est animus meus et non aliud vult, nisi ut perseverem in hac sacra Religione, atque ita salvus fiam. Hinc denuo quaeso per omnia sancta ut me ad pristinum amorem et favorem recipere dignaretur, quia omnia quae scribsi retracto et tamquam verum instinctum diaboli omitto et nihil aliud a sua A. R. Patte posco humillime, nisi ut mihi summe misereatur, atque in omnibus benevolus fautor existat. His maneo Humillimus ad obsequia servus et tamquam prolis infima suae A. R. Pattis Fr. Dominicus Martinovics (sic!). Studens Philosophiae.

Bajae die 31. Augusti Ao. 1774.

Kivül: A R. P. Prono. Colmo. P. Jacobo Spatzirer Definitori jam emerito et iterato Custodi habituali ac ex Ministro Proviali nec non iterato Definitori actuali Proviae S. Joannis a Capistr. Ord. min. Regl. obstiae. Tolnae. Essekini.

III.

P. A. R. Provincialis Prone Colme!

Ita fit cum quis se inimico suo qui continuo malum operatur committit, prout nunc mihi evenit, operatur inquam diabolus, donec non ad publicum hominem producit, quo facto primo aperiuntur oculi hominis et quidnam egerit agnoscat, idipsum mihi misero et jam jam ab omnibus

derelinquendo evenit, utpote instigavit me inimicus meus diabolus, qui tamquam Leo rugiens circuit quaerens quem devoret, ut tanta praesummerem tentare, agnosco et fateor me valde deliquisse, offendisse omnes Patres dignissimos, atque voluisse decipere (quod tamen Deus noluit) hinc agnoscens meum enorme delictum profecto desperare deberem, ni scirem summam apud A. R. Pattem residere misericordiam, hinc prosterno me coram, et quasi in praesentia suae A. R. Pattis, atque veniam humillime et per vulnera Jesu Christi rogans peto; quatenus mihi ignoscere dignaretur neque malitiae tribuere dignaretur, sed potius instinctui diabolico, nam Deo me dirigente testor velle perseverare in hac sacra Religione, simulque volo subjectus esse in omnibus, humilis, patiens, omnia denique dextra in posterum polliceor, ita ut si quid minimum sinistri commisero quod notatu dignum esset omnibus arbitrarie mihi infligendis poenis subjicio, ast pro nunc tantum quaeso per misericordiam divinam, quatenus ab omni prostitutione publica immunis manere possem, neque in posterum tamquam ovis devia Pattis suae A. Rendae comendo simulque rogo ut sicut hactenus ita deinceps meus semper existat Patronus. His maneo deosculando sacratas manus pedesque humilis atque infima ovis suae A. R. Pattis.

Bajae, die 31. Augusti 1774. Fr. Dominicus Martinovics.

A. R. P. Prono Colmo P. Ladislao Spaics Lectori Genli jam Custodi et actuali Ministro Pronli dignissimo, meritissimo Ord. Min. Proviae S. Joannis a Capistrano. Essekini.

IV.

A. R. P. Prone Colme!

Benignam a sua A. R. Patte et a toto Venerabili Definitorio mihi deliquenti adsignatam poenam abunde intelligere volui, quam confiteor, imo majorem justa de causa me promeruisse, et pro qua tam misericorditer atque benevole illata gratias humillimas ago, ast unum est, quod me tristitia haud minima occupat, scilicet dum perpendo atque rumino, quod taliter omnia mea fundamenta, mihi adhuc in flore aetatis existenti ruant, atque auram pulsando abeant, ex quibus sane colligere queo, me deinceps miserum futurum, sicque me necessitari in omni dishonore meum vitae cursum terminare. Hinc me tamquam indignus, miser, atque ab omnibus derelictus ad pedes suae A. R. Pattis plorans delicta mea prosterno, atque veniam peto humillime omnium delictorum meorum, per me temerarie comissorum, quae amplius nunquam Dei juvante auxilio perpetraturus, et quaeso per illam innatam misericordiam quam semper in clientes suos exercere solet, quatenus respiceret meam juventutem, eaque omnia enormia delicta mihi tamquam ignaro tribueret. Quare iterum iterumque suplex rogo, quatenus hanc salutarem et misericorditer adsignatam poenam quantum fieri potest relaxare, ut tandem post paucum tempus mihi hic Bajae, pro tempore existenti

(ex benevolentia R. P. Gvardiani) certum fiat, me nimirum tam inexplicabilem atque inauditam misericordiam consecutum fuisse, ut scilicet denuo mea studia (vulgo meum solatium) continuare valeam, sicque ut evitem tantum pudorem ab omnibus consagvineis et etiam a Provinciae almae Patribus. His ita demisissime supplicatis me ad pedes suae A. R. Pattis prosterno, atque deosculando sacras manus perenno infimus subditorum.

Bajae, die 8. 7-bris 1774. Fr. Dominicus Martinovics, clericus Professus.

A. R. P. Prono. Colmo. Pri. Ladislao Spaics Lectori Genli. jam Custodi et actuali Ministro Provinciali dignissimo Ord. Min. Obs. Proviae S. Joannis a Capistrano. Essekini vel ibi-ubi.

V.

Infrascriptus conscientiose testor me quidem meam legitime emissam professionem publicis verbis et litteris invalidare voluisse coram A. R. Patre Adalberto Bellay Visitatore Generali litteris ad eum datis anno 1774. mense augusto eo fine, ut causam meam ageret coram Venerabili Definitorio in puncto invalidandae Professionis meae. Ast hoc nonnisi in desperatione, seu furia prima temerarie me praesumpsisse fateor, unde revoco, retracto omnimode mea verba et facta et scripta omnia firmissime asserendo meam Professionem valere et constare optimis fundamentis, quam iterum iterumque renovo et novo fervore ratam habeo, Lubens me subjiciendo iis omnibus, quae Deo promisi et volo ea servare usque ad terminum vitae meae. Si secus fecero, vel praesumpsero, poenis de iure talibus inquietis et refractariis statutis subesse volo, quin contrarium aliquid agere velim. Haec omnia non coacte, sed sponte et libere per me proprio chirographo signavi.

Fr. Dominicus Martinovich clericus professus.

Infrascripti testamur haec acta coram nobis fuisse, eumque sponte et libere hoc Chirographum a se dedisse die 1. Octobris 1774. In eujus majus Robur sigillo Conventus roboravimus.

L. S. Fr. Alexander Tomikovich. Lector philosophiae.
Fr. Franciscus Jossich. Vicarius.
Fr. Filippus Katich. Discretus.
Fr. Michael Garzia. Discretus.
Fr. Bonaventura Basslich Guardianus.
Haec coram nobis acta sunt.

Fr. Ladislaus Spaics. Minister provincialis. L. S. Fr. Josephus Jakossich. Secretarius Curatus. m. p.

VI.

A. R. Minister Provincialis,
Superior Colendissime!

Vere fraterna est A. R. Paternitatis erga me caritas et amor, ideo aeternas ago gratias. Quod Buda abierim, minime angor; sed quod turpiter abierim, non apertis causis, sed aliis assignatis, quas ego coram magnis viris, ut suspicionem a me averterem, juxta mentem Superioritatis Suae allegavi et ecce maneo in mendacio, quod inquam ita abierim, doleo et in aeternum dolebo, ploro sortem meam, et in dies vitae meae plorare non desinam. Nolo confutare rationes, quas adducere dignatur, quia nolo A. R. Paternitatem offendere, at me, qui scio radicem hujus optimae factionis scilicet! minime convincunt. Quaeso, quaerat nunc Budae ex doctis non invidis et rudibus, quid de me loquantur, postquam alter Lector mei loco illuc mittitur et audiet. Si alter esset dignior me, aut Budae magis proficuus, egoque crimen commisissem, aequo rem ferrem animo. At non ostenso crimine, aut excessu, res est legi naturae contraria, quam Frater minor non negavit. Denique ex apologetica placeat reliqua colligere et convincetur me injuste premi tantum ab uno, propter quem et haec fecit contra suam bonitatem, Provinciae et mihi maxime cognitam A. R. Pater! Vela contraho mea, ne molestus evadam prolixiori scribendo ratione. Et cum conditiones sub quibus ego lubens et hilaris Buda abii, non servatae sint; ego, ut jam in citata epistola innui doctioni resigno. Ego religionem non intravi, ut Lector sim, sed ut salvem animam meam, hoc porro sine officiis obtinebo; adplaudat inimicus meus, nam lucratus est causam. Si modum, quo circumvenior in data epistola spectem: flere vellem, quod me pauperculum ita me traducant, scholam servabo usque ad Vigiliam Nativitatis et demum meas res componam. Rogo non renovet mea vulnera, mihi suasoriam epistolam scribendo, ut maneam, nam si mihi generalis dignitatem post mensem promitteret per impossibile, ego non docerem. Ego non meam per Dei gratiam scientiam comparavi, ut per Ceciliani Matheseos forte (salvo honore viri honesti at mei amici) ignorantiam neque lectos juvenes et ex se inhabiles redoceam et plicem. Rogo inquam usque festum trium Regum dignetur mihi obidientiales mittere, ut pergam et tandem ab omnibus studiorum curis liber, tranquille vivam. Rogo etiam pro bono Conventu aliquo in Hungaria, ut habeam aliquod solatium in consortio Fratrum majori. Si mihi saltem in hoc bene vult, scio faciet, sicut indigitavi in priori littera, si non? forte audiet brevi me ad Patres ivisse conscriptos. Neque anceps haereat, de petitione hac, quia peto mature et per Deum, sanctas habens rationes. Ego nullibi protestabor, neque irascar, quin ab omnibus veniam petam. Ius mihi manet docendi semper, quia adprobationem habeo. Expectabo itaque usque ad festum trium Regum et tunc si non miserit obedientiales, solus ibo, deinde pace mea occludat me et suo modo tractet. Perdidi famam, amitto volens officia, patiar etiam carcerum squalorem

propter Deum. In visita, ubi convenerimus, vel citius etiam, rogabo pro una re innocenti: P. Ignatius Katich false est adcusatus, quia honeste se gerit, satis male, quod omnia credantur, sic et ego sum denigratus. Iam maneo in osculo Manuum, A. R. P. subditus.

P. Martinovics Philopho-Theologus m. p.

Kívül: A. R. P. Patrono Colendissimo Patri Josepho Jakosich ord. Min. Observ. Con. Lectori Theologo jam Definitori et actuali mintstro Provinciali Provinciae S. Joannis a Capistrano.

Essek Budae in aquatica. (sic!)

(A provincialis válaszát e sorokra XXI. alatt közöljük.)

VII.

A. R. P. Minister Provincialis,
Superior dignissime!

Vulneratum cor meum nemo est, qui sanare queat, quam Superior meus, quem Bonus ac Sapiens Deus mihi subdito praeposuit. Mihi vulnus inflictum erat quod sine causa nota amotus fueram Buda, sed quia vulnus illud celavit A. R. Paternitas, ideo me non vulneratum autumavi, atque boni civis, religiosique subditi officium faciens, lubens dispositionem meam, quamvis molestam, itinere magnam et incommodam, suspicione apud alios, ut expertus sum, plenam suscepi; et quidem hac conditione, ut discipulos meos uno novo adjecto eoque meliori retineam, item ut Studium Philosophiae Budam non veniat. Et ecce contrarium experior! discipulis meis, quos ego pro bono Provinciae magno labore adcurate uno anno erudivi multatus lugeo, studium Philosophiae Földváriense P. Ceciliani in proximo est, ut Budam veniat. Quae, ne dicam iniquae factiones, adeo me exasperatum fecerunt, ut fere Jobi adflictionibus animae commotus, omnibus sine peccato sanctis, maledicam. Si acrem invidiam, pro causa non adsignare velim harum in me molitionem, nescio aliam, etiam dum studiosus inquiro. Pudorem Provinciae non feci, nec Deo teste Religionis principia everti, cur ita acerbe tractor? Causam meam toti mundo proponam, ut discutiat et justam, ni iustitia penitus eliminetur, inveniet. Quantum ego gaudii habui, dum in Pastorem A. R. Paternitas electa est, ratus, vere ab erudito ac tanto viro omnis litteraturae, rem litterariam, et ipsos litterarum amatores cum solatio gavisuros. Et tamen pressus tristor amare, et cum lacrimis enixe duo postulo. I. ut mei tres studentes: Makay, Friderich et Radnich huc quo citius veniant, qui aliunde libris necessariis provisi sunt, si multae in illis amovendis expensae fierent, quare et me non relinquerunt Földvárini et ego ibi docuissem. Accedit: discipuli Ceciliani ad me missi libris carent, Mathesim ignorant, hinc fructum nullum facient, contra mei ibidem destruentur et tempus perdent et magnum si Superis placet Provincia habebit emolumentum, et ego saxum arabo cum illis tradenda Physica. Hoc peto rursus fieri, quinque meos habere

cupio et Blasium Vukovich. II. Oro ne studium Budam in despectum meum veniat, si secus, causam movebo, et meam innocentiam legaliter quaeram, nam ad famam jure naturae tuendam teneor. Spero autem, in summa benignitate A. R. P., quod me consolatum faciet. Maneo in osculum manuum adflictus A. R. Paternitatis Vestrae Brodii die 14. 9bris 1780. Subditus P. Martinovics m. pria.

(A provincialis válaszát XXII. alatt közöljük.)

VIII.

Apologia

Dominici Martinovics Philosopho-Theologi, subditi minoris Ad A. R. ac. Eximium P. Josephum Jakosics superiorem suum data die 10-a Decembris 1780.

Mensis fere iam unus elabitur, a quo ad Epistolam in urgenti causa a me exaratam ad Suam Clementiam, responsum non accipere mereor. Mira sana res!

Obedite Praepositis vestris: (ait Paulus) obedivi ego Suae Superioritati rationabiliter praecipienti, dum me jussit Buda migrare; etenim haec pro causa mei discessus allegavit: 1-o quia tantam multitudinem Conventus alere non potest. 2-o imminere aedificii reliqui in Vere futuro continuationem. Iusta haec esse indicavi et lubens Budae valedixi, maxime cum simul meos studentes uno adjecto se mihi promisit daturum. At vix huc adpuli, intellexi Cecilianum cum studio ad ulteriorem dispositionem Földvárinum esse dispositum, adeoque Budam venturum. Vidi studentes mihi quatuor corruptos, inhabiles, libris carentes, nec iuxta methodum Regiam esse edoctos, veluti totidem flosculos contra sua promissa mihi submissos. Paululum dubius haerebam, mirabar et injuste de persecutione in me suscitata suspicari cepi. Et ecce litteris accurrunt Viri magni cordati, qui evidenter perscribunt me esse deceptum, pressum, et abjectum eo, quod Studium Budam venturum omni die exspectetur. Plura accepi a fidis mihi notificantibus Patrem Kinotter jam venturorum Philosophorum esse Magistrum constitum. Nunc mea causa coram Magnatibus et Universitatis commembris de discessu falsa est: ergo de mendacio arguar, cum contrarium eventus doceat, ac ego dixi. Iam abunde notum mihi est sugillare (sic!) non litteratos modo, sed et vulgum mei discessus causam, me criminis reum, vanum, scandalosum ac irreligiosum fuisse. Me ut talem condemnavit, postquam me integro quasi definitoriatus sui ultimo anno, ne vel caritativo oculo aspexisset. Comdemnavit inquam me, quin unquam quidquam mihi objecerit, sussuros, quibus illyra natio exosa est mihi inimicantes, fide de mendaciis temerarie conflatis integra suscepit. Ac noviter obtento regiminis sceptro, me innocentem, indemnem, nullius sclereris reum tamquam Nasonis amoribus irretitum, in execrandum a doctrinam amante viro, expulit exilium.

Haec mihi me hercle! innocenti eveniunt. Quod si nocenti juste haec fiunt? quare delicta mea mihi ante abitum non apparuit, sed alto, quia juste non afficta mihi erant, ea suppressit silentio. Si potuit ea in Capitulo adferre, ut ego hic intellexi, et me fuisse causam, quod Sigismundus reprobatus fuerit, si adseverare ausus erat? quare id mihi ut superior subdito suo, non paterne objecit, ad me corrigendum? facile me purgassem ab hac impostura, illico testimonium conscentiosum ferendo ex Senatu Theologico Universitatis de mea in puncto adcusationis innocentia. Deinde quare Czöch et alii non fuerunt reprobati propter me? sed recte Sigismundus? certe si A. R. Pater se se reflectere dignatus fuisset, quod Sigismundus laetos dies duxerit, dum se parare debuisset pro tentamine: non a me obicem positum eidem fuisse, sed a sua negligentia facile perspexisset. Deinde quaeso quali ego actione inconvenienti in Universitate praeivi, propter quam ille jacturam pati debuisset. Forte quia Eponidem petii? ita est petii; sed nec ego verbum malum protuli petendo, nec audire inconvenientia a facultate Theologica merui. Testis est Czöch, qui mecum fuit. Certe si male agere voluissem, non socium adhibuissem mecum. Vana sunt haec, A. R. Pater, et ab inimicis gloriolae exiguae, quam subinde per Dei gratiam consecutus sum, invidis ad aures Suas relata.

Non merentur haec tantam poenam, tantam infamiam et dishonorem, quem tum ab aliis, tum meis auribus audire debeo mihi discole exhiberi. Utinam consumtus fuissem, ne oculus me videret inimicorum meorum. Vellicantur (maxime unus, qui et has technas struere, parcat illi Deus! haud desinit) meo doctoratu, at pessime; nam nullo canone, nullove Decreto Pontificio haec nobis vetita esse scio, quin Celeb. Vadingus refert complures Doctores formatos, qui Sorbonicos actus etiam pomposiores fecere. Et idipsum Martyrologium Ordinis nostri saepius inclamat. A. R. Pater convincat me Provincia, quod inconvenienter egerim suscipiendo gradus, quos me A. R. P. primo anno et secundo sui Definitoriatus reprobavit, donec inimicus cordatorum hominum et obex Decretorum Regiorum effectuandorum, ac unicae suae gloriae cupidus . . . haec non ingessisset A. R. Patri, Viro vere pacifico, et meo quondam amico. Parcat illi Deus!

Consideret quaeso! an hoc justum sit, ut hic lugeam in hoc gurgustio mundi, qui primus in Universitate pericula mea pro honore Provinciae subivi, qui tunc studui dum nulla a praedecessoribus subsidia habere potui, qui montem omni die ut discipulus sine libris scandere debui, qui denique per biennium cum minoribus Provinciae expensis etiam illud, pro quo non missus eram, praeter Theologiam feci, meque aptum reddidi ad serviendum Provinciae, ad solidum erudiendam Iuventutem juxta normam Instituti Regii in utraque re et Philosophia et Theologia. Concursum itidem feci utrumque, querat a cordatis viris, quin vel maxime ab archiepiscopo, quomodo in Theologia substiterim tempore concursus. Qui denique uno anno Budae honeste docui Mathesim et primam partem Physicae, defendique elucubrato itidem pro honore Provinciae Matheseos opusculo. Quaero religiose non superbe? quis haec

fecit? quin non volo vaticinari forte nemo faciet. Et pro his omnibus ista est merces, istae sunt illae promissiones, quibus me primus in amicitia alebat A. R. Pater annis. Ista est denique dilectio a Provincia, quam pro matre venditant utinam recte, quae hactenus semper Religiosos vel exigua doctrinae umbra fulgentes est persecuta.

Enumeravi labores meos omnes, A. R. Pater! non secus ac Paulus ad me legitimandum. Reposita mihi est corona iustitiae. Quam cum non obtineam, nam jam unus privatus homo, qui discere debet, cum docendum ei est, mihi praeponitur sine causa et mittitur Budam, ubi scire oportet, quod ego Provinciae gratiam fecerim, quod Philosophicam Catedram acceperim, nam iuxta promissa et Provinciae et Regia decreta agente uno... potissimum supressa, Theologiae Cathedra mihi deberetur. Cum inquam justitia non Administratur, quin potius palpabilis in me persecutio suscitetur: possem ego instar Athanasii in Conc. Tyriensi pressi, instar Monachorum Aegypti ad Arcadium adpellantium ad normam Joannis Chrysostomi ad eundem, possem inquam ego id facere, quod faciendum Justinianae Novellae, Con. Milenit. II. an. 416. coactum, Con. Chalced. act. 12. Con. Parisien. anni 615. et Francofordense a. 794. Can. VI. sanciverunt. Quin facile provocare possem Tryphonem, ut in dialogo exponat, quae mala gessi, quae tamen ille sugessit A. R. Patri, neque perderem, nam non vivimus Aelii Hadriani tempora, sed meliora, quam Antonii Pii, ubi Justinus Apologiis suis prosperum eventum est sortitus, amovens animum deseviendi adversus justos Christianos. Sed non faciam hoc, neque illud, quod fecerat Tertulianus, a Clero Romano exasperatus. Verum faciam haec, cum me infamaverint innocentem, nec ulla spes sit, manendo penes literaturam pace a persecutionibus fruendi: nempe innuo et cum humilitate Doctioni resigno nunc, nec me ab hoc mors, nec minae, non poenae dimovebunt, non promissiones fucatae, non solum Lecturae Physicae sed omnibus studiis Provinciae resigno, eaque abjuro. Proxima occasione ego eos omnes libros Budensi conventui remittam tamquam proximo natalis soli mei, solo Breviario et Antoino retento, et rogo non memoretur amplius, quod unquam studuerim, quodve non scio, quae fecerim, quin ad vacationes concedat mihi pro tribus diebus venire Budam et tunc ejurabo et renunciabo Doctoratui, quin sciant hac de re mei cognati, ne adfligantur. Quin quod plus est protestor contra omnia officia sive concionatoris, sive vicarii, et ita porro. Sed mendicabo bene, vel me adplicabo pro organo, ut pacifice vivere valeam et tunc spero pacem, sciat numquam conquerar, quoniam haec mecum determinavi mature, deliberate, cum Deo, tempore hoc, quo hic infamiam meam mihi per turpem amotionem injustam lugeo et in aeternum lugebo; forte Deus haec permisit fieri a meis inimicis, ut sic in ignorantia voluntaria sublimiorum rerum, animae obtineam salutem; haec iterum peto, pro his rogo si consulere vult meae vitae. Nam hoc perpetuo inclamo: famam mihi abstulerunt, auferant et cetera; clamcularie non exposita causa, confictis coloratis titulis me abegerunt, abigant a me omnia. Mederi his posset A. R. Pater, si contemtis disvasionibus inimici mei, me Budam cum duobus meis

studentibus, missis reliquis tribus praevie, mitteret, sic enim omnes, qui male de me loquuntur convincerentur de mea innocentia. Sic inquam meam recuperarem famam, cum jam sciam, posse Conventum Budensem Ceciliani studium alere, ergo et me, meumque in invidia mihi obesset, qua premor et infamor. Hoc unicum, est remedium mihi A. R. Pater, si meam juventutem amat, si judicat meum servitium in re litteraria Provinciae profuturum: faciat hoc: conficerem ego eum duobus meis iter, etsi aspera hyeme versus Budam per Quinqueecclesias, ne in Conventus inpingamus nostros, et quidem citra expensas, quod aeque facere non deberem. Hoc si facere voluerit usque ad festum trium Regum, quaeso mittat mihi obedientiales, rogo autem pro consolatione, mittat me vel Bajjam vel Temesvárinum de familia, et ego omnia faciam ibidem ad nutum. Neque me quaeso circumveniat epistola, ut maneam, vel quidsimile; nam quod hic meditate scripsi hoc semper tenebo etsi mori oportuerit, donec alia facies adfulgeat temporum. Ecce finis laborum meorum! Sed apud Deum meliora me manent, qui non Judaeum prae Graeco, nec Gentilem prae Ethnico habet. Sed omnes Ei in Christo unum sumus.

Arg. §-i ultimi: Mea resignatio est conditionata, non absoluta. Haec Brodii in Exilio Subditus Caro Superiori Suo scripsit.

Kivül: A. R. P. Patrono Colendissimo Patri Josepho Jakossich Ord. Min. Obs. Con. Lectori Theologo jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Provinciae S. Joan. a Capistrano.

† Essek. Budae
in Aquatiaa.

(A provincialis válaszát az apologiára l. XXI. alatt.)

IX.

A. R. P. Minister Provincialis
Superior Colendissime!

Finita mea Philosophia, cum solae mihi restent repetitiones quotidianae et defensiones servandae juxta praescriptum Universitatis cum Juventute mea: oportet, ut in praesentiarum molestem litteris meis A. R. Paternitatem et id quod proposui in visita canonica, nempe voluntatem dedicandi defensionem unam Suo dignissimo nomini, ut denuo repetam. Itaque notum facio, quod posita A. R. Paternitatis Suae acceptatione in visitatione facta, nomen suum dignissimum in tertia defensione, nempe Physicae theoreticae ex Matheseos Adplicatae adposuerim et Essekini typis mandaverim. In quo si caram rem, hoc injurioso tempore non facio A. R. Patri: saltem affectum meum gratum sibi reddat, exopto. In defensionibus meis theseum loco exhibeo typis *systema* totius modernae Philosophiae, e quo quivis deinceps docturus ediscere poterit modum et ordinem in docenda Philosophia et Mathesi applicata servandum. Accepta ab A. R. Patre licentia in Visitatione Canonica pro servandis defensionibus, Essekinum ire debui, cum nullibi Typographia

alia exstet. Illuc dum veni, turpissime me convenit P. Guardianus Jesik, petiitque a me litteras obedientiales, ego licentiam A. R. Patris defendendi, adeoque imprimendi theses Essekini in locum obedientialium allegavi, ille vero reposuit me esse apostatam, item non regnare jam nunc Blasium Thadianovich, quem multa noxia statuisse dicebat, propter quae lugere debet nunc provincia etc. Item dixit quod Paternitatem A. Reverendam adflixerit meum iter in Januario Essekinum, ubi tamen ego ivi tunc pro imprimenda una Physica Dissertatione, pro qua mihi A. R. Pater Budae in suo cubili ante meum discessum dedit licentiam. Subjunxit ultro, quod A. R. Pater redarguerit illum, quod me ad culpam non traxerit et ad poenam. Haec ille mihi innocenti et litteris etiam in hoc exilio occupato, fecit, quin sparsit coram Patribus in despectum meum, quod nisi abiero, poenas dare debebo. Ista et alia plurima iterum a Ladislao pati debui. Nunc forum primum, A. R. nempe Paternitatem consulo et remedium ac satisfactionem contra me innocentem quaero, dico innocentem, nam eo tempore venerunt hospites plures Essekinum pro recreatione et aliunde hactenus omnis hoc practicavit in Provincia et tamen illos Jesik benevole suscepit, in me vero invectus fuit, tam turpiter ita quod meam inter Franciscanos sortem in secreto amare defleverim. Medeatur quaeso salubriter non spectata ipsius Jubilatione, quoniam id exigit justitia. Si non? ego alibi contra illum agam, etiamsi mori debuero, famam tuebor meam et plura recurrent pluribus non placitura, ego vero exponam me, ut meos excessus mihi ostendant tales, quia teste Deo non hactenus adhuc turpiter excessi, nec faciam, quoniam exceptis litteris, nihil me in mundo delectat. Haec significo in humilitate, resolutionem praestolor et in osculo manuum maneo A. R. Paternitatis Suae Humilis subditus.

P. Martinovics Lector-Philosophiae.

Kivül: A. R. Prono Colendissimo Patri Josepho Jakosics Con. Lectori Theologo et Definitori et actuali Ministro Provinciali Ord. Min. Obs. Provinciae S. Joan. a Capistr.

† Essek. Budam. Földvár.

X.

A. R. Minister Provincialis
Superior Colendissime!

Finitis omnibus meis laboribus litterariis vi offii mei adnexis, Deus me peculiariter dudum afflictum beavit hodie, dum tres Epistolas accepi, unam ab Excellentissimo Generali de Enczenberg Galliciae, Lodomeriae et Bukovinae Administratore et Assesore Consilii Bellici, in qua evocor ad tractum totum Bukovinensem pro Campestri, in specie pro Cordoris Capellano, aliam rursus obtinui a Reverendissimo Dno Wenzeslao Kekert Vice-Superiori illarum partium Castrensi, in qua in eundem Regiminis Patrem creor. Tertiam denique privatam accepi ab

Illustri meo Avunculo de Poppinyi Leg. Ped. Preisackianae Majore, in qua mihi notificat, quod per majorum Consilii Bellici recommendationes seu munere Geometrae etiam in toto tractu Bukovinensi functurus. Has dum accepi, gavisus sum fateor, quia nunc habeo occasionem experientias capiendi et mundum videndi, quae longiorem meam lectionem in Mathematicis transactam non parum augebunt. Res urgens est, quoniam ut ex copia intelligere licebit, in fine hujus mensis, vel ad summum 10. Aug. debebo ibi esse. Attestatum una cum litteris particularibus legi nostro Guardiano, A. R. Paterniti tantum attestatum mitto autentice decopiatum, cui scio credet, utpote quod semper exmittere posset eidem Generali. Ob hoc ipsum tempus breve me accingo itineri, et solitam Paternam benedictionem peto ab A. R. Patre mihi exmitti vel Cassoviam, vel Hermannstadium, vel denique Csernovitz in Bukovina, ubi mea erit statio. A Generali quoque expectet litteras. Jam A. R. Pater, sicut hactenus honorem feci Provinciae meae, ita et deinceps et tanto magis prodesse conabor in exteris partibus, spem habeo etiam meliorem accomodationis, cum magnis viris ego recomendatus sim, immemor Provinciae tamen non ero. A. Rendus Pater habeat me suum Clientem, ego habebo tutorem semper, et secure dignetur facere decursum ad me, ego, qui circiter praeter gassi meum Zulag habebo aut 40 fl. per mensem, innabo, ut me videat saltem nunc, fuisse honestum Virum et alium ac Patres nonnulli invidi me apud A. Reverendum Patrem descripserunt. Quae tamen omnia finem acceperunt. Unicum rogo, velit meos duos veros discipulos Ignatium et Josephum accomodare bene et si fieri posset ad Universitatem, etenim fateor hodie docere possunt Philosophiam et Mathesim. Si eos accomodatos audiero hoc meum erit gaudium maximum. Hi passi sunt una mecum multa absurda Brodii, sed nunquam conquesti sumus, hoc unum dico, ve honesto Juveni in Slavonia. Allein alles hat ein Ende genommen. Hoc unum peto et rogo velit mihi benedictionem solitam, dum Autoritate Regia evocor ad servitia Regia ad praeattactum locum exmittere. His maneo A. R. Paternitatis Vestrae.

Brodii, die 9. Julii 1781.

Infimus Clientum
P. Dominicus Martinovics
Philosophiae ac Theologiae Doctor et I. Militiae tractus
Bukov. Pater Campestris.

Kívül: A. R. P. Prono Colendissimo Patri Josepho Jakosich Con. Lectori Theologo, jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Provinciae S. Joannis Capistr. Ord. Min. observ.

Tolnae.

(A tábornok bizonyítványát, melyre Martinovics e levelében hivatkozik, s melyet hiteles másolatban ahhoz mellékelt, alább XX. alatt közöljük.)

XI.

A. R. Pater Minister Provincialis
Dignissime!

Dudum praestolatus fuissem responsum ad meas litteras, quas ego Brodio ante abitum meum miseram A. R. Patri, sed quia statio mea incognita erat, quam ego ipse tunc notificare nequiveram, ideo ad accipiendum responsum ad utramque meam epistolam, hanc exaro et notifico, quod feliciter ad collocationem meam advenerim et quod contentus sorte mea vivam. Vix credo, quod haec mea mutatio A. Reverendae Paternitati non placeat, me quod concernit, debui eam quaerere, ne traducar deinceps inconvenienter, prout unno anno cum extrema vultus et cordis mei exasperatione traductus sum. Defectus mei nunquam expositi erant, sed clam auditis meis invidis, quin ego provocatus unquam fuerim suppressus sum, quasi vero statui Religioso obesset, in forma Juris audita utraque parte aliquem vel absolvere, val anathemate ferire. Quod Jezikium elusus sum in ultima epistola, sed non juro, verum jurassem, si domum mansissem et forte cum jactura Jezékiana. Praeterea vacantia pro Theologica cathedra nulla erat, ut applicationem sperare potuissem, Philosophiam autem denuo incipere durum mihi fuisset, quia scio me Budam non posuisset, qui locus mihi semper tamen competebat, utpote prius prae reliquis approbato in Universitate; Budam inquam me non disposuisset, qui jam alteri cathedram Budensem pollicitus est, quid ergo fecissem in Provincia? Ad Conciones, Vicariatum, Guardianatum, me nec Deus, nec natura inclinat. Itaque hoc quod feci, facere omnino debui. Quemadmodum vero semper studui laboravique pro gloria Dei, meo et Provinciae honore, quamvis iniqui rerum Interpretes alio meas dixerunt actiones, ita etiam Provinciae et mihi deinceps quoque, primos si fieri potuerit procurabo honores. Memor ero etiam subsidiis Provinciae, sed non sicut alii, si enim mihi Deus dederit Subsidia, ea convertam in unum adornandum Museum physicum in Conventu Budensi, Machinis et aliis necessariis instructum. Hoc eventus docebit. Audivit forte etiam in Slavonia, qualiter nempe Brodii unam spurcam actionem contra me posuerint (parco nominibus) poti Patres, qui quotidie ad 11-am vel vagabantur foris, vel domi potabant. Sed hanc ab aliis fide dignis audiet forte narrari, qui fleverunt super meam sortem. Ego supersedeo perscribere, quia promisi reticere. Haec sincero perscribo animo, non enim habeo rationem aut adulandi aut simulandi. In reliquo cupio mihi notificari, an in numerum M. Venerandorum Patrum susceptus sim a Definitorio, qui cursum meum Philosophiae cum publicis ternis actionibus terminavi. Rogo etiam A. R. Patrem pro prima sui Gubernii gratia, ut eruditi sane duo discipuli mei Ignatius et Josephus Temesvarinum pro Theologia disponantur post Congregationem. Atque his sum in osculo manuum A. R. Paternitatis Vestrae Csernovitzii in Bukovina die 18 Augusti 1781. Cliens P. *Dominicus Martinovics* AA. Ll. Philosophiae et Sanctae Theologiae Doctor, C. R. Mathematicus et Inclit. 2-ae Legionis Praesidianae Campestris.

Dignetur quaeso monere Patrem Guardianum, ut solvat Bibliopolae Diepold et Compactori Universitatis Autorem scholasticum Horváth, quem ego acceperam ante annum pro Conventu Brodensi.

Kivül: A. R. Patri Josepho Jakosics Con. Act. L. L. et Philosophiae Lectori emerito, jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Ord. Min. Obs. Prov. Sancti Joan. a Capistr.

† Leopolim.
Cassoviam.
Budam. Essekini.

XII.

A. Reverende ac Eximie P. Provincialis
Superior Colendissime.

Miratus sum summopere, quod A. R. Pater ad duas meas epistolas nullum responsum aeceperim; sed ecce vidi nunc causam, accepi enim epistolam a Reverendissimo Domino Kalatay, qua significat, quod Admodum Reverendus Pater Provincialis me tamquam profugum infamemque Apostolico Vicario et Episcopo nostro denuntiaverit. Miratus ego ad haec ac pene obstupui. Anne ille quaeso profugus dici debet, qui abitum suum e loco e quo movit, litteris notificavit et pro benedictione rogavit, qui per conventus Nassicensem et Budensem transivit et omnibus fraterne valedixit, qui denique animum habet semper redeundi, ac etiam in Provincia moriendi? A. Reverende Pater! Mitius agere potuisset mecum, quam egit, scripsisset mihi et jussisset ut veniam. Ego ex medio itinere rediissem.

Brodii existens ex rumore fratrum intellexi, quod A. R. sit Tolnae, ideo illuc direxi epistolam meam, dum autem Nassiczas venissem ad valedicendum fratri Judici Nobilium: intellexi a fratribus cursus, quod A. R. Pater Budae sit, hinc iter meum acceleravi, per Quinque-Ecclesias et quidem ideo ut avunculo meo Dominicano valedicerem. Jam veniens Budam Intravi Conventum et illico quaesivi ex Fratribus, an sit Budae A. R. Pater, responderunt mihi, et quidem ipse A. R. P. Guardianus Spaics, quod ante duas dies discesserit Földvarinum et narravit mihi, quod A. R. Pater acceperit meam epistolam una cum copia Decreti, at nihil dixit, quod A. Reverenda Paternitas me non velit dimittere. Et Budae potuissent me adservare, qui ibidem pransus sum, si ego profugus fuissem.

Facile est denigrare Juvenem hominem, sed hujus ratio reddenda erit coram Deo, scio, quod alios nonnullos in his circumstantiis, non ita temere denigrasset, sed quia nunquam sincere favit, ideo me nec in claustro bene habuit, nec etiam effugere volentem miserias et odia, in pace esse sinit. Odia dico, quae ego vere multa sustuli, a quo A. Reverendus Pater regnare cepit. Oro quotidie Deum, ut placet meos inimicos et tamen permittit me affligi, nunc itaque video, quod Deus taliter probare vocationem meam velit, patiar itaque pro Deo libenter, forte venient tempora meliora.

Excellentissimus Generalis se se opponere voluit et requirere A. R. Paternitatem, ut me dimitteret, hoc ipsum intendebat meus Superior et vice-Superior; at ego ut ostendam, quod profuga non sim, non spectatis expensis fere 300-um florenorum redire statui obsequi volens Vestrae Superioritati — Forte redux placabo animum iratum A. R. Paternitatis jam dudum erga me. Indulgebit tamen A. R. Pater, ut maneam donec alius mei loco venerit, quia hic nemo est, qui suppleat mei loco munus, item donec cum commoda occasione redire potero. Spero vero quod in octobri meus frater Locumtenens ex Regimine Barkojano sit ad Hungariam iturus pro Urlaub, hinc illi me adjungam. Si mecum voluerit agere sicut cum apostata: tunc primo quaeremus dicasterium, ubi ego reus, A. R. Pater vero actor erit, quod ibi determinatum fuerit, illud ut mihi eveniat non curo. Si Generalis praetenderet, ut maneam simpliciter, ego nolo, sed volo redire, ut notam deleam mihi injuste inustam. His sum cum debita veneratione A. R. Paternitatis Vestrae subditus in Xristo.

Fr. Dominicus Martinovics.

Signatum Chernovitz die 27. 7bris. 1781.

P. S. Si quo casu meus frater non potuerit ire ad Hungariam, sic ibo cum meo Domino Illustrissimo Avunculo Poppini, qui finita commissione Regia, et accepto responso Vienna ad suum in Hungaria existens redibit Regimen, qui inquam si ego permisissem et non rogassem, sese omnino interposuisset pro mea mansione.

Kivül: A. Reverendo Patri Superiori Colendissimo P. Josepho Jakosics Ord. Min. Obs. Provinciae S. Joan. a Capistr. Con. Lectori Theologo ex Definitori et actuali Ministro Provinciali.

† Leopolim. Budae

Cassoviam. In Aquatica.

(A provincialisnak Martinovics e levelére írt válaszát alább XXIII. alatt közöljük.)

XIII.

Admodum Reverende Pater Provincialis
Superior Colendissime.

Cupio ut haec mea epistola A. Reverendam Paternitatem sanam et incolumem inveniat; ultimam ego ad exaratam Vienna, quoque percepi, ad quam suo tempore ore reponam, aut res meae futurae respondebunt. Initis notitiis in his Poloniae nostrae partibus edoctus sum a Magnis Viris facile fieri posse, ut munus Professoris Publici in Universitate Leopoliensi obtineam, qua de re cum plene informatus fuissem, cepi animum meum id obtinendi, quod Budae per plures concursus et licentia Provinciae factos quaesieram renovare, pro quo munere cum praeparatio sit necessaria, quae fit assiduo studio et lectione, hancque fovere in statu et munere Patris Campestris non possem, manu misi meum Castrensis Patris officium cum pulchro et honesto Generalis de Enczenberg

testimonio, ac sic Leopolim iter meum institui, quo perveniens me insinuavi Supremo Rei Litterariae per Regnum Galliciae et Lodomeriae Directori Comiti de Gallenberg Caes. Regii per eodem Regno Gubernii Excelsi Consiliario, qui me illico de applicatione pluribus vicibus assecuravit et certam spem dedit pro Linguae Hebreae Professore et S. Scripturae. Haec itaque notificare debui et volui A. R. Paternitati tamquam meo Superiori, qua occasione illud enixe postulo, quatenus mihi quo citius licentiam pro tali munere assumendo, aut etiam forte concursu faciendo in hac Universitate exmittere scriptam et sigillo firmatam Provinciae non gravaretur. Erit haec res pro honore Provinciae, ego etenim sicut in Budensi tum philosophico triplici, tum Theologico concursu honeste substiti, ita spero, quod et hic mihi cum eventu optimo et simul fine mea res succedet. Minime credo, quod A. R. Paternitas suasit mihi denegatura licentiam, tum quia rem bonam postulo, tum etiam quia concurrendi licentiam pro Theologia Budae mihi semel concessit sub sua provincialatu benigne, et tandem Buda Brodium abituro promisit, quod quandocunque fuerit concursus, quod mihi velit notificare et licentiam eundi tribuere. Restat igitur ut id, quod pro Hungariae Regno dicere non est gravata, nunc dicat pro Polonia. Quod autem hanc licentiam scripto petam, res mira videri non potest, quia nolo infamari deinceps, sicut nihi contigit in Officio Patris Campestris. Accedit, quod forte si licentiam non haberem, facile Magnates hujates putarent, Professoratum a me obtineri velle contra voluntatem Provinciae, quod absit a me. Rogo itaque iteratis vicibus A. R. Patrem, eandem licentiam mihi scriptam et sigillo munitam pro mea legitimatione exmitti. Deus retribuet A. R. Paternitati, nam finem meum assequar plene, qui est rem litterariam promovere ad gloriam Dei, meum et Provinciae honorem, atque ideo gratus A. R. Paternitati existam semper et conabor ubi ubi fieri potuerit gratitudinis indicia monstrare. Amicos hic habeo Magnates, qui mihi in Budensi concursu defuere, ex his motus unus Illustrissimus ac Magnificus Dominus de Krivecsky Excelsi ac Caes. Reg. Supremi Justitiae Tribunalis per Regni Galliciae et Lodomeriae Consiliarius et Cancellariae Regiae Director, qui postquam a me de nobilitate et eruditione A. R. Paternitatis Suae informatus fuit, scribet A. R. Paternitati, et pro mea licentia quoque interpellabit, forte scribet quoque Universitatis Director. Ego nunc quoque adusque institutionem meam in Professorem nominatae scientiae, non sum absque omni officio, nam apud eamdem Universitatem ago Praefectum Illustrissimi de Krivecsky, cujus prolem unam doceo Architecturam, Geometriam et Arithmeticam. Demum absente adjuncto Speculae Astronomicae, ego in eadem habito et pro tempore munere adjuncti speculae fungor. Haec autem omnia subjicio potestati A. R. Paternitatis, ut si vel in unico puncto contrarius fuerit, me nempe aut revocare voluerit, aut aliud quid imposuerit, obedientis filii obligationem faciam et dispositiones A. R. Paternitatis exequar. Interim quod mihi non sit voluntatem erga bonum impediturus, sed promoturus potius spero. Haec Universitas nunc redigetur ad Systema Viennensis Universitatis, unde plures professores creabuntur et tandem installabitur solemniter. Suscepto Professoratu,

ad vacationes futuras Budam veniam, ubi vestem meam Religionis et Provinciae accipiam, qua occasione plura conferam; licentiam vero hisce a me petitam circa initium Februarii libenter haberem. His sum cum demissa veneratione A. R. Paternitatis Suae

Leopoli die 16. Jan. 1782.

Humilis subditus
P. Dominicus Martinovics.

P. S. Nominatus Consiliarius de Krivecsky Hungarus est, vir omnino eximius, quem ipsa Sacratissima Majestas apprime colit et quem sola ad has Galliciae Regni partes misit. Ne vero A. R. Pater vel in minimo suspicetur, faciam, ut haec eadem Reverendissimus Kalatay Canonicus Leopoliensis et Superior Castrensis de me perscribat et assecurationem det. Ego habito in Collegio Universitatis in Specula Astronomica et saepe in locum D. Liesganig celeberrimi Mathematici Geometrae munus obeo. Adeo ut bonum nomen et mihi et Provinciae fecerim, haec experientia uberior docebit, si mihi licentiam non denegaverit Admodum Reverendus Pater.

(A provincialisnak e sorokra írt válaszát l. alább XXIV. alatt.)

XIV.

Ehrwürdiger Pater Guardian!

Schon zehn Jahre sind verflossen, dass ich mit Ihnen nichts zu thun hatte und dass ich weder Ihnen noch Jemanden von Ihrer Provinz ausser Höflichkeit und freundschaftliche Begegnung im Wege legte, ich liess mich 1784 von meinem Oberhaupt, dem die heilige Schrift so gut wie dem Pabste in Rom die Gewalt alle Bündnisse, welche durch einen Fehler einschlichen aufzulösen einraumte, dispensiren, und tratt als ein Weltgeistlicher auf die Schaubühne der Welt. Die Provinz verfolgte mich durch Sie in Ofen, in Brod und bei Bischof Kerenz in Wien ohne dass ich diese Zunft jemals beleidigt hätte; meine Talenten und mein jugendliches Feuer flössten mir die Begierde zu höheren Wissenschaften ein, und diese war mein einziger Fehler, dem Sie zwar als Definitor dem Scheine nach schmeichelten, als Provinzial aber durch mönchliche Ränke und List durch meine verbamnung nach Brod nachdrücklich ahndeten. Für diese Behandlung, liess ich Sie in Brod durch meinen Studenten in einer zierlichen Rede als das würdigste Oberhaupt der Provinz bewillkommen. Sie jagten mich von Ofen nach Brod unter dem Vorwand als möchte das Kloster noch fortgebaut werden, doch Wollten Sie das Studium von Földvár nächer Ofen beordnen, für dieses hätten sie also Platz, aber für mich keinen gehabt. Eine schöne und der priesterlichen Sanfmuth sehr angemessene Behandlung! Ich ging als feldkaplan durch Landesfürstliche Gewalt, die uns immer heilig sein muss, aufgefordert zum Regement um die militärische Seelsorge zu betretten,

die viel wichtiger ist, als das träge Leben in Kloster, ich meldete meine Abreise in einem an Sie erlassenen Schreiben; denn es wäre eine Thorheit vor mir gewesen, wenn ich bei Ihnen sobald mich der Landesfürst gebraucht hat, erst um eine Erlaubniss angehalten hätte, von einem der mich ohne hin unterdrükt hat. Der Monarch macht durch sein Placetum Regium alle Verlobnisse, Eidschwüre etc. giltig, wenn er also einen als Bürger zum dienst auffordert, so kann der Bischof und ein Provinzial schon gar einen Priester, der immer ein Bürger bleibt nichts wider solche Landesfürstliche Aufforderungen vernünftig einwenden. Der Mensch wird als Bürger gebohren, die Tauf macht ihn erst zum Khristen und die Beschneidung zum Juden; ich und Sie sind durch einen in minderjährigen Alter abgelegten Eid Mönche geworden. Die natürlichen Pflichten gegen Gott und sich selbst sind die ersten, die bürgerlichen die zweiten und die mönchischen die allerletzten. So werden Sie die Sache finden, wenn Sie nicht einem Isodorus Mercator oder Bellarminus anhängen wollen, und doch hielten Sie mich für einen entlofenen Mönchen, der doch um dem Staate und dem Gott durch eine militärische Seelsorge zu dienen seine Zunft verliess, in welcher ich nichts als niedrige Kabalen zur Erhaltung einer Definitor-Kustos-Provinzial und Guardianstelle einen unerträglichen Hochmuth durch eine harrichte Kleidung vermäntelt, die beständige Verletzung nicht nur der mönchischen, sondern der natürlichen Gesetze und ewige zum Nichtsdenken bestimmte Schlafsucht, durch gutes Essen und Trinken unterstützt fand. Sie sahen und wussten gut, dass ich unter Josefs Regierung Professor auf der Universität in Lemberg und 1785 auch zugleich Director der Philosophie wurde, dass ich also nämlich dem Staate gedinnt habe, und das Glück hatte von allen Menschen (Sie, etliche alte Kapistraner und Jesuiten ausgenommen) geliebt zu werden. Warum liessen Sie mich nicht gleich auffordern, dass ich meine Dispensation ausweisen soll, sondern jetzt da Si geglaubt haben, dass ich, weil mich die ungarischen Jesuiten verfolgt haben ohne Amt, ohne Stüzze sei, liessen Sie oder ihr Provinzial mich durch den General Vikarius Kondé als einen Wagabunden und Verdächtigen prüfen, ob ich wirklich dispensiert sei. Sie wollten mich zurück haben und wieder mit Kutte bedecken. Dank Ihnen für diese Güte. Sie und der Provinzial bewiesen es, dass wenn man Euch Luft gebe, ihr eben so boshaft, wie die Niederländer Mönche wider die gesunde Vernunft und wider die heiligen Landesfürstlichen Gesetze handeln würden (sic!). Ich und Kondé wurden gute Freunde, er hat ein gutes Temperament und viel Bescheidenheit, ich wies ihm nicht aus Schuldigkeit sondern aus höflichkeit meine Dispensation, und werde ihn überall ruhmen wissen. Sie und Provinzial durch Lojoliden vermuthlich aufgesetzt wollten mir Verdruss machen, ich verzeiche es allen meinen Feinden; denn ich und meine Grundsätze sind nicht zur Rache gemacht. Ich schätze alle Jesuiten, weil sie gelehrte Männer sind, mit der Zeit werde ich auch diese überzeigen, dass sie mich unschuldig verfolgt haben. Hätten Sie aber ferner noch Lust durch das Consilium zu untersuchen, ob ich wirklich K. K. Consuller bin, so erwarte ich diesen Kampf auch ruhig,

und doch werde ich Ihnen verzeihen und niemals meinem gnädigstem Monarchen etwas davon sagen. Ich bin hiemit Ihr bereitwilliger Diener

Pest den 5-en Oktober 1791.

Ign. Jos. de Martinovics S. C. R.
et apost. Majest. Consiliarius.

XV.

Nro 15500.

Euer Majestät!

Der unterzeichnete ist von dem franciskaner Provincial der Kapistraner Provinz Ladislaus Jezik bei dem General Vicarius Nicolaus Kondé angeklagt worden, dass er im Jahre 1781 nach Pohlen entlofen wäre und dass die Dispensation von dem Orden, die der Unterzeichnete von dem Lemberger Bischoff im Jahre 1784 nach der Jozefinischen Verordnung erhalten hat, wie es die hir beigelegte Vidimierte Abschrift beweiset, nicht hinlänglig sei. (Alább közöljük.)

Da die Anklagen des gemeldeten Provinzials Ladislaus Jezik falsch und verleimderisch ist, indem ich als Feld-Kaplan beim 2-em Garnison Regiment durch den Vice Feld-Superior, Venceslaus Kekert und ein von der Bukovina Administration zugeschicktes anstellungs Decret beruffen worden bin und auch meine Abreise dem damaligen Provinzial Jozef Jakosics gemeldet habe, wie dieser es auch mit einem Eid bestättigen wenn es nöthig wäre, nicht ermageln kann. Da endlich mein Dispensation nach der weisen Josefinischen Verfassung gültig sein muss, so bitte ich Euer Majestät da ich meine Unschuld und Gerechtigkeit mir gut bewusst bin, durch die Ungar. Hofkanzlei der Ofner Statthalterei aufgetragen; dass 1⁰ Mich der Provinzial Ladislaus Jezik mündlich oder schriflich seiner Verleimdung wegen abbitten soll. 2⁰ Dass der General Vicarius in Ofen Nikolaus Kondé in die Zukunft derlei ungegründete Denuntiationen nicht anhören soll und den unterzeichneten in der Ruhe leben lassen möge.

Pest den 13-ten X-ber 1791.

Ignatz Joseph von Martinovics
Weltpriester. K. K. Rath.

XVI.

Ferdinandus Onufrius de Kocky-Kicki, Dei et Apostolica Sedis Gratia Archiepiscopus Metropolitanus Leopoliensis.

Universis et singulis quorum interest, aut intererit, aut quomodolibet interesse poterit praesentibus litteris nostris significamus, exhibitorem earundem A. R. D. Martinovics in Universitate Leopolitana Publicum Physicae experimentalis Professorem in urbe Pest Regni Hungariae natum, nuper familiae S. Francisci cooptatum, ab hac religione tanquam coacte et involuntarie susceptum, superiorum respective sui ordinis oraculo liberum a vinculis quibus aliunde constrictus tenebatur pronunciatum, spectata ejusdem suprafati ingenua vitae probitate, morum integritate, caeterisque

optimis qualitatibus, eundem Clero Archi-Dioeceseos Nostrae adscribendum ac juxta Novellam Sacratissimae Majestatis Ordinationem pro utroque clero latam, illum capacem Beneficiorum Ecclesiasticorum, salvis in omnibus supremi Imperantis decretis, declarandum esse, in animum induximus prout quidem tenore praesentium adscribimus et declaramus; tonsura et habitu cleri saecularis uti, ac privilegiis eidem Clero propriis illum frui volumus, praesentesque litteras nostras manu nostra scriptas ac sigillo majori munitas ex Cancellaria nostra expediri mandavimus. In quorum fidem datum in Palatio Nostro Archiepiscopali Leopoliensi die 22-a. Martii Anno Domini 1784.

Ferdinandus Archiep. (L. s.)
Stanislaus Stocky
Ecclesiae Metrop. Canonicus
Suae Excell. Archiep. Secretarius.

XVII.

Reverendissime Eminentissime!

Ignatio Josefo Martinovics presbitero saeculari, de sui propter obtentam saecularisationem persecutione, contra Ladislaum Jezsik Provinzialem Franciscanorum Provinciae Capistranae, cui antea adscriptus erat, nec non contra Dominum Vicarium Generalem et Episcopum Kondé tenore Suae Altissimae Loco porrectae et abinde horsum prouti una cum suo provocato adjacet in paribus tranmissae instantiae conquerente ac medelam implorante. Instantiam hanc Eminentiae Vestrae de benigno jussu Regio eo fine comunicandam habet Consilium istud Regium Locumtenentiale, ut in ejus expositionem auditis ab utrinque partibus genuine inquirere ac subversans meritum in nexu testimonii per dominum archiepiscopum Leopoliensem dati memoratae instantiae adjacentis discutere, desuperque adaequatam informationem, penes restitutionem communicatorum, cum subnexa opinione horsum submittere ingravatim velit abhinc dein Altissimo Loco repraesentandam. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Budae die 10. Jan. 1792. celebrato.

Dilectionis Reverendissimae Eminentissimae Dominationis Vestrae
Leopoldus Palatinus m. p.
Amicus ad officia paratiss.

Ad Officia et servitia paratissimi:
Franciscus Skerletz m. p.
Josefus Liny m. p.

XVIII.

Admodum Reverende in Christo Pater Provincialis!

Ex advoluto isthic ./. intimato Excelsi Consilii de dato 15-a Jan. a. c. nr. 575. emanato nec non querulos suplici P. Josephi Martinovics Suae Majestati porrecto, observabit Admodum Reverenda Dominatio Vestra qualinam in merito praeallatus Pater contra Paternitatem Vestram

Admodum Reverendam ac etiam me coram Sua Majestate Sacratissima conquestus fuerit, qualisve et quam adaequata ac conscientiosa in horum sequelam informatio Altissimo Loco desideretur.

Hinc velit admodum Reverenda Paternitas Vestra de totiesfati P. Martinovics in Poloniam Discedentis moribus ad exigentiam Benigni Intimati, sinceram et genuinam ac in quantum fieri poterit, authenticis testimoniis firmatam relationem horsum quamprimum praestare et una a Patre quoque Jakosics, ad quem saepefatus P. Martinovics provocat, super eo Testimonium excipere, utrum reipsa Indultu illius, aut potius eo inscio, ad Poloniam quaestionatus Pater discesserit? quo hac ratione probantibus illis documentis et ipse relationem meam fulcire possim. Qui in reliquo piis precibus commendatus maneo Admodum Reverendae Paternitati Vestrae

Budae 19-ma Febr. 1792.

Affectionatus in Christo
Nicolaus Kondé
Vicarius Generalis m. p.

NB. Etiam Venceslaus Kekert ad quem provocat audiendus erit, et utinam ab ipso etiam Testimonium haberi posset.

XIX.

Nota ad illustrissimum ac reverendissimum dominum Nicolaum Kondé episcopum et vicarium generalem eminentissimi S. R. E. Cardinalis, Primatis Regni Hungariae.

Anno 1781. fungente me infrascripto officio ministri provincialis provinciae meae P. Dominicus Martinovics Brodii in Slavonia existens lector philosophiae me inscio in Galiciam petierit pro Capellano Legionis Limitaneae. Discessum suum ex itinere Nassicas pertingens mihi insinuavit, postulando, ut litteras dimissoriales aut Cassoviam, aut Leopolim ipsi transmitterem. Continuando is iter coeptum Quinque-Ecclesiis deposita veste religiosa, vestes a patribus militiae adscriptis geri solitas assumpsit et Leopolim per Budam transiens migravit.

Factum isthoc cordi mihi fuit, cum constitutionibus nostris cautum sit, ne quis inscio Superiore Provinciae locum aut Conventum mutet, hinc vi offici mei ad excell. dominum episcopum de Kerens, ut ordinarium servientium sacerdotum in legionibus, excessum P. Dominici Martinovics detuli, promissione autem habita a praefato excell. domino episcopo neminem e Provincia ad legionem quamcunque mittendum abs scitu superioris provinciae.

Graviter ab excell. domino praevaricatio patris Dominici Martinovics accepta, superiorique castrensi, eo tempore existente, moderno illustrissimo domino episcopo Magno-Varadiensi transmissa pro inquisitione Rei veritate pro parte provinciae comperta in mandatis accepit pater Martinovics provinciam repetendi. Videns is se in angustiis, litteris admodum supplicibus postulavit dimissorias litteras, quas ob demeritum negavi, implorans

tandem patrocinium excellentissimi domini supremi armorum praefecti partium Lodomeriae et Galiciae, qui humanissimis ad me datis litteris postulavit, ut facultatem patri Dominico Martinovics facerem remanendi Leopoli quod et praestiti missis dimissorialibus litteris ad praefatum excellentissimum dominum. At is relicto servitio militari certo comiti polono operam suam addixit, varia deinde fortuna usus professor in Universitate Leopolitana patrocinante domino Lissgany evasit.

Haec ita esse sancte testor et subscriptione firmo
Budae 7-a martii 1792. (L. S.)

Josephus Jakosics
Exprovincialis Provinciae S. Joan.
a Capistrano.

XX.

Der franziskaner Herr Pater Martinovics so zu Brod in Sclavonien stehet, wird als Cordons Caplan allhier in der Bukkovina, so es ihme gefällig gegen monatlichen Gehalt von 21 fl. 40 Kr., sage zwanzig ein Gulden 40 Kr. an mit von der Bukoviner Int. administration aufgenommen, doch mit diesem Vorbehalt, dass er bis Ende Julio, oder längstens bis 10. August a. c. eintreffe und allhier die Seelsorge der in der Bukovina liegender ungarischen Compag. des 2-tem Garnisons Regiment über sich nehme, es hatte sich dieser Herr Pater mit einem Comitat- oder General Attestat zu versehen, wann er von seiner Standes Station abgegangen, um von den Tag allhier in die Gebühr zu kommen, den Kurzest und sichersten Weeg kan er über Temesvár, Hermanstadt, Bistritz, Nassot anhero nach der Buccovina, wo gesagter Herr Pater Comod fahren kan; wessenswegen auch die Herren Comitats und sonstige Beamten Herrndienstwegen freundschaftlich ersuchet werden, gesagten Herrn Pater Martinovics gegen Baar Bezahlung und hiervon abgebende Quittung 2 Vorspannspferde anzuweisen, welche Vorspanns Anlage ihme bonificiert werden wird

Chernovitz ö. 17. Junii 1781. Entzenberg
(L. S.) General.

XXI.

Apologiam una cum alia littera uno cursore accepi. Nec officii ratio mei postulat et a modo meo agendi longe alienum est, aliquem circumvenire. Hinc ne dicat circumventum se esse littera mea. Noverit ego resignationem Paternitatis vestrae a lectura sive conditionata sit, sive absoluta, nec accepto, nec accepturus sum unquam; ratio est, ego Paternitatem vestram solum lectorem philosophiae non institui, sed per venerabile Definitorium ut talis confirmatus fuit. Hinc et ad Definitorium spectabit hanc resignationem acceptare, vel non acceptare. Poterit itaque Definitorio, ut congregatum fuerit suam causam exponere. Scripsi iam in

littera ultima famam Paternitatis vestrae integram esse apud omnes, quae et integra perstabit et ut intelligat me nulla factione Budae cum quocunque facta, sed sincere cum Paternitate egisse, nec Caecilianum Okel, nec alium Budam pro Lectore dispositurus sum. Caecilianum enim ad locum ei destinandum migrare jubebo, cum . . . . . ex benevolentia praemature defuncta Augusta potitus sum. Obtinui enim 23 hujus m. a Consilio Bellico, cum a Cancellaria Hungarica donationales supra Conventum Aradiensem, ad quem ad . . . . . Maji intrabimus. Buda abs studio philosophico erit. Cum iam cum magistro murariorum de aedificio faciendo tractem. Num igitur . . . . . cum Paternitate actum sit, eventus modo docet.

(Jakosics fogalmazványa.)

XXII.

Quod tardius nihil rescribam, causa est, quod littera Viennam Paternitatis Vestrae M. V.-dae missa fuerit, me jam Budae existente. Miror vehementer Paternitatem Vestram Magne Venerandam dolore angi, quod Buda motus fuerit; fugit me sane in quo fama per hanc amotionem Paternitatis laedi potuisset; notum est omnibus, religiosos universos ad placitum Superiorum, prout usque nunc fuerit, mutationi omni tempore subjectos esse. Chare Dominice! nec ego nec alter quispiam jus electionis habet pro perpetua mora ad certum conventum, neque credo unquam Paternitati Vestrae in animo esse simile jus sibi constituere contra sancita Majorum. Quod tres discipuli remanserint causa est genuina: frater Simon Radnich a Patre Comissario per omnia Sancta amotionem a Paternitate Vestra Magne Veneranda flagitavit. Cui et obedientiales transmisit eum alio dislocando. Obedientiales hae, cum jam Capitulum in proximo fuerit celebrandum, suspensae fuerunt Budae usque ad mutationem capitularem, quod rati habuit Pater Comissarius. Alii duo non semel, sed pluries suplices facti sunt pro sua mutatione, quod in visitatione sua facta . . . Hinc chare recte ne postulatis fratrum satisfactum fuit; quod haec Paternitati Vestrae in discessu non ponderim, non factioni sed potius discretioni adscribendum dicat. Hinc cum certus sim, quod mox praenominati studentes et negotium Paternitati Vestrae facerent (tantum recogitet miserias Budae habitas). Satius Patres omnes concluserunt eorum translocationem . . . haec mutatio jam in Capitulo subscribentibus omnibus Patribus Definitorii facta fuit, ne alium studium in despectum Paternitatis Vestrae Budam ponam, miror vehementer quis unquam despectum nominabit alicui factum, si in locum ejus alter succedat, qui nec petivit, nec requisitus ab aliquo fuit, nam si amotiones similes despectus forent, nunquam religiosi, quibus placitum est in uno loco morari, aliorsum transponi deberent. Hinc nihil per hoc Paternitatis Vestrae fama perpessa est, imo integerrime apud omnes servata. Nec disponerem Patrem Lectorem Philosophiae Budam vel alium quempiam; esto Paternitatis Caeciliani dispotio horsum per omnes Patres Definitorii

facta fuerit, ni causa haec esset, quam Paternitati Vestrae sincere pando. Haec mea mens fuerat, de qua nulli quidpiam dixi, cum certa spe ductus fuerim Aradino redux nos ad novum Conventum Aradiensem transituros affuturo vere. Hinc volui ad alioquin in Conventu Földváriensi studium ob aedificium in aestate continuendum esse nequeat eum (sic!) Aradinum translocare, cum et cubicula et aliae commoditates Religiosae ibi sufficientes sint, ut et introductio Fratrum una cum Studio perpetuo ibi servandum eveniat. Augusta Viennae existenti et id adpromisit futurum. Sed Deo, qui eam nobis abstulit, aliter disponere libuit. Cum ergo ignorem post fata Augustae, quid futurum sit, Patrem Caecilianum Budam transferre debeo, meumque cogitatum, quo ad aedificium Budense in alium tempus si Superis placet rejicere. Habeat cum suis discipulis, quos modo numerat patientiam religiosam, novi enim Paternitatis Vestrae capicitatem, qua iis rudibus in disciplinis Mathematicis instructionem optimam dare potest, defectum librorum, quem allegat in commissis, ut Pater Guardianus procuret adhuc aliquot exemplaria, hinc cum eo conveniat, mihique scribat, qui dispositiones facturus sum, ut iis potiatur. Si Deus vitam dederit, tempore visitationis meae chare Dominice non inutilia pandam, qui fui semper amicus et ero Paternitatis Vestrae et omnium eorum, qui litteras amant et qui caeteris plus sapiunt, neque unquam in animum inducat livoris (?) vel laesionis famae per hanc amotionem intervenisse, sed rem factam fuisse prout in Domino Superiores fieri debere judicarunt. His omnia fausta Paternitati Vestrae advovens maneo. (Jakosics fogalmazványa.)

XXIII.

Multum Venerande Pater!

Illustrissimo Domino Generali facultatem, ut Paternitas Vestra Magne Veneranda in sua statione permanere possit, transmisi; ut autem sciat quomodo Paternitatem Vestram Excellentissimo Domino Episcopo denunciaverim et cur: Series Viennae anno mox lapso existenti praefatus Dominus adpromisit se nullum ad quodcunque Regimen vel Stationem militarem accepturum abs scitu et plenaria voluntate Ministri Provincialis pro tempore existentis. Abeunte Vestra Paternitate Domino Episcopo scripsi quomodo factum sit, quod Vestra Paternitas abs scitu meo licentiam rececedendi a Provincia obtinuerit. Abiit Vestra Paternitas multum Veneranda Brodio et Nassicis primo ad me litteras dedit, ut ex sigillo Conventus patet, notificando suum recessum, quam litteram Mohácsinum versus pergens, die abitus mei Tolnae accepi; quomodo et qua conscientia id facere potuerit, statuta nostra inspiciendo . . . noverit. Ubi habitum deposuit nihil moror, quae Philacteria Budae dilataverat nihili duco. Hortor Paternitatem Vestram ne Geometram Regium se nominet et in suis actionibus vertumnum non agat. Dum aliis ex Provincia scripserit, titulos eos Admodum Reverendi et Reverendi, quibus statuta non concedunt, non attribuat. Humilitati studeat. Se ipsum de die in

die inspiciendo et in aliis si opus non potest, intentionem non accuset. Queis maneo Paternitatis Vestrae Magne Venerandae

Viennae 6. Novembris.

Humilis servus:
fr. Josephus Jakosics
Minister Provincialis.

XXIV.

Multum Venerande Pater!

Ut Paternitas Vestra Magne Veneranda ad uberiorem amini sui culturam et majorem in scientiis progressum in Universitate Inclyta Leopoliensi permanere queat, vel ut postulat tentamen et concursum subire valeat, facultatem praesentibus facio. Commendo et enixe commendo, ut sui instituti memor et Deo et hominibus complacere satagat. Caetera quae scribit, cum vanitate scateant, tacitus praetereo.
(Jakosics fogalmazványa.)

Közli: ZSÁK J. ADOLF.

MALOM LUJZ LEVELEI DÖBRENTEI GÁBORHOZ

(Negyedik és befejező közlemény.)

XXIII.

[Döbrentey jegyzete:] Válaszoltam január 4d. 1846.

Kedves Bácsikám! *Dées, 15/10 1845.*

Már kétszer álmodám — 's álmoknak, és jóslatoknak szeretem *[így!]* hinni, mikor *jóra* magyarázhatók — hogy Kegyed Erdélybe érkezett 's valahára személyesen üdvözölhetém, harmadszor már valóban — meg kell jőnie; legalább szeretném hinni, hogy főkormányzónkat nem hagyandja magára ide vissza térni. A' nyáron azon hirrel bosszantának meg minket, hogy Kegyed Maros Némethiben lett volna, s tán épen azon időtájban, midőn mi onnan 3 órányira, V. Hunyadon mulatánk; azonban később meg győzének a' Pesti *[így!]* lapok, hogy Kegyed az idén nem felénk, hanem a' Kárpátok környékén útazott, tehát közel nem valánk egymáshoz. Mi is valahára tevénk egy kis utat hazánkban Szebenig és V. Hunyadig; 's ki nem mondhatom mi jól esett nekem e' kirándulás, ujabb tárgyok látása; meg is énekeltem e' nagy utazásomat mihelyt haza jövék, mert, édes Bácsikám, a' nyáron ujra *ispiritusom* jött verseket firkálnom, pedig már azt gondoltam volt, hogy végképen el költözött tőlem. Úgy el közönösedtem volt, 's egészen meg nyúgodva prózaiságomon, 's e' miatti visszavonultságomban, azt gondolám soha több verset irni nem fogok; de mint Kegyed nekem legelőbb írta volt:

»ki tör az emberből akaratlanúl is a' szellem« ki tört lelkemből is — nem valami nagy költöi szellem — hanem a' vágy, ösztön, vagy minek nevezzem, firkálni meg firkálni. Mint a' német Stoberl mondja: wenn ich nur was davon hätt'! én azt mondom; bár honomnak lenne valami haszna belöle; úgy aztán firkáimmal előállani sem félnék, noha mert ném ber vagyok, mint ezelőtt is rám támadnának sokan, és guzsalyhoz utasitnának és konyhába, hól különben is örömest meg fordul az igazi magyar leány, ha nem is hirdeti világszerte. Miért van az Bácsika, hogy sokan úgy szeretnék ha mindnyájan libácskák lennénk, de tollát nem állhatják ha kezünkben van. Úrházy György egy zsebkönyvet akar Kolozsvárt szerkeszteni, 's nekem is küldött egy felszólítást, hogy dolgozzam belé. Rá vevének, hogy egy pár költeményt adjak be[1]. Régiebbeket, ujabbakat tisztába irva, mintegy százegy kisebb nagyobb darabom van, de még választást nem tettem.

Egy hozzáértő úrral itt átnézettem, s többeket talált arra méltóknak; de nagy barátja a verseknek, enthusiasta a' költészet iránt 's félek a' gyengébbek *[törölve:* nek] ben is több jót lát, mint lényegesen tán van bennök; 's meg lehet, tán csak bátoritni is akar. Mi sokszor szeretném kegyednek minden firkáimat fel küldeni, hogy Kegyed őszinte barátságától jöjön a leghelyesb tanácsom![2] De aztán el gondolom, hogy Kegyednek mi sok fontosb dolgai vannak; 's bizonyos, tán velem született, tartózkodás mindig is legnagyobb gát *[betoldva:* om] minden nyilvánitás ellen; 's valahányszor valamit ki adtam, mintha szinte meg bántam volna, 's inkább szeretném *[így!]* örökös homályban maradni. Azonban, ha csakugyan kilépek, álnévvel nem teendem, mert így mindennemü álnév alatt ki jött czikkeket rám fognak, mint történt ez évben is, noha tán azóta semmit sem közlék, mióta Kegyed, »Rózsalelke« czímü költeménykémet becses nevének hozzájáruló paizsa alatt ki adá.

De elég most erről; egy pár darabkát ide mellékelek ujabb verseimből; itéljen Kegyed, haladtam-é bármi parányit, vagy ollyan-é költészetem mint a' helyt tespedő tó?

Kegyed utóbbi utazásaiból ujra gazdagodást nyerend nyelvünk, már elöre örülek *[így!]* a' nyereségnek, mellynek részesévé lenni reménylek, mert valahol csak megpillantom Döbrentei nevét, czikkjét olvasatlan nem hagyom; 's ki elolvasta tanult is belöle. »Visszamagyarosodás Budapesten« folytattatik-é?

Itteni egyik lelkészünk, Medgyes Lajos, verseit szándékozik ki adni, ohajtanám hogy sok előfizetője lenne. Az egy két darab, mellyet nálunk felolvasott, aestheticaibb izlésü a' Petőfi-féle most oly nagyon fel vett betyárstylnél, és velősebb az Irodalmi Őrben meg birált Irmesi Homonnay Imre *mértteseinél.* — Igazán borzad az ember, midőn a divatlapjainkban kijövö verseket olvassa — illyesmi legyen 's lehet-é vezérszó salonainkban? 'S lehet-é kivánni, hogy finomabb tapintatu nö csakugyan hordasson

[1] 's igértem. *M. L.* alatti toldása.*

[2] A felkiáltó jel a mondat végén sokkal feketébb tintával irva — nem M. L., inkább D. G. kezétől eredtnek látszik. R. D.

lapot, ha illy szellemü czikkek fel vétetnek beléjök? Irodalmunkból ki kellene vetni a sok gyomot; inkább kevesebb, de élvezhetöbb nemzeti olvasmányunk legyen.

Most még Dée'sen vagyunk Nagyapámnál, de még e' levél Kegyedhez érkezik, már beleszünk telepedve Kolozsvárra; tavasszal meg ujra ki jövünk — tán valaha meg segit az Isten, hogy Pestig 's Bécsig fel mehessünk — de jövő évben még nem reménylem, hogy végbe vihessük.

Anyám tiszteli Kegyedet; én pedig maradok mint mindig

tisztelő huga
Malom Louise.

XXIV.

Kolósvár [igy!] 31/1 1846.

Boldog növekedő (mer *[igy!]* már nem ujj *[igy!]* esztendőt, kedves jó Bátyám!

Hogy Kegyednek igen becses levelére e' mai napig nem válaszolék, oka az volt, mert okvetetlen attol akarám küldeni levelemet, ki most vivője, 's ki mind késett elutazásával, ez pedig Dr. Jovitsich, ezredorvos, igen jó barátunk, ki Kegyeddel óhajt megösmerkedni, 's kit szivesen ajánlok Kegyednek barátságába. Olly derék ember; ő gyogyított ki tavalyi hosszas betegeskedésemből, 's ezért, 's iráutami nyájasságaért mindig hálás leszek. Sokat kártyáztunk is együtt, noha én gyenge whistes vagyok; nője jó barátném. Egy szóval nagyon sajnálom, hogy innen elköltöznek, 's csak az egy vigasztal, hogy legalább levelezni fogunk. Jovitsichot mindki *[igy!]* sajnálja itt, mert minden ember szerette. Kérjen Kegyed számot töle, miért nevezének el engem »hideg pástétom«-nak?

Azt is állitá, igen kevéssé vagyok »coquette«, 's hogyha egy kis adag tetszelösködéssel birnék, inkább kapna a szem rajtam; én tehát megkisértém »coquettírozni,« 's meg is mondám, hogy az orvosom javaslatából teszem, de még sem sikerült; vagy igen ügyetlenül tevém, vagy nem akarták már hinni, hogy tenni tudnám. 'S igy már még a' regementet sem hivhatom segélyül, midőn Kegyed katonás dalomat úgy le tiporja; pedig, oh hálátlan maecenásom! azt, azt nem akarja Kegyed dicsőnek látni, miben legnagyobb reményemet helyezém, hogy tetszeni fog, 's mi Erdélyben már tetszést nyert; sőt magasztaltatott, sőt el kéretett, le iratott, egy szóval, a' melly itt düesem talapja! Hiába! a' ki olly mézes, csókos dalokat ír, minő a turbékoló Galambdal, annak minden egyéb lépetlen, mézetlen, de Bácsikám katonás lányhoz nem is illik az érzelgés, turbékolás, mert »dobszó lelke hangmérője, trombita — szerelmi dala«, 's a. t. Igy, igy, nem hagyom rágalmaztatni katonás dalomat, sem a' katonákat, pedig, ah! ezek valóban ide hagytak.

Hogy a' »titkos kör« vers mértéke nem jó, azt én is megérzettem már, s' szándékom más formába önteni e' darabot, melly legelőbb is egy kis bosszantási játsziságból eredt.

Hogy a' »Kérelem« tetszett Kegyednek, igen örvendem; 's hogy

virágot akart küldeni érette, köszönöm; majd ha egyszer fel viszen az Isten minket is Pestre, kimegyünk együtt a mezőre, 's szedünk bokrétát.

Már most tanácsoljon nekem, Bácsikám. Néhány novellám van készen — mintegy 10—15 darab — mit csináljak velök? Kegyednél úgy tudom, van tán kettő; valamellyiket tán lehetne valamellyik divatlapban kiadni — (ha jól megadnák az árrát *[így!]*, mert pénzt akarok gyüjteni utazásra), hogy lássuk, a közönség miként kap rajta, 's millyen jövendőt reménylhetni a többinek? Urházy még nem adott ki zsebkönyvet, 's én még nem adtam költeményeket neki. — Forditottam egy francia komédiát magyar jambusokra — Lazinak fel ment, mert az ő megbizása volt Biró Miklóshoz, Kegyed ne tudja, hogy a' forditó ki, 's másnak se' engedje, hogy kifecsegjék. Eleinte kinlódtam a' jambussal, majd könnyebben 's könnyebben jött; 's már most könnyebb lesz a' titkos kört is meg igazitnom.

Mi pedig utunkat illeti, az szegény N. Apám halálával bizonyosabb lett ugyan, de mivel olly derék árendás maradt reánk, ki kis jószágunkat sem kiadni, sem érette haszonbért fizetni nem mutat igen hü szándékot, vesztegelnünk kell, mig annyira helyre jövünk dolgainkal *[így!]*, hogy indulhatunk. De ha egyszer mehetek, iszonyu nagy *[törülve:* környezettel, *s betoldva:]* kisérettel menendek, mert egész V. Hunyad várát[1] viendem el Kegyed számára. — képben levarrva; mert nem kevesb két événél, hogy rajzát keresem; már most meg van igéretben, 's tavaszal *[így!]* Kegyed számára fogok működni, 's igen kedves működésem lesz.

Anyám tiszteli Kegyedet. — Régi divat ugyan habaros irásért engedelmet kérni, 's kivált én, ki mindig habarok, már nem is szoktam mentegetőzni; de mégis tudatnom *[betoldva:]* kell | hogy egy nálam levő barátnémmal fecsegés közben habartam ki, sietve is be akartam bizonyitni, hogy Kegyednek tisztelő huga

Malom Louise.

XXV.

Kolozsvár 5/6 1846.

[Döbrentey jegyzete:] Érkezett 9d

Kedves Bátyám!

Bezzeg én nem maradok soká adós válaszal *[így!]* nem hagyom soká szó nélkül a' dolgot, pedig meg kellene gondolnom, hogy soraim olvasása fontosb működésektől vonja el Kegyed figyelmét; hanem most azért is sietek, mert Kegyed becses levelében azt sejditteti velünk hogy e' nyáron valahára csakugyan látandjuk Kolozsvárt. 'S a' mint mondám; szó nélkül rögtön sem hagyhatom a' dolgot; ki kell mondanom, hogy nem bánom, ne is mondja hogy le jö, csak jöjjen és okvetetlen, minden

[1] Malom Lujza nagy kézi ügyességét dicséri a finom selyem szállal varrott kép, mely most özvegy Korbélyi Józsefné, született Jeszenszky Lujza urnő birtokában van. R. D.

esetre jöjjen. Én a' dolgot már úgy is veszem mint bizonyost, 's tüzen vizen öltögetek Hunyad várán, hogy, ha lehet, készen is kapja Kegyed.

És lám, édes Bácsikám, a' Kegyed levele nem csak örömhirdetö vala, hanem olaj bizonyos el keseredettségem zúdult habjaira; mert éppen (nem irom *épen,* mert az más szó) rosz napom volt — gálába kellett öltöznem Anyámmal, 's ez nekem, de mind kettönknek nagy feladat, kivált nálunk, hól a' magasb körök olly rideg hangulatuak; 's kissé duzzadtan tevém készületeimet, midőn a' levélhordó be adá Kegyed levelét; erre mindjárt *somolyogni* kezdtem, 's meg jött kedvem.

Dr. Jovitsich, és nője is, már sokat irtak nekem Kegyedröl; nagyon örvendem hogy úgy meg tetszettek egymásnak, 's Kegyednek különösen köszönöm hogy ajánlatomra lön még figyelmesb iránta. Dr. Jovitsich valóban kedves ember; akaratlanul is szeretni kell öt; nöje is igen jó gondolkodásu hölgy, de véralkata egészen más mint férjének, ez csendes, nyugodt, amaz kissé puzdurí, hamar fel lobban, de viszont hamar is csillapul.

Mi Frankenburg ajánlatát illeti a' novellára nézve, az elég szép, elfogadható; én, ki soha egy fillért sem kaptam semminemü irodalmi müvemért, meg elégszem azzal is — nem is tudnám jól tulajdonképen mit kérjek érette. A' novella, melly Kegyednél van — s melly tán az akna leirását foglalja magában — tán czélszerübb lesz annál, mit most firkálok, s melly 2 ivnél többre *[betoldva:]* fog | terjedni; azt kérem alásan, adja át Fr.-nak Kegyed, 's díját, már a' mennyí lesz, vegye magához, 's hozza le személyesen — érti e' Kegyed hogy czélzásom mindig csak Kegyednek ide leutazása? Az aláirás legyen tán csak *M. Louise*; hogy lássák azt is némber irta, 's a' szerint tépásszon meg a' critica — ha csakugyan figyelemre méltadandja. Már aztán meglátjuk, e' darabocska minö tetszésben részesül, 's később egyebet is adhatok be — úgy sincs annyi — legalább türhető jó — hogy külön kötetben kiadva meg járná.

A' részvétivet el várom; tán tehetek valamit, pedig csakugyan bajos ezekkel' a' mi fizetni nem szerető embereinkel; a' minap nehány sorsjegyet a' Dée'si Kisdedóvó intézet javára úgy adtam el, hogy nehány jobb ismerősemhez bementem, 's azt mondtam, nem megyek ki a' szobából, még sorsjegyet nem vesznek; aztán savanyu ábrázattal vettek, csak hogy menekedjenek tölem.

A' mi árendásunk, kedves Bátyám bizon nem harucz, hanem, fájdalom! mágnás; az illyennel még bajosabb bánni — 's már most perhez fogtunk, mi elég unalmas. — Gyömören tán találkozni fogott Kegyed Székely Imrével, ki nem rég hagya el bennünket' Úgy örültem a' magyar müvésznek és ohajtottam volna hogy lelkesebben fogadják; kivált a' szászok ugyan nem igen tüntették ki magokat méltánylásában, pedig irtam volt egy szebeni ismerösemnek: Szászok! megbecsüljétek a' magyart, különben jaj a' ti fejeteknek!

Lazinak kérem mondja meg Kegyed üdvözletemet, 's hogy tudósitson, már a' franczia Comediárol — mi történik vele? szegényt valóban sokat czibálják a' többi lapok; és mikor egy kis elmésséggel teszik,

az csak hagyján, 's megvallom mulattat, de boszant, mikor személyével bibelődnek: valakit ollyasmivel csufolni, míről nem tehet, 's miről tenne, ha lehetne, aljas tréfa.

Anyám tiszteli Kegyedet, 's azt mondja meg ne változtassa gondolatját a' lejövetelre nézve; majd itt úgy el kényeztetjük »tejbe vajba feresztjük, tulkot bornyat le ölünk, tyukkal kalácsal járunk utána,« a' közmondás szerint, hogy többé el sem vágyik innen.

Isten Kegyeddel addig is.
tisztelő húga
Malom Louise.

XXVI.

Kolozsvár. Sept. 6-kán. 1846.

Ki nem mondhatom, Kedves Bátyám! mennyire örvendék, midőn Dée'sre tett egy heti kirándulás után haza térve, Kegyednek, nekem mindig igen becses sorait kapám itt; ennél kedvesebb meg lepetésem nem lehete. Olly szép kegyedtől, hogy útközben is rá emlékszik hű hugocskájára, ki emlékében most is a' Kegyeddel töltött időben él. Pedig hogy valahára meg ösmerkedheténk! Rég álmodoztam volt, miként fog az történni; 's már most ujra tág mező nyilik képzetemnek, el gondolhatni, miként lesz 'a viszontlátás, mert derék árendásunk gondoskodott, hogy valóság nem egy hamar legyen belőle — fizetni nem akar; Dée'sen hiában jártunk; a' bracchium *[így!]* ki van rendelve, de országgyülés előtt már nem mehet ki; szép szerint sem kapunk semmit — 's így kénytelenek vagyunk itt csücsülni, kedves Bátyám, noha inkább vágytunk volna ezuttal Pestre menni. Ezt történt minden esetre meg akarám Kegyednek irni; de mi sokkal büszkébb vagyok, mert *válasz*ban tehetem!

Ha van minden embernek fátuma, úgy enyém az, hogy bármire készüljek, bárminek örvendjek előre, igen ritkán vagy soha sem szokott telyesülni. Igy vagyok Pesti utammal is; és ha egykor ott lelném magamat, nem is hinném, hogy nem álom. S' mi örömeim voltak, mind meglepésként tüntek elömbe — mintha a' sors el határozta volna, engem bámultatni — alias tátott szájut csinálni belőlem.

Azt irja Kegyed, Bácsikám, szívre vagy tűzre való költeményeket írt: vonjuk egybe a' kettőt 's mondjuk: sziv tüzére valókat. A' regéncz nem a' Dée'si *[így!]* sütökemence hőségű szobában sült-e?

Firkáimból elvitt Urházy egy csomót, mellyből szemelni akar, két darabka verset szántam volt zsebkönyvének, de ő négyet követel; nem tudom olly jóknak tartja-e, vagy hézagpótlókra van szüksége? 's már nem tudom mit választ. Kegyed ne feledje öt egy költeményével boldogítani, mert várva várja azt.

Bebizonyításaul, hogy mi itt nem csak szép szóval, hanem tettel emlékszünk Kegyedről, buzgósággal, hüséggel; irhatom, hogy a' Mikénél kiválasztott tizenhatod századbeli régi iratok lemásolása munkában van, 's ha meg lesz, munkára vétetik Kiss Lajos imaadshagos könyve — minden rendre, mert csak egy, két ember van, ki lemásolni tudja. Kiss

Lajosnak át adám a' szoboregylet részvétivét 's ő igérte, hogy fünek fának lelkére köti az ügyet. — Mi az én részvétívemet illeti a' Himfy lantra, arra már mintegy 50 pengőt gyüjtöttem, 's még három künn levö ívet be várva, nem soká fel küldem a' be gyült öszveget, mert már nincs reményem többet gyüjthetni.

Lazit tépje meg Kegyed, 's mondja meg neki, hogy egy magyar leány megbizásából történik, mert Helgolandi Emiliához irt levelében azt mondja: »Nincs hálátlanabb, ügyetlenebb, 's hogy tisztán ki mondjuk, ostobább dolog, mint a' magyarokért fáradni!« Ugyé, édes Bácsikám, ezért csak meg érdemli *[betoldva:]* őkeme | , hogy derekasam megczibáltassék? Csak lássa az ember a' kis renegatot!

Hát Frankenburg mit mond novellaimra nézve? Csak még is borzasztó dolog! egy, nagyszerű reményekben képzelgö, zsenge fiatal irkásznénak, *számba sem vétetni!* Visszavetés 's t. e. igazságtalanság, csak meg jár; az ember ki kelhet ellene, 's női fegyverét, a' *nyelvet*, használhatja ellene; de mellőztetni! csapások legkétségbeejtőbbje! Mellynél a' sincs, mibe akadhasson az ember, hogy méltán dühbe jöhessen. Kérem alásan Kegyedet, kösse Frankenburg úr szívére e' miatti ászonyú desperatiómat.

Mig Kegyed utazgatott, 's érdeket lelt sükeres jártában keltében, szokott egyszerü életemet folytatám; elindulása napján egész 10 óra tájig hivém hogy tán még is csak marad Kegyed még egy napot; honi köntösemet fel akarám venni, 's Kegyedet a' zongoránál Székely Imrének némelly betanult szivélyes magyaraival fogadni — de a' nap haladott, 's az én bácsikám is tova haladott; 's szontyolodva, régi levelezésem rendezgetéséhez fogtam, 's mert Kegyed már nem volt *[betoldva:]* itt | , legalább leveleit olvasgatám, hogy el szórjam magamat.

Bár tudtuk volna Kegyeddel anynyira megszerettetni Kolozsvárt, hogy országgyülésre visszajőne; óh, mert már ki tudja, mi mikor mehetünk fel. — Tolong a nép fővárosunkba; tán soha egy télen sem voltak annyin benn, mennyin az idén be gyülnek. Tegnap érkezék be a királyi biztos, volt lótás futás, hogy láthassuk, — mert mi is ki mentünk tátogatni — mi mindnyájan Éva gyermekei.

Házi gazdánk, dr Judenhoffer, hosszas szenvedései után nehány nappal ezelőtt kimult; derék jó ember volt, 's halálát mégis jótéteménynek mondhatni, mert rá nézve csak tereh volt az élet.

Szives köszöntéseit az illetőknek meg fogom mondani. Előre tudom, mint fognak örülni, mert Döbbrentei Gábort itt is minden ember szereti, becsüli; s ezt teszi telyes szivéből, lelkéből Kegyednek

tisztelö barátnéja
Malom Louise.

XXVII.

Kolósvárt. Sept. 24-én. 846.

Motto : Isten tartsd meg Döbrentei
Bácsit levélírási jó kedvében
Amen.

Noha csak olly jó biztos vagyok, kedves Bácsikám, hogy a' világon semmire sem tudok ezuttal határozott választ adni, mégis írnom kell Kegyednek, mert mondani valoim úgy tornyosulnak fejemben elöttem álló két levelére olly ellentállhatlanul jo Kegyednek irnom, hogy telyességgel nem halaszthatom, 's a mi még tisztába hozandó, közelebbről levélben ujra postára teszem.

Kegyednek nagy levelét a' hártyapapirossal együtt gr. Gyulaitól kapám: Mike nem fogadta el az ajánlatot, — neki is van, úgymond, hártyapapirossa 's lesz gondja jó móddal le másoltatni a' ki szemelt iratokat. Már fenn tartom Kiss Lajos imádságos könyve számára 's ha ráfér, az egészet le vétetem képestől együtt. A' Honderüböl olvastam Kegyed útjárol; a' Jelenkorra pedig figyelmeztetém az illetö urakat.

Frankenburgnak kérem alásan legelöbb is meg mondani igen szives köszönetemet szép megdicsértetésemért: ennyi dicsöséget nem reményletem, sem érdemes nem vagyok rá; hanem mind ezt bátorításul veszem Kegyetek részéről, 's nagy örömemnek tartom hogy jováhagyásukat meg nyerhetém.

A mi Frankenburg *[törülve: got]* megjegyzését illeti sok idegen szavu novellámra nézve, én is hibának tartom bármi nyelvet tisztán nem beszélni vagy írni; de jellemzönek gondolám a' felfuvalkodott álmüveltségü Fényházi grófot idegen szókkal éltetni, hogy annál inkább fel tünjék pöffeszkedése; 's ha a' többi levelek tán nem tisztán magyarok, az vétségböl, nem akaratombol történt, 's kijavitni kész vagyok, úgy mint az egészet is nálamnál bölcsebb 's tapasztaltabb itéletnél fogva örömest alkotom ujra; mert hasznosabb rám nézve is, ha szorgalommal inkább ujra dolgozom valamit, mint ha hibákkal telyesen közönség elébe menyen.

Ennél fogva tehát semmi melléktekintet ne tartóztassa Fr. urat irományim el nem fogadásától.

A' Kegyed költeményének javitásait kaptam, de magát a' verset még nem: Urházynak mondám az izenetet, 's nagyon örül. Aztán csak lássa az ember a' Bácsikát! Még engem vádol, mert sürgetém; várjon és' reszkessen! — Magyarit ide hivatám, hogy meg tudjam töle ki az a' férfias jellemü Bodonkuti Euphemia; annyit felelt, hogy férfi, de nem tudja, merje-e' el árulni igazi nevét; igérte, hogy a mai postán erre nézve fel szolitya, s majd eredményéröl ö maga értesitendi Kegyedet egy, a' kis Követ boritékjába be tett czédulában.

A' mi Horváth Lazi könyvét illeti, csudálom, hogy azt kéri, midön még a' tavaszal *[így!]* fel küldöttem neki; ma bövebben meg tudom, egy azt fel vitt rokonom kinek adta ott kezében, 's jövö alkalommal meg irom Kegyednek; addig is jó volna — Nádaskayt meg

kérdeni, mert tán neki adatott, ha Lazi nem volt otthon. — Lazinak Honderüjéből is ki sugárzik rosz kedve, mert ugyan csak duzzogó komor arczot mutat mindenfelé, csipdes, ránczigál, 's szentséges anathemát kiált sok mindenre, mit eddig türöbb lélekkel nézett.

Grófi árendásunk a' mult héten egy biztatásokkal telyes levelet külde Anyámnak, hogy *[betoldva:]* fia | le jön, 's ki fizet. Félek, hogy megint csak biztatás.

Kegyedet a' hazaszeretet s hazai nyelv missionariussának *[betoldva:]* lehet | mondani. Mióta Kegyed Erdélyt el hagyá, Ujfalviné Dée'sen minden nap órát veszen a' magyar nyelvben.

Most Kisfaludy Hunyadi Jánosát olvasom. Hunyadi László be állott hozzánk legénynek — a' szó telyes értelmében! Ujjan fogadott legényünk valóban illy nagy nevü — nagyra vitte Isten dolgunkat, hogy Királyok szolgálnak minket. Egyszer egy Nagy Sándor nevü is lakott nálunk.

Országgyülésünken most választanak; addig már nem járunk fel hallgatni, mig valami érdekes vita nem lesz. Eddig elő lágyan ment a' tanácskozás. Egy hölgy rokonom be jött volt a' megnyitásra 's tréfából kérdé tölem, mi a' karzaton mit fogunk bele szólni? — »Fel kiáltunk: mondám, Gi gá gá gá! mi mentettük meg a' Capitoliumot!«

Nekem nincs most költészeti ihletem. A' »Lant« óta el némultam. Rettenetesen fordítok — végzem be Aram Jenő ujradolgozását, hogy tegyem le nyakamrol végképen.

Szinte el feledém! Sándor Nina Sepsi Sz. Györgyön lakik Horváth Albert bátyjánál. Isten Kegyeddel; tán még ide fér [1] hogy Kegyednek hiv tisztelő huga

Malom Louise.

Teleki Blankát tisztelem; mi sükere lett Nyilatkozatának?

(Külön lapon:) 25-kén. Tegnap küldé el nekem gróf Gyulai Kegyed gyönyörü költeményét; egész lelkesedéssel olvasám el azt, 's nagyon szépnek találtam; 's Urházynak minél előbb át fogom adni. Csak valamit ki ne törölne belöle a' censura — de tán nem *rebellis* eszmének tartható az unio.

Brassai itt vala: Kegyednek tiszteletét kétszáz procentes kamattal küldi vissza; úgy Mike is. Aztán meg tiszteli kegyedet egy megszomorodott szép özvegy asszony — most nem mondom meg, ki, hogy találgassa egy kissé.

Isten kegyeddel

Lujz.

[1] E mondat a levél negyedik lapjának legaljára apró betükkel van beszorítva. — R. D.

XXVIII.

Kedves Bácsikám, *Kolósvár 9/10 1846.*

Urhazynak át adám Kegyed »Retyezátt *[így!]* orrmán« gyönyörü eszményü költeményét, 's ö igen nagy örömmel futott el vele — a' szó telyes értelmében; mert mintha félt volna, hogy vissza kérem, meg sem állott azt át olvasni, vagy sokat szólni, hanem ment vele.

Lazi izenete, hogy küldeném fel könyvét, szeget ütött fejembe, 's töstént abban jártam, hogy meg tudhassam, kinek kezébe ment? 'S meg tudám, hogy azon ifju, ki innen felvitte, Pesten egy idevaló kereskedönek adta át, azon meg bizással, hogy m. Horváth Lázár urnak szolgáltassa kezébe: 's ezen kereskedő úgy hallván a' Vadászkürtnél levö portástól, hogy Horváth ott van szállva, a' kijelelt szobához fel ment, 's egy legényt talált ott, ki azt mondá, hogy Horváth urnál szolgál, 's urasága nincs otthon; 's a' levelet ennél hagyta. Ez Aprilisben Sz. György napja tájatt volt. Kérem alásan Kegyedet, ezt Lazival közölni; nagyon szégyenleném, ha a könyv el veszett volna; úgy is nagyon bosszant az, hogy olly rosszúl igazitá megbizásomat az, kivel küldém; inkább fel se' vállalta volna, ha nem tudott illy kevésnek is meg felelni.

Mi a' népdalokat illeti, nekem egy csomó székely eredeti népdalt igértek, mit, mihelyt kezemhez kapom, azonnal Kegyednek fel küldök; azon felül, gr. Lázár Kálmán, kinek a' nyáron nehányat le irtam 's át adtam volt, meg igérte nekem, hogy az ö gyüjteményét is Kegyednek küldi — tehát az én dalaim is egy kis kerüléssel csakugyan Kegyedhez jutnak — 's az én Bácsikámnak lesz egy rakás ki adni való dala, csak mi is megkapjuk az igérteket.

Egy igen nevezetes vendégünk vala Kolózsvártt, — a Jassyi *[így!]* volt *[törölve:* General] porosz Generalconsul, Neugebaur, nagy hirű tudós, érdemjelekkel ékített »Geheime Justizrath« ki Erdélyt a' római archeologusok megbizásából utazza meg most római régiségek felkutatása végett. Mint Kegyednek tán beszéltem is volt, ezelőtt már leveleztem volt ezen urral, 's most is fel keresett 's a' miben tőlünk némberektől kitelt, segitettük buvárkodását, el hivattuk *[betoldva:]* a' | hasonszenvü buvárokat, Mikét, 's. a'. t. 's római nyomokra vezettek, összejártunk guberniumot, várfalakat, 's. t. e. Innen Hunyad megyébe ment 's gr. Gyulai Lajosnak irtam, méltóztatnék egy kis utasítást adni a' régiség kereső urnak, 's ő olly szíves volt, legott egy kis ajánló levelet gr. Kunhoz 's utasításokat küldeni, hól kaphatna legtöbb látni valókat. Országgyülésre is fel vittük Neugebaurt; tolmácsa én voltam, és noha éppen akkor valami nevezetes tárgy nem volt szönyegen, mert szinte csak választás folyt, nagy érdekkel vette az az előtt fel olvasott representatio feletti kis vitatkozást, meg azt, hogy Erdély sok nevezetes embereit itt meg ösmerheté. Ö maga igen szabad szellemü gondolkodású; éppen ellenkezöje annak, mivel Lazit vádolják. Igen könnyen megeshetik, hogy a télen Pesten fog mulatni, hogy Moldva és Oláhországról irt müvét ott ki adja.

Földvári György nálunk vala a minap, magát ki menteni azon vád alól, hogy Kegyednek fel küldendö régi pénzekröl tán fillentett, mert úgymond, fel is küldötte már azokat.

Nagyon biztatnak, hogy pénzünket [1] nehány hét alatt megkapjuk; de alkalmasint olly késön lesz az mégis, hogy ez idén többé fel nem útazhatunk; 's ha csak jószággal nem elégítnek ki, melly aztán ujra csak később jövedelmezne, tán tavaszal *[így!]* láthatjuk Kegyedet Pesten.

Isten Kegyeddel! Tán igen nagyok is az embernek követelései, azért nem érnek czélt minden kivánatai; az ég megadá nekem, hogy valahára láthassam ez évben Kegyedet, 's már most békével kell türnem míg ujra éldelhetem nyájas, engem olly büszkévé tevö, kitüntetö szivélyes társolgását.

A' posta indul, tehát siet Kegyednek tisztelö huga

Malom Louise.

Habari, pongyola stylusú levél — bocsánat édes jó Bácsikám! —

XXIX.

Kolósvárt. 26/10 1846.

Ha ez mind igy megy, 's ez alkalom még soká halasztja indulását, lassankint annyi firkát küldök Kegyednek, hogy el sem gyözi olvasni, s türelme is ki fárad. De, mivel olly biztos ember, ki ezt viszi, nem állhatom hogy egy járást a' Hymfilantra gyüjtött pénz összeget is fel ne küldjem, noha egy iv még nincs be küldve, 's pr. Nagy Ferenczné által gyüjtött 6 ft. 40 kr. adóinak neveit sem tudom még; azonban, kérem alásan Kegyedet, ezen öszveget az illetö kezekbe addig ne szolgáltassa, mig a' lista kiegészitését, 's *[törölve:* erre nézve] végkérelmemet, hogy már méltóztassék mind együtt át adni, hogy ki is nyomhassák az adakozók neveit, fel nem küldém: mit reménylek legfennebb két hét alatt meg tehetni; mikor is m. Neugebáuer Úr szándékozik fel menni.

Kegyed, hiszem, gyönyört fog lelni ezen igen felvilágosodott, roppant *[toldva:* bö | esmeretü Úri ember társalgásában, ki a' Magyarokat rendkivül szereti, mert, úgymond, müveltséget *[törölve:* is] talál bennök, 's még is úgy tapasztalja, hogy eredeti szivességök, becsületességök még nem szenvede csonkulást a' pallérozódás miatt. Sokat kérdezösködék a' napokban tölem Erdély három nemzetének jelleme felöl, 's meg jegyezvén, a' külföld mi keveset, 's azt is mi fonákul tudja honunkrol, lelkemre köté, irjak németül Erdélyröl, vagy magyar tudósok munkáibol fordítgassak külföldi lapok számára, mert hazám dicsösége nevekednék, ha külföldön is helyes fogalmak terjesztetnének felöle. Azonban, kedves bátyám, noha gondolom hogy az irás külföldön több anyagi 's szellemi hasznot hajt be *[törölve:* külf.) mint nálunk, ez engem nem veszteget

[1] A kis birtok bérösszegét. — R. D.

meg; 's a' mi hazánk dícsöségének terjesztését illeti, okosabb fökre bizom, 's meg elégszem ha nagy dicsöség vagy haszon nélkül, vagy bár félreértetve, tehetek bármi keveset saját irodalmunkra nézve, *ha* lesz tehetségem benne valaha; hasztalan életet semmi esetre sem kívánok folytatni, 's ha az ég meg nem adá nekem hogy házi körben boldogithassak, ha a' fátum minden gyöngédebb viszonynak ezután is ellene lesz, csak azon imádkozom az Égnek, hogy saját elszóródásomért is mindig munkálva, tehetségeimet mindig jóra fordithassam, 's vagy nyílvánitott jó elvekkel használhassak, vagy valaha képes legyek, mint Teleky Blánka, a' köznevelésre üdvösen be hatni. Bár neki is sikerülne nemes szándéka, ha már erre határozta magát! — Ez legtitkosb törekvésem, gondolkodásom; az emberek néha túlságos buzgólkodásnak itélik az efféle elveket — Kegyed barátí szíve elött ki tárám — lelkiösmerete szerint itélje meg, hibás-é? rosz-é? Az *én* lelkiösmeretem nem vádol: gyönyört, csupa önzö boldogságot soha sem tudtam hajhászni; 's csak az egy tudna egészen boldogitni, ha körülem mindenki boldog volna, bárha enérdekeim feláldozásával történnék is. — De nem untatom Kegyedet tovább e' leányi ábrándaimmal, hanem lelkem mélyéből mondom: Isten kegyeddel; szeresse tisztelö hugát

Malom Louiset.

A' pénzösszeg, mit fel küldek, 55 pengő forint. Kérem alásan Kegyedet, legközelebbi alkalommal, postanapon, ha lehet néhány szóval meg nyugtatni engem a' felöl, hogy kapta Kegyed a' pénzt, és minden küldött irataimat.

Ennyi alkalmatlankodásért megbocsáthat-e Kegyed?

XXX.

Kolozsvár 24/10. 1846.

Mert mindjárt nem válaszoltam Kegyednek f. hó 5-kén költ kedves levelére, most mentségül egy pár óriási tömött levelet küldök az én Bácsikámnak, hogy lássa, hogy csak azért késtem válaszommal, hogy annál többet irhassak e' jó alkalomtól *[így!]* Már csak legyen Kegyednek türelme, húgocskája firkáját végig olvasni, 's ha Kegyedet hólmi fontosb dolgaitol el tartoztatá, pirongassa meg jól érette. — Mielött jelen tárgyakra mennék át, itt válaszom a Kegyed által kitüzöttekre:

Szerény Izórámat mind várom, hogy Frankenburg pártfogásából világ elébe vezetessék *[így!]*, de szegény falusi libácskát látom, még vonakodik a' közönség szemléjének kitenni; ha pedig ez utánra is csak biztatni akar, jobb volna egyszerre meg vallani, hogy *[betoldva:]* müvem | semmit sem ér; így legalább tudnám, hányadán vagyok.

A' »Reczézet[1] orman« cimü költeménybe szúrandó sorokra nézve véleményem az, hogy ez egy:

[1] A szó csak így olvasható, talán csak nem a XXVIII. levélben már említett »Retyezát orman« cimű vers címe ez sokszoros tollhibáktól eltorzultan. R. D

»Vedd az Oláhot, mint a Magyart magadhoz«,
emelné a hatást,de az ajánlott négy utósó csökkentené; ragaszték nem kell több az, izlésem szerint, igen hatásos epigrammaticai fordulatu két utolsó sornak. Azonban ha Kegyed parancsolja, csakugyan oda tehetjük.

Gr. B. Gergely bíztat, hogy ki fizet, 's mint mondják, abban is *[betoldva:]* jár | , hogy pénzt csináljon össze, de már az idén bajosan juthatunk mégis Pestre fel; noha az országgyüléstől mehetnék, mert ott is meg tudhatnám miként foly, 's mik eredményei; ha pedig itt maradok, szokásom szerint gyakran meg látogatom a' gyüléseket. Már gyanuba is vettek, hogy országgyülési naplót viszek; min jó izüt nevettem.

Magyari képeket nem adott eddig — mert igen meleg volt; tisztán nem értem miért hogy höségben köre nyomni ne lehetne; tán az ihletett festöi tüz nem fér össze a természet hevével.

O Sphynx! ó Oedipus! Kegyed ugyan gyorsan ki találá ki a' szép özvegy aszszony; németes nevét úgy hiszem egy ideig még meg tartandja; mostani független élete több kellemmel hat rá, hogy sem egy hamar mással fel cserélni kivánná ujra.

Kövári Józsát nem ösmerem; egy beszélyét egyszer el *[törölve:* nem] akarám olvasni, de nehány sornál tovább nem mehetek rajta. Többektől kérdezősködém jelleméről; egyik azt mondá: »Prókátornak született, poeta lett«; a' másik azt, hogy: »Költönek képzeli magát 's a' mi több, azt hiszi, költeményeiből meg élhet«; egy harmadik pedig, éppen mindenkép hóbortosnak nyilatkozá. Mint Bodor Lajos ö is egy jövö századnak ír — már ezekből vonjon ki Kegyed itéletet róla.

És már most, noha Kegyed meg inte, ne forditsak: ez egy fordított művemet Aram Jenöt — már ha meg van — noha szót akarok fogadni, 's eredetieket dolgozni, mihez éppen vágyat is érzek — ez Aramot szeretném már elhelyeztetni, hogy ne csak fiokomban csücsüljön, mivel hogy igen kevés hián másodszor is meröben át dolgoztam. Egy mutatványt küldök belöle ide zárva, mit kérem alásan, adjon által Kegyed Horváth Lazinak, azon kérésemmal, hogy Honderüjében közölje. Neki magának irtam volna, de nem tudom, jelenleg Pesten van-e, 's ne hogy levelem ujra el veszszen, Kegyedhez utasítom, 's *[betoldva:]* Kegyednek | gyüjtöm meg baját alkalmatlanságaimmal. Egy *[betoldva:]* más | mutatvány Arambol a' Pesti Divatlaphoz is megy fel — annak más közönsége van — hogy lássuk, az is miként veszi, — az Életképek ugy tudom, fordítást nem vesznek fel.

Aztán Kegyednek küldöm fel a' dalt, mit enyémek közül inkább kedvelt Kegyed; ujra dolgoztam azt, 's ha igy megnyeri Kegyed helybenbagyását, fel hatalmazom, csináljon vele, a mit tetszik, nem bánom, ha Lazinak is adja a' Honderü számára köszönetül, ha mutatványomat kiadja. — Urházy Uniojában »Kérelem« cimü versecském, meg egy erkölcsi képecske »a' virág 's folyó« 's tán egy kis humoristicai versezet »egy költönö viszályai« — fognak meg jelenni. De aligha uj évre készen lesz a' zsebkönyv; szerkesztése bajos, mert minden igért dolgozatok nincsenek még beküldve, sok beküldöttet pedig vagy nem használhatni, vagy ujra kell alkotni, mint mondjak. Azonban gr. Teleky Domo-

kos, ('s több) 's több illy hiteles nevü egyenektöl vannak már munkái, 's csak lesz valami belöle.

A' másik ide mellékelt csomóhoz nem kell commentár; még vannak székely népdalaim igéretben, mihelyt meg kapom, fel küldöm Kegyednek.

Szinte feledém egy bünömet meg vallani — fordítottam biz' én ujra — még pedig németre! Bacsikám mereszti szemét, burnót szelencéjéből mérgesen szippant, levelemet eldobni, hajdani svábságom ujabbi sváboskodása ellen anathémát mondani kész — oh kegyelem, szivélyes Bácsikám! ne törjen pálczát szegény fejem fölött, mig ki nem hallgata — — »Lássuk tehát, mit hozhatni fel, illy rémitő gonoszság mentségére!« — Hát, utóbbi, postán, ment levelemben irtam Kegyednek Neugebaurról, nemde? Az 1831 évi Társalkodóban volt egy czikk Torma Józseftől, hólmi B. Szolnok megyében, Ilosván, találtató római régiségek *[törölve:* et illető; *javítva:]*-röl, emlékkövekröl; 's az emlitett úr kért, forditnám le azt neki, mert egy szót sem ért magyarul; Erdélyt, 's a' benne levö nevezetességeket pedig nagyon szereti — 's hazám dicsőségeért meg tettem. Ki vagyok-e mentve? Hibáztam-e? »Hugom — te nem vagy rosz gyermek, — meg bocsátok neked«. Köszönöm, kedves Bácsikám, hogy olly jó!

A' zongorahös, Liszt, nem soká érkezendő; alig várom öt hallhatni. Szinházunk a télen tán nem is lesz; részemröl nem nagy búm, mert itthon is eltelik időm. Déryné Pesten van: valljon igaz, hogy szerződött tag? A derék szinésznő, kit első magyar énekesnönek mondhatni, meg érdemelné, hogy agg korára biztos elhelyeztetése legyen.

Isten Kegyeddel: vagy egy sorral kérem alásan nyugtasson meg arról, hogy e' levelet záradékaival együtt kapta. Tartsa meg szivességében

tisztelő hugát
Malom Louiset.

XXXI.

Kolósvárt. Nov. 9-kén. 1846.

Kedves Bátyám,

Mivel a' mai Honderüből látom hogy Lazi is fel szólítja a' Hymfilantra gyüjtött *[így!]* hölgyeket a' pénz és névsor felküldésére, a' Woiticz által küldött pénz és félszeges lista után sietek kegyednek a' nevek kiegészítését meg küldeni — alkalmat sem várva, postán; és kérem alásan méltóztassék ezt a' névsorba iktatni, 's az illető helyre át adni, mert több nálam nem fog gyülni.

Urházy még nem adá gyüjtött munkáit censura alá, sőt zsebkönyve még egészen szerkesztve sincs; bajosan hiszem hogy ujj *[így!]* évre meg jelenhessék, tán tavasz felé lesz valami belőle, pedig akkor nem éppen illő megjelenő ideje.

Örömmel olvastam az Életképekben Frankenburg nyilatkozatát »Izórá«-ra nézve; Kegyedként igazításaira én is rá mondom: »Isten neki«; 's ha a' másik novellát nem tartja czélszerűnek, adja vissza 's én inkább mást, telhetőleg jobb irányút küldök helyébe.

Lazi fel vette-e küldött mutatványomat? Éppen ma végzém el Eugene Aramot, 's örömömben fel sohajtottam, hogy e' hosszas forditgatást le ráztam nyakamrol; nem csak kötelesség érzetből, hanem merö ellenszenvből sem kezdenék több fordításhoz.

Szabó Pál aljas tettét itt is mindenki sajnálkozással vette. Én azt mondom, kedves Bátyám, hála az égnek, hogy ritka illy *rosz* jellemü köztünk!

A' nagy Lisztet naponként, söt óránként várjuk ide; sokan gyülnek be őt hallhatni; benn van gr. Rindsmaulné is gr. Lázár Józsefnével, 's ennek Eszter nevü kedves leányával; ök sürgetö levelemre jöttek be, és nagyon sajnálnám ha történet vagy müvészi *[betoldva:]* lisztes | szeszély miatt vissza kellene térniök, a' nélkül hogy Liszt csak el is jött volna.

Kegyednek, mint utósó levelében irá, most számos dolgai lesznek, 's én mégis várok egy pár rendet részint megnyugtatásomul, hogy Kegyed kapta paketáimat, leginkább pedig azért, hogy az ember mindig jót szeret várni, 's Kegyed sorai engem csalhatlanul fel viditnak mindig egész napra.

Egy verset irtam a' napokban: »Isten irodája«; Mikének ma meg mutatám, 's azt mondá, ennél jobbat nem irtam még; majd egyszer fel küldöm Kegyednek.

S mi kicsiny indok heviti sokszor az embert mintha lelke lőgyapott *[igy!]* volna, mit nem csak szikra, mint a' puskaport, hanem egy jó ütés is meg gyujt — e' költeményke abbol keletkezett, hogy Petőfinek egy kéziratban levő versének czimét: »Isten csodája!« vétségből igy olvasám: Isten *irodája* 's ha igazán jó talál lenni. Isten csodája lesz Isten irodája is — tölem!

Isten Kegyeddel, jó kis Bácsikám; ha annyi alkalmatlankodásom után is meg bocsát Kegyed, igazán csak iránt ami szeretetének tulajdonithatni, mit érdemelni törekszik

tisztelö huga
Malom Louise.

XXXII.

Kolósvár. 14-dik Nov. 1846.

Tegnap kapám Kegyednek e' hó 4-kén irt levelét, 's ma már megy válaszom, mellynek vivöje Mltgs Neugebaur úr, kit Kegyed, jó Bácsikám, már előbbi leveleimböl ösmer.

Eddig kapta lesz Kegyed ma egy hete postával küldött levelemet az iv pótlékával együtt.

Az igért székely nép dalokat még sem én, sem Lázár Kálmán kezünkhez nem kaptuk, ezért csak később küldhetjük.

Hogy Lázár Kálmán, ki? A Cancellariusnak közel rokona; alsó Fejér megye néhai föispánja, Gr. Lázár Benedek fia; igen jó reményü eszes ifjú;[1] jogász; gyakran jö hozzánk; igen helyes, értelmes maga-

[1] nem gögös mágnás féle — *[Malom Lujza*) alatti betoldása].*

viseletü; kezdö iró, velem gyakran közli müködéseit, melyekböl józan eszü talentum látszik fejlödni. Olvasám neki Kegyed leveléből az öt illetö sorokat, s töprenkedett, hogy Kegyedhez tán nem elég tisztelettel viseltetett aláirásában: »Éppen egy ifjú embernek írtam volt, 's egy húzamban Döbrentei ur levelét is megírva, neki is, noha nagyobb úr, mint én, csak úgy irám alá: polgártársa.[1] Irja meg neki, hogy Lázár Kálmán égy bárdolatlan fiú, ki tisztességes embernek még egy levelet sem tud illön irni«.

Nem tudom, levelem érkezik-é elöbb Kegyedhez, vagy Köváry Józsa müvei. Nagyon meg valék lepetve a' napokban — két nagy csomó versét ide hozza, Kegyednek írt levelével együtt hogy nézzem át — 48 óra alatt — és mondjak itéletet róluk. Felséges Döbrentey Bácsi! én úgy tekintem magamat, mint Kegyed ministerét — mert aligha engem illy szerencse ér, ha nem gondolják, hogy Kegyeddeli baráti viszonyomnál fogva *[törölve:* nem] tehetek egy *[betoldva:]* jó | szót némellyek ügyében! Tehát, hallja Felséges Döbrentei Bácsi, ministere mit ad elő; A' verseken kapva *kaptam*, mert rég hallottam volt rólok, de gyarló együgyü ember — vagyis asszonyi állat létemre — nem tudtam huszad részét is meg olvasni — érteni? azt még kevesbbé, mert nem születtem oly boldog csillagzat alatt, hogy olly *luminatiós* fejem legyen, Köváry jövö emberkor értelméhez szabott költeményei szellemébe hathatnom. Azonban nehány megjegyzést csak tevék — szerényen tudtára adám, hogy én nem értem, de enyémnél világosb elme tán át értheti — nehány hibát tüzék ki, nehány kitétel változtatását javaslám — 's egy legbolondabb vers legutósó soráról, melly ugy hangzik: »Kár volna meg nem érteni«; azt jegyzém meg, hogy e' sor legyen itélet az egész felett! És — ki hinné, Bácsikám? a' mint tegnap estve át vevé az iratokat tölem, jegyzeteimet az utczán a' legelsö lámpa világánál elolvasá, 's igen boldog volt! Ezt meg tudám Lázár K.-tól, ki vele találkozván, azután hozzánk jött. Azonban tisztelet, becsület, de igazság is; nehány jó gondolata van, nehány darab verse, ki tisztogatva, igen türhetö, söt csinos lenne; de annyi zavar ömlik el sorain, 's ö úgy hiszi, hogy a' mind magasztos hogy egy felöl Kegyedet nem akarnám megfosztani egy kis nevetéstől, más felöl öt sem akarnám meg bántani azzal, hogy *[betoldva:]* tanácsoljam | ne küldje fel verseit, mi egyetlen boldog álma látszik lenni. Ha Kegyed sajnálja drága idejét, nincs miért sorba vegye e' verseket; akár hól nyit belé, példányát találhatja a' többinek: ollyanok e Dérvirágok, 's Reménybimbók, mint a' szerencse könyvecske, mellybe akár hól beleszúrhatni gombostüvel, s mindenütt szerencsére bukkanhatni. Azonban, ki tudja? hátha valóban jobbak, mint miknek én sejdítem, 's hátha csakugyan *én* nem vagyok képes megérthetni.

Egy dáma izenetét kell még Kegyednek meg irnom — gr. Lázár Józsefné — született Pécsy — tiszteli Kegyedet, 's igen szivesen emlékszik a' Kegyeddel töltött idöre Pesten és tán Borszéken. — Ha Kegyed viszont akar neki valamit izenni, gr. Rindsmaulné által lesz módom tud-

[1] 's a levelet sietve kelletvén el küldeni, ujra nem irhattam. *U. a.*

tára adni; különben is ujra be jönek, ha Liszt valahára megérkezik. Tán Lazika is el jö vele, mit szeretnék, mert Lazikával igen örömest társalgok.

A' Kukli prédikacziók forditások ángolbol — legalább úgy hallám — Brassait rég nem láttam. — Isten Kegyeddel.

Tisztelö húga,

Malom Louise.

XXXIII.

Kolozsvár. Dec. 4-kén. 1846.

Kedves Bátyám,

Nem teszek úgy, mint a Besztercei *[igy!]* szász követ, ki egy barátjának levelet irván, utánirásban engedelmet kért, hogy Schlafrockban tevé — én is pongyolában irom ezt, de honi, székely szőtt pongyolában, 's ez tudom Kegyed elött kedvesebb mintha párizsi kelmében, brüsseli csipkével tisztelkedném, — nemde?

A' gr Nemes emberétől küldött más csomót Kegyed picziny levelével tegnap elött kapám. Neugebaur tehát meg tevé látogatását Bácsikámnál; köszönöm alásan, hogy Kubinyinak ajánlotta Kegyed — ha csakugyan csekély szavam tett valamit ügyében.

'S Kegyed a' kis követet nem akarja tovább tartani? Furcsa ember is az a' Magyari; meg tudván, hogy Liszt Ferencz itt van, hozzá ment, 's a' Fejedelmek képeit meg vitte neki; jobb zsebéböl egy más képet vett ki, 's azt is oda adta, aztán bal zsebéböl, magyarkája szárnyaibol is, innen is, tul is; 's rendre mind a' kezébe nyomva Lisztnek, mondá: „Auch, auch" az egyetlen szó, mit németül tudott: Liszt aztán látván, hogy miféle ember, meg ajándékozta öt egy ingyen bemeneti jegyel *[igy!]*.

És már most irjak Kegyednek Lisztröl — Lisztröl, ki most epochát csinál Kolozsvárnak, ki minden beszédtárgyat, minden elmét el foglal; kiért ebédek, estvélyek, a' legmagosb *[igy!]* körökben, fáklyás zenék, versezetek, tisztelgések, 's t. e. folyton folynak. Két hét alatt már 3 hangversenyt adott, Vasárnap a' negyedik lesz. Redouteterem, szinház, mindig tömve mikor játszik. Igazi *nagy* müvész. — Rám, ki a hangászatot olly szenvedélyesen szeretem, 's illy tökélyt el szigetelt kis honunkban soha sem tapasztalhattam, játékának első hatása ollyan volt, mint a' vihar; el ámultam, le voltam verve, úgy el fáradtam, mint ha messze, messze jártam volna; nem tudtam, mit szólni, sőt alig lélekzettem. Másodszor már gyönyörrel élveztem hallását s harmadszor is; s valahányszor még hallanám, mindig el ragadna; 's haragszom azokra, kik hibákat szeretnek fürkészni olly valamiben, minek nagyszerüsége minden aprólékosságot túl nyom; egyiknek nem tetszik haja állása, másik torzképeket lát lelkesedésében — harmadik — már müértö! — rosz hangokat akart észre venni merész öszhangzataiban *[igy!]* — 's azonban az egész közönség mintegy villanyhatással lelkesül hallására, tombol, riadoz, szinte eszét veszti — 's a' fitymálók hangja úgy el vész,

mint szúnyogdongás egy zuhatag robajánál. Nem is képzelem, hogy a' lelkesedés kimutatásában lehetne valami tulságos; bármi felcsigázottnak látszó tett sem mutatja az érzet valódi nagyságát, és csak érzéketlen nézheti azt tulságosnak, mi az érzés kicsapongó hevéből ered. — Azonban a' nyugodt, józan észnek is meg vannak a' maga igazságai; 's noha Lisztet hallhatnom egy egészen meg lepő, ujj, nagy élvezetem, jó lesz, ha nem marad itt nagyon soká, mert az erszény nagyon csonkulást szenved miatta. Ide zárva egy verset küldek, melly tegnap estve a' szinházban hullt le a' paradicsombol.

Ámde, ha mi magyarok egészen tűzben vagyunk Lisztért, merö pezderkedett csípösséggel vannak ellene — a' szászok. Liszt elöbb Szebenbe ment volt, 's ott adott egy hangversenyt, melyhez magyar hirdetést és magyar be meneti jegyeket adott ki; concertje végén a' szászok kiabálták: „Erlkönig!" 's nehány jelen levö magyar »Rákocyt!« *[igy!]* 's ö a' Rákoczyra gyujtott rá. Volt és van ezért dolog. Nehány szászszebeni követ Schmidt legelöl — piszszegetni kezdett; másnap a' szebeni zeneegylet követséget küldött Liszthez, engedelmet kérni — mert csak politicai ellenszenvböl történt ez illetlenség; 's kérték adjon még egy hangversenyt, 's biztositják 600 p. fr. jövedelemröl. Ő meg szárazon azt felelte »egyszer is elég volt arra — hogy meg bánja, hogy Szebenben valaha játszott!« A' hirlapvilág is fel támadt.

8-kán

Ennek elősorolásába nem akarok ereszkedni, elég, hogy Liszt Szeben felé a Veres tornyon át Bukarestbe mentében nem fog több hangversenyt adni Szebenben, hanem igenis Enyeden; *[törölve:* Eppen] és a' követ urnak, ki olly nagy müértő, és magyar gyülölö ide visszajövetelére majd egy nagyszerü macska zene van elökészülöben, mihez én is ajánlottam egy nagy kongó mozsarat. —

Milly örömem volt tegnap, kedves Bácsikám! Brassai — ez a' derék ember — ide hozta hozzánk Lisztet! Mintegy órát volt itt, 's nagy élvezetem volt szellemdús társalgásában; elmenetelekor sajnálkozását nyilvánította hogy olly későn ösmerkedett meg velünk, 's igérte, hogy ha még — tán tavaszal *[igy!]* — vissza jő, majd többet fog hozzánk jöni. Ma el ment Kolozsvárrol nagyhirü hazánkfia;[1] s én dicsöitem az 1846-dik, mert oly nevezetes nagyhirü egyéneket hozott házunkhoz, minö egy Döbrentei, Neugebaur, Liszt, meg más kisebb fényeket is, minök Károlyi, Henri, Székely Imre, 's. a'. t.; megösmerkedém ez évben a' kedves Teleky családdal; láttam Boscót. Szóval, rám nézve nevezetes év, noha olly rosz kedvel *[igy!]* kezdettem volt meg, hogy azt gondolám, minden jónak vége.

Urházy elöfizetési iveket adott ki az Unióra. Kovács István haragszik, hogy nevét mért tevé oda, mikor ö nem ad munkát be.

[1] Miután itt 4 hangversenyt adott zsufolt teremben 's szinházban *[Malom L. *) alatti beloldása.]*

Frankenburg ugyancsak meg húzza az ember türelmét — mintha gummi elasticum volna; Lazi sem mond-e semmit mutatványomról? A' Pesti Divatlap nem fogadta el oda küldött mutatványomat — szegény megvettetett firkásznő, már ha mind így, csak úgy teszek, mint Kováry, Bodor Lajos, et comp. 's a' jövö századnak kezdek irni, 's pereat-ot mondok a' hálátlan mostani emberfajnak.

Isten Kegyeddel, Kedves Bátyám; még most látom beh hosszút írtam — de ha az én jó bácsikámnak kezdek irni meg szünhetek-e hamar? Kegyednek

tisztelő huga
Malom Louise.

XXXIV.

(Döbrentey jegyzete:) Vettem január 7-d.

Kedves Bátyám! *Kolozsvárt. 3/1 1847.*

Nem hiában mondotta pr. Brassai itt ó esztendö estvéjén hogy nem szereti az uj évet, mert Pénteken kezdödik: én nevettem a' nem babonás tanár előitéletes állitását, 's im a' történetek meg büntetének vigságomért — ez ujj *[így!]* évben többet sirtam már mint kaczagtam. Ujj év napján korán reggel azon szomorú hirrel lármáztak fel, hogy háziasszonyunk, dr Judenhofferné, ki már néhány napig beteg volt, mindjárt meg hal; mire fel mentünk, igazán azt hittük, csak pillanatokat él: a' püspök oda jött 's meg gyónt neki, testált, szóval, egészen el készült a' halálra; mégis jobban lett, de életéhez most sincs semmi remény.

E' barátnénkérti bánatunkon kivül házi kedvetlenségeink cselédek miatt, árendásunk maig sem fizetése, 's t. e. minden egybe gyült az ujj évet merőben el kedvetlenitni; 's a' háztol ki menni sem vágyva, tollat fogék jó Bácsikámnak irni, hogy ezzel könnyebbitsem lelkemet; Kegyed pedig meg bocsát, reménylem, ha most a' szokottnál is unalmasabb leszek.

Ma egy hete olvasám az Életképekben — saját levelemet, más nap mindjárt egy humoristicai jeremiádot akartam Kegyedhez utasitni, melly azzal kezdödött volna: »igy irjon az ember irodalmi embereknek, hogy bizodalmával igy vissza éljenek, igy pletykáljanak, 's a' t.« de kőzbe jött a kedvetlenség, *[betoldva:]* el mult kedvem tréfálni | 's idöm sem volt most irni. Azonban mondhatom, örvendem hogy e' móddal ment nyilvánosság elébe levelem egy része; az igazat meg vallva, szinte ohajtottam is, noha soraimat elég méltóknak nem hittem, 's ezért nem is kértem kinyomtatásukat, de minthogy Kegyedék erre méltatták, és mégis senki sem gyanitja ki irta, igen jól történt; esmerőseim kőzül itt csak Mike találta ki hogy én vagyok, szerzöje, mert, úgymond, stylemet akárhól is meg ősmerné; aztán neki is csak úgy vallottam meg, hogy másnak ki ne fecsegje, mit meg is igért.

Lazi paczkázik velem; még egy szóra bár privát levélkében sem méltat mutatványomra nézve; a' verset, mit neki szántam volt; inkább adja Kegyed Frankenburgnak, ha fel veszi.

Kiss Lajos a' régi imakönyvet, minthogy itt nem igen van, ki jól le másolja, mint mondá, fel küldi majd Pestre, hogy ott másolják le, mivelhogy ott tán többen értenek hozzá.

Isten Kegyeddel. Az ég úra árassza Kegyedre minden áldásait, 's tartsa meg számomra becses barátságát, szeretetet. Az ujj *[igy!]* évben is és mindenkor tisztelö barátnéja

Malom Louise.

[Külső czimzés:]

Méltóságos Döbrentei Gábor Urnak

Pesten át *Budán.*

[Postai bélyegzései:] Clausenburg 3. Jän. 847. — Ofen 7. Jäner.

[Pecsét:] Kék viaszban finoman metszett férfi-képmás.

— — — — Itt megszakad a kedves levelek sora s Malom Lujzáról nincs egyéb semmi gyüjteményemben, kivéve azon egy adatot, melyet Döbrentey Gábornak Döbrentey Antalhoz 1859. deczember 11-én irt levelében talál az olvasó.[1]

Azon kéziratcsomó azonban, mely Malom Lujzának Döbrenteyhez irt levelezését tartalmazza, tartalmaz még egy előttem ismeretlen kéztől eredő feljegyzést Lujza sírjáról. Álljon itt e feljegyzés szóról-szóra:

Déésen az evang. reformatusok »nagy temető« nevű sírkertjében egy sírbolt emelkedik, mely homlokzatának felső részén egy ép s egy széttört lant darabjai láthatók. Valamivel alább az írónő utoljára irott »*Vágyaim*« című költeményéből a következő sorok vannak bevésve:

»Le a kinok világából, földbe, sirba vágyom én,
Hol felettem rózsák nyilva, nyugodjam a csend ölén.
Onnan ismét fel, magasra, dicső menybe vágyom én
Mert a menyet itt a földön soha föl nem lelhetém«.

E nehány sorban is reá ismerhetni a mély érzelmű, kedélyes, de szerencsétlen írónőre, kinek szelid lelkület, szende igénytelenség, gyöngéd társalgás, párulva meleg honszeretettel s ritka műveltséggel, voltak főjellemvonásai.

A mint a kifejlődés korát elérte, folytonosan a tudomány, irodalom és művészet körüli buvárkodásban töltè napjait. —

Bővebb ismertetését lásd »*Budapesti Viszhang*« 1852. év 499. l. Pataky Ferencztől.

[Irónnal:] szül 1824

[1] Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények. X. évf. 376. old. *R. D.*

Közli: Rexa Dezső.

ADALÉKOK AZ »ERDÉLYI TÖRTÉNETKEDVELŐK TÁRSASÁGA« TÖRTÉNETÉHEZ.

Ezen érdemes társaság története máig sincs megírva; mindaddig, míg pl. az erdélyi magánlevéltárak ez irányban átkutatva nincsenek, meg kell elégednünk *Jakab Elek* becses, bár most már fogyatékosnak mondható tanulmányával. (Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság. Figyelő XVI. 1884.) Nem tartjuk tehát fölöslegesnek a gr. Bethlenek keresdi levéltárában található adatoknak közzétételét, melyek a nevezett táraság tevékenységét újabb oldalról nem mutatják ugyan be, de eddigi ismereteinket kiegészítik. Legfontosabbak köztük a *Somogyi Ambrus* XVII. századbeli történetíró (1564—1638) nagybecsű munkájának kiadatására vonatkozó iratok *Eder Károlytól.*

1.

1.) Hogy a D. betű alatt lévő lajstrom kinyomtattassék, a neveket kihagyván azoknak, a kiknél ezen MS. megvagynak.

2.) Az első hat vagy hét MS. possessorainak irattassék ezen manuscriptumok iránt, melyeken kezdődjék a munka.

3.) Felolvastatott az itt nem lévő főrendekhez irandó levélnek conceptussa és helyben hagyattatván elvégeztetett, hogy a szükséges helyekre elküldettessék. Sub E.

4.) A munkás tagoknak irandó leveleknek conceptussa felolvastatott s helyben hagyattatott. Sub F. úgy hogy a hová szükség, elküldettessék.

5.) Az ujságokban beiktatandó jelentésnek conceptussa felolvastatott G. betű alatt; ez rész szerint megmarad, csak azzal a különbséggel, hogy most egyéb ne jelentessék, hanem a kiadandó könyvek lajstroma béküldetik; a társaság hogy kezdődött, mi a czélja; nemsokára a formáról, betűkről bővebben fogjuk a publicumot tudósitani.

2.

Én alább megírt adom ezen tanúbizonyság levelemet arról, hogy ezen folyó 1791 esztendőnek május 15-ik napján, a közjóra törekedő szándékból a magyar meglett dolgokról még csak kézirásban heverő munkáknak világ eleibe való terjesztésére nézve egyben állott nagy érdemű társaságnak rendeléséből ő excell. Gr. Batthyani Ignácz erdélyi cath. püspök urtól, a maga kezeirásával megerősített ajánlásából, valósággal kezemhez vettem légyen az igért 30 aranyból 10 császár aranyokat. Kolosvárat, a feljebb megírt napon és esztendőben.

G. Teleki László mp.
(P. H.)

Jegyzet: Az elismervény csak részben irott; tulnyomóan nyomtatva volt.

3.

Contraquietantia. Tiz egyes császáraranyokról, melyeket is, hogy az eddig kézirásban volt historicus könyveknek nyomtatásban lejéndő kiadására hazámhoz s nemzetemhez viseltető jóindulatból, az Mlgos Gróf Teleki László úr kezéhez, nem többet pedig, vagy kevesebbet szolgáltattam légyen, nevem alirásával *(igy!)* bizonyitom. Kolosvárott Szent Iván havának 25-ik napján 1791. Belénesi Koszta István mp.

Jegyzet: Hasonló nyugták vannak, csaknem azonos szövegezéssel, a levéltárban még a következőktől is: *Szegedi József* gubernialis consiliariustól 1791. junius 24. kelt.; *Farczádi N. András*tól 1793. február 11-én kelt; *Gr. Teleki Domokos*tól, 1792. deczember 27-én; *Gr. Kendeffi János*tól 1793. február 19-én; *Árva Kendeffi Rákhel*től 1792. január 28-án keltezve.

4.

Ezen irásunk ereje mellett fog adni G. Teleki László Tabulae regiae assessor úr supernumerarius assessor Aranka György úr kezében az általadás végett Benkő József uram számára az kézirásban heverő és ezeket kiadni igyekező társaságnak egyben gyüjthetett pénzéből harmincz, azaz 30 császár aranyokot, ugyanezen társaság igyekezetiben tett és tejendő fáradozásainak előre való jutalmaztatásául. Sig. Kolosvár 22-a Octobris. 1792.

G. Bánffy György mp. G. Bethlen Gergely, az társaságnak titoknokja, mp.

Jegyzet: Az utalvány hátlapján a következő megjegyzés olvasható: Anno 1792. die 23. Octobris az assignalt 30 aranyokat Mlgos Gr. Teleki László úr kezemben adta, hogy megadjam, vagy küldjem. Sig. Kolosvár. Anno dieque ut supra.

Aranka György mp.

Benkő József sajátkezü elismervénye a következő: »Hogy nagyméltóságú Gróf erdélyi gubernator úr excellentiája és az Erdélyi kézirásokat kiadó tudós társaság mlgos tanácsa különös gratiájából mlgos kir. tabulae assessor Zágoni Aranka György úr által 30 = harmincz aranyakat vettem légyen, jelen való írásom által tulajdon kezemírása és pecsétem alatt háládatosan megesmérem. M. Vásárhelyen, Böjtelő havának első napján 1793.

30 arany Benkő József t. k. az harlemi tudós társaság tagja. (P. H.)

5.

Méltóságos Gróf Úr és k. tábla birája, igen jó méltóságos Uram!

Ide zárom a T. Benkő József uram kezeirását az által adott 30 aranyok vételéről; mind hivataljára nézve, mind azért Nagysádhoz kellett küldenem, hogy az én kezem irása Nagysád kezében vagyon. Könyörgök Nagysádnak, méltóztassék ennek vételéről a Mgos Gubernator úr excellentiájánál jelentést tenni, nékem pedig az én kezem irását kezemben küldeni. E felett küldjen Nagysád nekem a kézirások kinyomtatott lajstromából is minél felesebben, mivel sokan kérnek tőlem, a kik örömest kivánnák azoknak számát szaporitani, a kiknek Nagysádhoz szerencséjek nem lehet. A tulajdon magamét is elvitték, már egy csepp sincsen. Ajánlom magamat Nagysád hozzám tapasztalt kegyességében és nagy tisztelettel vagyok Nagysádnak igen alázatos szolgája

Aranka György mp.

MarosVásárhely 24 Februarii 1793.

Külön boritékon: Méltóságos R. Sz. B. Gróf Teleki László urnak, a Mlgos k. tábla egyik mlgos birájának, igen jó Mlgos uramnak, Kolozsvárt. (Zárópecsét.)

Jegyzet: Benkőnek a levélben említett elismervényét fent olvashatjuk.

6.

Ezen irásnak ereje által az Erdélyországi kézirásokat kiadó társaság kincstartója Gr. Teleki Lászlo úr fog kifizetni Super Tab. assessor *Aranka György* úrnak 76, azaz hetvenhat magyar forintokat, melyeket azon társaság tanácsa végzéséből, kézirások szerzése végett Háromszékre, nevezetesen *T. Benkő József* uramhoz való utazásában költött el. Kolosvár. 19-dik Februarii 1794.

Gr. Bánffy György mp. Gr. Bethlen Gergely.

Jegyzet: Az utalvány Gr. Bethlen Gergely sajátkezű irása. Aranka György sajátkezű *elismervénye* a következő:

Quietantia. Hetvenhat magyar forintokról, melyeket az Erdélyi K. K.-at kiadó társaság mlgos tanácsának Böjtelő havának 19-én 1794-ben költ rendelése szerént, a kézirások szerzése végett Háromszékre tett utazásom költségeinek megtéritésekre a tisztelt Társaság kincstárjából és kincstartójától Mlgos R. Sz. Gróf Széki Teleki Lászlo urtól a mái napon felvettem, melyről ezen levelem által megnyugtatom. Marosvásárhely. Böjtmáshavának 29-ik napján a nevezett esztendőben 1794-ben

Az az 76 mfl. (P. H.) Aranka György mp.

7.

Ezen irásunk mellett a *Dálnoki Veres Gerson* kurucz világja leiratására fordított 4 Rfl. és 30 kr.-ban tett költségit Aranka György

úrnak társaságunk kincstartója G. Teleki László úr ki fogja fizetni. Kolozsváron 29-ik Junii 1794. Gr. Bánffy György. mp.
Gr. Bethlen Gergely titoknok mp.

8.

Quietantia négy n. forintokról és harmincz krajczárokról, melyeket a mái napon a Kézirások Társasága mlgos tanácsa rendelése mellett, mely ezen esztendőben Sz. János havának 29-ikén költ, Mlgos Gr. Széki Teleki László urtól, mint a társaság kincstartójától felvettem és ezennel mentté tétetik. Kolosvár, Sz. András havának 16-ikán 1794.
(P. H.) Aranka György mp.

9.

Ezen irásunk mellett G. Teleki László, az magyarországi és erdélyi történeteket illető kézirásoknak kiadásában igyekező társaságnak kincstartója, adjon Gr. Bethlen Gergely ugyanezen társaság tanácsa titoknokja kezében 60 azaz hatvan R. forintokot oly véggel, hogy az emlitett summát pesti iuris professor Demjén urnak az magyarországi primás ő hgsége könyvtárjából kiiratott kézirásokra tett költségeinek megtéritése végett felküldhessen. Sig. Kolozsváron. 8-va Aprilis 1795.

Gr. Bánffy György mp.
Az fen jegyzett 60 Rfl.-at vettem kezemhez 9-na Aprilis 1795.
G. Bethlen Gergely mp.
Titoknok.

10.

Quietantia, Super florenis Rhen. centum tredecim Xr. 30. quos a Dno spectabili *Antonio Demjén* de Szt. Katolna in universitate regia Pestiensi juris professore, titulo certorum manuscriptorum, signanter 1—0: Originalis protocolli *Stephani* et *Sigismundi Báthory* phileram a 10 grossis, et *Andrea Kunics* Daciae Siculiae phileram a 5 grossis computando ex bibliotheca Suae Eminentiae primatis Josephi a Battyan in parte Ex^{mi} Dni Comitis et gubernatoris Georgii Bánffy cum collatione computando a me descriptorum accepi. Sig. Pestini die 27-a Septembris 1796.
Paulus Benke mp. (P. H.)

Id est fl. 113 Xr. 30 Item in compactorium protocolli Báthorii fl. 2. *Alul a következő megjegyzések:* Ita esse testor. Josephus Calovinus, Bibliothecarius Suae Eminentiae Prim. Canon. Posoniensis. *Más irással:* Eandem summam Rf. 113. Xr. 30 ab Ill^{mo} Dno Comite Ladislao Teleky de Szék ut mihi rite exolutam esse hisce recognosco. Pestini 29 Martii 1797. *Antonius Demjén* mp.

11.

Euerm Excellenz, Hochwohlgebohrner, Hochzunehmender Herr!

Ich weisz nicht, durch welchen Gefall es geschehen sei, dass ich die letzte Zuschrift der historischen Gesellschaft, datiert vom 30 März, jetzt im Julius durch die Post erhielt. Um einer ähnlichen Verzögerung vorzubeugen seh' ich mich in der Nothwendigkeit, mir die Freiheit zu nehmen, mich gerades Weges an Euerm Excellenz zu wenden. Die Zuschrift enthielt den Auftrag, ich sollte noch diesen Sommer die mir durch Hochmeister eingehändigte Abschrift von Simigianus Copieren lassen, wofür mir die Kosten, sobald ich es melden würde, sollten ergenzet werden. Ich habe alles aufgeboten, was thunlich ist, auch ist bereits die ganze Schrift Copirt: allein das Collationiren und berichtigen fordert unsägliche Mühe, wovon ich nächstens durch die Überschickung des ersten Bandes den überzeugendsten Beweis geben werde. Die mir von der Gesellschaft geschickte Abschrift wimmelt von Fehlern, so dass aus der Herausgabe des Simigianus nichts werden konnte, wenn ich nicht noch andern Hilfsmittel gefunden hätte. Diese bestehen darinnen, dass ich noch eine andere, in manchen Stellen richtigern Abschrift benützte, ferner dass ich bei zweifelhaften Stellen in gedruckten Büchern nachschlage, die *Simigianus* gebraucht hat. Da sich dieser Fall fast auf jeder Seite ereignet: so werd' ich bei angestrengtem Fleisse folgenden Winter ganz dazu und zu den Anmerkungen verwenden müssen. Ich habe nicht den Muth, mich zu übereilen bei einer Arbeit, bei der die Ehre der litterarischen Gesellschaft compromittirt ist. Die Zögerung mit dem *Schesaeus* hat gute folgen gehabt. Indessen also muss die zur Berichtigung unentbehrliche Abschrift des Simigianus bei mir bleiben: ich werde sorgen, dass sie nichts leide. Die Copir davon, die nun zum Gebrauch der Gesellschaft fertig ist, ist auf 230 Bogen geschrieben, und beträgt, den Bogen zu fünf Groschen gerechnet, 57 Rg. 30 Kr. Ich bitte Euer Excellenz gnädigst zu veranstalten, dass dieses Geld in Klausenburg in der Hochmeisterischen Buchhandlung erlegt werde, wonach ich es hier ungesäumt ausbezahlt erhalten würde.

Ich ergreife mit Vergnügen diese Gelegenheit, Euerer Excellenz innigst zu danken, für die väterlichen Gesinnungen für mich, die Hochdieselben in dem Schreiben an dem Freiherrn Mich. v. Bruckenthal zu äusern geruhten, als von der Klausenburger Professurstelle die Rede war, und empfehle mich mit dem Gefühle der warhaftesten Verehrung zu Euerem Gnaden Euerer Excellenz gehorsamster

Joseph Karl Eder
Schuldirektor.

Hermannstadt, den 26. Aug. 1797.

Jegyzet: A levél boritékja elveszvén, inkább csak sejtjük, hogy ez Gr. Teleki László »kincstartó«-hoz volt intézve.

12.

Az erdélyi históriát világosító irományok közrebocsáttatását tárgyazó nemes társaság parancsolatjából *Simigianus* kétszáz s harmincz árkusokra terjedő munkájának irt mását megszerezvén, annak árául ötvenhét rénes forintot 30 krajczárt Gubernator Ő Excellentiája rendeléséből Hochmeister Márton által kezemhez vettem. A mit is ezen kézirásommal bizonyitok. Irám Benczenczen 1 október 1797.

Eder Jozef (igy!) Károly mp.

13.

Ill^me^ Dne Comes Camerarie Regie! —

Posteaquam e Polihistoricis huius principatus Simigiani operis pars prima in lucem prodiit, inter subscribentesque disposita exstitit, de eo agendum videtur, ut industria etiam presbyteri ab Eder hac in parte contestata congruam remunerationem recipiat. Cum autem mihi status cassae societatis, quae praevium in finem coaluit, haud constet, officiose requirendam duxi Ill^tem^ Vram; ut quidnam per Societatis individua pro fundo illius cassae jam collatum, quidve exinde jam erogatum exstiterit? mihi quantocius demonstrare ne gravetur. Quo tandem cognito illius statu, pro casu insufficientiae individua, quae e societate hac adhuc supersunt, ad persolutionem unius saltem adhuc oblationum suarum partis admonere valeam. Qui in reliquo jugi observantiae maneo Ill^tis^ Vrae obligatissimus servus

G. C. Bánffiy mp.

Claudiopoli die 20 Februarii 1802.

Kívül: Ill^mo^ Dno Comiti Gregorio de Bethlen, S. C. R. et Apostolicae Majestatis Camerario. Per Enyed. Bethlen Sz. Miklós. (Zárópecsét.)

14.

Az kézirásban levő erdélyi és magyarországi történetiróknak irásait sajtó alá adni igyekező társaság individumai, kik igéretek szerint az 10 aranyokot megfizették, fizettek Gr. Teleki László kezéhez az arról tartott computusunk szerint és Gr. Teleki László percipiált.

Summa percepti	Rhfl.	1845.	
Ebből erogált quietantiák mellett, melyek nállam vagynak,			
1.) Benkőnek	Rfl.	135.	
2.-do B. Brukenthalnak adva által Eder számára az Schesaeus munkájában való fáradozásáért	»	162.	
3-io. Juris professor Demjénnek	»	115	kr. 30
4-o. Demjén számára Bethlen Gergely által	»	60	—
5-o. Arankának	»	63	» 20
6-to Arankának	»	—4	36
Summa erogati	»	540	» 26

Maradott tehát az fenn jegyzett perceptumból, melyet az tanács rendelése mellett én vettem vala által 1304 Rfl. 34 kr. és eziránt én állok. Ebből én erogáltam az tanács rendeléséből Benkőnek 45 Rhfl. — Edernek holmi copizaltatásért 57 Rfl 30 kr. Summa: 102 Rfl. 30 kr.

Ez szerint jött kezemben	1304	Rfl.	34 kr.
Erogáltam	102	»	30 »
Vagyon tehát Rhfl.	1202	kr.	4

Die 3-ia Martii 1802. Gr. Bethlen Gergely mp.

N. B. Az Benkőnek küldött 45 Rfról nincsen quietantia, de vagyon protocollumban de 30-a Martii 1797. és én igaz, hogy megküldöttem. Ez az kézirásban levő történetiróknak kiadattatását igyekező társaság cassajáról való specificatio, melynek valóságos mását 3-ia Martii 1802 az Gubernatornak béadtam.

Jegyzet: Eredeti fogalmazvány Gr. Bethlen Gergely sajátkezű irásával.

15.

Ill^me Dne Comes camerarie regie!

Ex honoratis Illustritatis Vrae sub 3-ia currentis mensis et anni ad me exaratis litteris, eidemque advoluto Societatis Philohistoricae Cassae Statu, perspecto eo, quod pro supportandis necessariis erogationibus absque novo succursu sufficiens adhuc fundus supersit, vigore praesentium in rationem reverendi domini *Caroli Josephi Eder* pro procurata *Ambrosii Simigiani* operis partis primae editione, 30 aureos ducatos, 135 Rflnos facientes exinde ea cum inviatione assignandos duxi, ut Illtas Vra summam hanc ad manus Excellentissimi Dni Lib. Bar. Michaelis de Bruckenthal, per me sub hodierno super eo certiorato persolvendam procurare, erogationemque hanc rationibus suis inferre ne gravetur. Qui in reliquo jugi observantiae cultu maneo Ill^tis Vrae obligatissimus servus

G. C. Bánffy mp.

Claudiopoli Die 12 Martii 1802.

Kivül: Ilt^mo Dno Comiti Gregorio de Bethlen S. C. Regiae et Apostolicae Majestatis camerario. Bethlen Szt. Miklós. (Zárópecsét.)

16.

Quittung. Über hundertfünf und dreiszig Rh. Gulden, die ich als Honorarium für die Bearbeitung des ersten Bandes des *Simigianus* von der Siebenbürgischen Gesellschaft der Geschichtforscher durch des Freiherrn Michael Brukenthal's Excellenz wichtig erhalten habe. Hermannstadt, den 19 März 1802.

(P. H.) Jos. Carl Eder mp.

Közli: Dr. Lukinich Imre.

CSOKONAI KOLLÉGIUMI PÖRÉHEZ.

A debreczeni Csokonai-kör gyüjteményében van egy kézirat, melyet »Csokonai kollégiumi pörére vonatkozó iratok« czimen a százados ünnepély alkalmával különbözö levéltárakból lemásoltam. E folyóiratnak 1905. évfolyamában a 445. lapon dr. Csürös Ferenc: Csokonai kollégiumi pöre czimen közölte a debreczeni ref. főiskolai tanárkari jegyzőkönyvekből kiírott adatokat. Ezeknek a pótlására közlöm a debreczeni ref. egyháztanács és a tiszántúli ref. egyházkerület jegyzőkönyvében levő következő adatokat:

1. A debreczeni ref. egyháztanács deputátusokat küld a kollégiumi iskolai sedesbe 1794 decz. 16-án:

»Tekintetes Domokos Lajos ur referálja, hogy T. professor Szilágyi Gábor urnak sok panasza van mostani poeseos praeceptor Csokonai Mihály ellen, mely panaszt előadott professor T. Szilágyi Gábor ur a consistorium elött ezekben, hogy ö sem ezelött, sem most az oskolai törvényeket nem observálja, a házban nem hál, ámbár már citáltatván, ettöl megintetett; ezelött való esztendökben a professiókat nem járta stb. De kivált most ez a panasz ellene, hogy a tanitványait elrontotta, azokat részegségre, pipázásra kapatta, nevezetesen most közelebb a Bacchus temetését producálván, azokat nagyon megitatta. Ezért citáltatván most, e mellett ez is objiciáltatott, hogy templomba nem jár. Erre azt felelte, hogy ő két óráig egyhelyben nem ülhet, az erős éneklést nem szenvedheti. Objiciáltatott az is, hogy a tanitványai közül némelyeket késő estig maraszt magánál a klaszszisban. Ezekért négy legénnyel degradáltatott.

Ekkor bosszuságból egy levelet irt professor T. Szilágyi Gábor urnak, mutogatta sok deáknak, de dehortálták, hogy el ne küldje. Csakugyan mindazáltal minthogy ott hevert a házban, a contrascriba megtalálván, kezébe szolgáltatta T. professor urnak és ez a mocskos levele itt felolvasódott most.

Azután következett ez, hogy a mult szombaton kimenvén T. Szilágyi Gábor ur T. Kocsi István urral az erdőre, ott találta nevezett Csokonai Mihályt 20 tanitványával. Ezek pipáztak és egy közülök akkor sem vette ki szájából a pipát, amikor odaérkeztek t. professor uraimék. T. Szilágyi Gábor ur azon vakmerö gyermeket megdorgálta, sőt mindnyájokat, hogy miért pipáznak és a preceptorokat is, hogy miért engedi meg nekiek. Erre Csokonai azt mondotta, hogy ki determinálja az időt, a melyben szabad pipázni, mondja meg a t. professor ur, mert ö nem tudja. Ezt sokszor gunyolva mondotta és másokat sokakat nagy kitetsző csufolással, contemtussal, ugy hogy utoljára is, mikor t. professor uraimék eljöttek, Jutka Persit danoltatta a gyermekekkel. T. rektor Kocsi István ur is azt momdotta a Consistorium előtt, hogy jó részében, hogy nagyobb részint ugy volt a dolog, a mint elbeszélte T. Szilágyi Gábor ur. Ámbár Csokonai Mihálynak van competens foruma, mindazáltal minden lehető

rossz következéseknek eltávoztatására determináltatott, hogy a consistorium részéröl deputatio rendeltessen, mely az oskolai székkel együtt ezen dolgot megitélje. Deputálódtak T. senator Domokos Imre és Simonffy Sámuel urak, predikator T. Szikszai György uram és én predikátor Gál András.« [1]

2. Csokonai V. Mihály ügyében a tiszántúli ref. egyházkerületi gyülés 1795 jan. 11-én a következő határozatot hozta:

»Csokonai Mihály nevü deák ifju, a ki az itt való kollégiumban a poeták tanitója volt, de az oskolai szék által, melyben jelen voltak a helybeli tiszt. consistoriumnak is deputátusai, hivatalából kitevödött, kéri abba leendő visszahelyheztetödését. Határozat: Irása közöltetik a helybeli tiszteletes consistoriummal.« [2]

3. A debreczeni ref. consistorium felelete a superintendentiának 1795 jan. 17-én.

»Tekintetes Domokos Lajos ur proponálta, hogy a minapi végzés szerint deputatio rendelödött a poeták preceptora dolgában. Ez a deputatio az oskolai sedessel együtt itéletet hozott reá, de Csokonai tiszt. superintendens urhoz és a t. superintendens ur által a fötisztelendő superintendentiához folyamodott. Producálta is a közelebb mult superintendentialis gyülésen t. superintendens uram az instanciáját. Erre a végeztetett, hogy ezen instantia közöltessen a helybeli consistoriummal és ennek feleletét a ven. superintendentia elvárja. Erre a kérdésre felolvasódott Csokonainak a ven. superintendentiához adott instanciája, annak utána az is, a mit a régi tanitványai adtak mellette t. superintendens urhoz. Elolvasódott az is, amit küldött a Tekintetes Domokos Lajos urnak, az is, a melyet a Tekintetes ur által insinuál most a consistoriumnak. Végezetre felolvasódott a deputátionak és az oskolai széknek Csokonaira hozott sententiája. A végezés a lett, hogy kell felelni a ven. superintendentiának és a feleletbe bele kell tenni, hogy sajnálja a Consistorium, hogy ugy hallja, hogy a superintendentia által interessentiával vádoltatott a deputatió, holott az instáns kérésében maga megesmeri, hogy igaz, sőt kedvező a sententiája.« [3]

4. Domokos Lajos főbiró közbenjárása 1795 január 27-én.

»Tekintetes Domokos Lajos ur proponálja, hogy mintegy héttel ezelőtt Csokonai Mihály volt a Tekintetes urnál, szomoruan panaszolkodott, hogy már oda van és semmi jót ezután nem remélylhet, becsületétől és minden promotiotól megfosztódott, kéri, hogy tétetődjön vissza a preceptorságba. A Tekintetes ur, ámbár minden módon akarta csendesiteni, de mivel le nem csendesedett, megigérte neki, hogy még egyszer a consistorium elött fogja a dolgát proponálni, most azt akarta a Tekintetes ur cselekedni. Erre a lett a végezés: minthogy Csokonai Mihály a deputátio elött is megmondotta, hogy ö míg preceptor lesz, azokat cselekszi, a melyek neki objicialódtak, azóta is, mióta kitevödött nem adta jelét

[1] Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1794. decz. 16-án.
[2] Tiszántúli ev. ref. egyh. ker. jkv. 1795. évi jan. 11-én 15 p. 2 pont.
[3] Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1795 jan. 17.

megjobbulásának, nevezetesen sem templomba, sem precesen, sem professión nem volt, T. Professor Szilágyi Gábor urat sem deprecálta, azért megáll a consistorium a deputatio és oskolai sedes sententiája mellett. Ezt a T. rektor professor Kocsi István uram adja tudtára és azt is, hogy ezután tartsa magát a törvényhez, ha a mint mondja beteges, menjen ki a kollégiumból és gyógyittassa magát, külömben ha excessusai lesznek, citálódik és a törvény szerint büntetődik.« [1]

Közli: Dr. BARCSA JÁNOS.

ÁL-CSOKONAI VERSEK.

A Toldy Ferencz 1844-iki kiadásában s az ennek nyomán készült Horváth Cyrill-féle két kötetes »Csokonai összes művei«-ben is ott lappang a *Keserű búcsúvétel* és *A változó szerencse* című dal. Mind a kettő a hátrahagyott versek közé van csapva, pedig egyik sem a Csokonaié. Mindjárt meglátjuk, miért nem. Az első így hangzik:

Keserű búcsúvétel.

Bokros bú habjai reám tódultanak,
Minden örömömtől engem megfosztanak.
Hegyes, mérges nyelvek énreám szólnak;
Ezek főokai bújdosásimnak.

Érzem nyavalyámat, igen búsúlok,
Sokáig ez helyen nem maradhatok.
Kengyelben a lábom, úgy abrakolok,
Keseredett szívvel útnak indulok.

A Csokonai verseit ismerőnek mindjárt szemébe ütődik a gyönge négyes rím. A Kováts József verselésén, az olasz kantátékon csiszolt technikájú, mesteri versöntő Csokonai nem használ ilyen Zrinyi-féle rímelhelyezést, sem ilyen szegényes rímeket. Az utolsó két sor halovány fényt csillant előttünk a vers eredeti forrásához vivő útra. Ez a »kengyelben a lábom, úgy abrakolok«: egészen kuruczos. Annyit tudunk, hogy Csokonai a derék, izzó magyarlelkű Pálóczi Horváth Ádám példájára népi költeményeket kezdett gyűjteni; koszorúba is kötött maga szája vallásaként valami háromszázat, de holta után soha nem akadtak rá a költészetével foglalkozók. Pálóczi Horváth imádta a kurucz költeményeket. Ismeretes mondása: »Egy olyan régi kurta darabnak, mint *Patyolat a kurucz*, károsabb az örök elveszése, mint a hódoltató táborból egy hatvan fontos ágyúnak«. Valószinű, hogy az ő kurucz nótákat imádása nem maradt hatástalanul Csokonaira sem. — Véletlenül aztán

[1] Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1795. jan. 27-én 1. pont.

rábukkantam a *Keserű búcsúvétel* eredeti alakjára, Thaly Kálmánnak 1864-ben megjelent *Vitézi énekek és elegyes dalok* című gyűjteménye II-ik kötetében. Ennek a 88-ik lapján levő, a XVII. századból származó, *Bokros bú habjai* kezdetű kurucz nóta 1. és 3. versszaka kis változással ugyanaz, mint a Csokonainak tulajdonított *Keserű búcsúvétel*. Összevetésül hadd álljon itt a kurucz nóta mondott két versszaka:

1. Bokros bú habjai rám tódultanak,
Minden örömemtől már megfosztanak;
Hegyes mérges nyelvek én reám szólnak.
Ezek főokai bujdosásomnak.

3. Érzem nyavalyámat, igen búsúlok,
Sokáig ez helyben nem maradhatok;
Kengyelben a lábom, úgy abrakolok —
Keseredett szívvel útnak indulok.

A Nemzeti Múzeum kézirattárában (Hung. quart. 173. VIII.) megvan ennek a dalnak kilencz versszakos hosszabb változata is. Úgy látszik, Csokonai korában még élt a nép nyelvén legalább az a két verse, a melyet a költő valószinűleg népdalgyűjteménye szaporítására írt le; s így kerülhetett halála után ránk maradt kéziratairól eredeti versei közé. Az ezután való Csokonai-kiadásokból mindenesetre ki kell hagyni.

A másik ál-Csokonai-vers ez:

A változó szerencse.

A szerencse tündér kerekén
Öröm után következik kín.
Ha láttatik néha könyörülni valakin:
Addig hordoz,
Míg bút nem hoz,
Példa vagyok én.

Én is néha kedvemre éltem,
Szerencsémet boldognak véltem.
De látod-e,
Nem szánod-e
Miként megestem!
Örömemtől
Víg kedvemtől
Számkivettettem!

Itt a versalaknak elevenebb változatossága már nem annyira áruló, mint az előbbinek egycsapású menete. Csak a nyelven nehezülő ódonság kelt gyanút a Csokonai eleven, színes szavajárásával szemben. Ez is alkalmasint úgy juthatott hátrahagyott munkái közé, mint a másik. Mert eredetije ott van szintén a Thaly Kálmán *Vitézi énekeinek* II. kötetében, a 326. lapon:

A szerencse tündér kerekén
Öröm után következik kín (kén?),
Ha mi jót ád, akkor fénylik néked az napfény,
Míg meg nem csal, s búban nem hajt ... Példa vagyok én!

Én is ollykor kedvemre éltem,
Szerencsémet boldognak véltem:
De látod-e — nem szánod-e szörnyű esetem?
Iregemtől — s mindenektől számkivettettem.

Nagyobb eltérés csak az első versszak harmadik és negyedik sorában van. A versalak egy, csakhogy Csokonai a középrímeknél megtördelte a hosszabb sorokat. A Thaly közölte kurucz nóta hat versszakból áll, eredetije a Nemzeti Múzeum kézirattárában (Hung. quart. 175. I.) 1769-ben Eszlárról küldte ezt a dalt Korbits Tamás nevű káplán egy »tekéntetes ifjú asszony«-nak *Talált ének* czímen. Föléje — mondja Thaly — néhai Jankovich Miklós kéziratával ez van jegyezve: *Tárogató sípra.* És csakugyan a versmérték azonos a tárogató mellett énekelt kurucz tábori dalokéval.

OLÁH GÁBOR.

ÁL-PETŐFI VERS?

Baróti Lajos 1900-ban sajtó alá rendezte Petőfi költeményeit, mint maga mondja: »a költő kéziratai s az eredeti kiadások alapján«.[1] A függelékben 8—9 újonnan fölfedezett költeményét is közli Petőfinek, közöttük *A sárosi rom panaszá*-t (lásd 409-ik oldalon). Erre nézve megjegyzi a következőt: »*A sárosi rom panasza*, melyről Petőfi *Úti jegyzetei*-ben emlékezik meg s melyet elveszettnek tartottunk, csak újabban vált ismeretessé«. Petőfi az *Uti jegyzetek*-nek mindjárt az eleje táján írja le a sárosi romhoz való kirándulását: »Valami nyolczan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl; mert tartottam tőle, hogy könnyeimet el nem fojthatom... s én nem szeretem, ha más sírni lát engem. E várra vonatkozik »A rom panasza« czímű versem«.

Nem tudom, hogy Baróti Lajos honnan nyomatta le ezt a költeményt, de én rátaláltam, szóról-szóra, egy ismeretlen nevű debreczeni költő kötetében. *Kósa Barna* 1890-ben kiadott verses füzetének az 53-ik lapján közli *A sárosi rom* czímű költeményét, mely ugyanaz, mint a Baróti Petőfinek tulajdonította *A sárosi rom panasza* cz. költemény, de — nagy a gyanúm — hogy mégsem az, a melyről Petőfi emlékezik. Petőfi a Rákóczi-vár romjának a *panaszát* énekelte meg, erre

[1] *Petőfi Sándor összes költeményei.* A költő kéziratai s az eredeti kiadások alapján sajtó alá rendezte Baróti Lajos. Petőfi 1848-iki, Barabástól rajzolt arczképének másolatával. — Budapest, 1900. Singer és Wolfner kiadása. 8° vk. 435. l.

mutat az a czím, a mit Úti jegyzeteiben említ. A Kósa Barna kötetében álló vers pedig a *költő* panasza, nema romé. Baróti összekeverte a két czímet, a Petőfi *A rom panaszá*-t és a Kósa *A sárosi rom*-ját s így lett az ő Petőfi-kiadásában *A sárosi rom panasza*. Holott ennek a költeménynek igazságosan az a czím felel meg, a mit Kósa maga adott neki. Ebben szó sincs a rom panaszáról, csak a csacska szél beszédéről. Leírás az egész, a költő reflexióival kisérve. Ime:

A sárosi rom.

(Kósa verse.)

Fellegekig meredő hegyorom,
Rajta sötétlik a sárosi rom.

Rajta pihen meg az esti sugár,
Felpirul akkor a dúlt falú vár.

Tört falakon suhan által a szél,
Oly szomorú, mit a csacska beszél.

Hős fejedelme hová menekült?
Csillaga fénye bús éjbe merült.

Marmora partjain ott pihen ő, (Barótinál: *parlján)*
Árva honért dali harczra kelő. (Barótinál: *deli)*

Tárogatója, a mely zenegett,
Nem veri már fel a rengeteget.

Lassan az esteli nap lemerül,
Szürke romokra bús éjszaka ül.

Ámde a bércz tetején mi mosolyg?
Ott ragyog, ott kel az éjjeli hold!

Szende világa a romra ragyog,
Lengenek ott a fehér alakok.

Sír fenekéről a régi vitéz
Kelt vala föl s hona tájira néz.

Látva a nemzetet, ajka panaszt
Zeng szomorún megutálva ma azt.

Térj le sírodba, te szellem-alak!
Nemzeted újra lesz, újra szabad.

Az egész költeménynek csöndes elégiai hangja egyáltalában nem értetheti meg velünk Petőfinek azt az őszinte vallomását, mely sírva fakadó érzésből felbuzgott költeményről szól. Ez a vers nem a Petőfié. Most már az a legérdekesebb: hogyan került ez a Kósa-féle költemény a Petőfi kötetébe? Erre pedig csak Baróti Lajos adhat fölvilágosítást, mert szegény Kósa Barna már jó ideje nyugszik a debreczeni temetőben.

OLÁH GÁBOR.

CSÉCSI JÁNOS LEVELE DELI LÁSZLÓ SZŐLŐSKEI PAPHOZ.[1]

Sit Deus Auxiliae.

Én noha kelmedet soha nem is láttam, hallom interea szép hírét, et virtutes, quas colo forte supra omnes homines, in specie quod non male gustavit de fontibus Aganippidos, et non tantum Laicum, sed et Hellena subiit quod utinam huc usque scivissem; most pedig épen alkalmatosságom van ut scribam tam Bono Capiti ob φλυαρίαν melly mint régen Athénásban, úgy most itten et in Agro Patakino regnat, Siquidem jött fülemben, immo percussit aures meas, hogy az Ujhelyi Plebanus, licet mihi numquam visus, a Decessoranak, ki nékem jó esmerőm volt itt, sok leveleket is írt most pedig Egri Canonicus nomine Steph. Tsák, valami levelét olvasta volna kelmed előtt, mellyben írva voltt volna: hogy én emlegettem azt, de nem tudom kinek: hogy az Colleg. ante Annos *300.* juxta illorum malam Cronologiam, holott tsak *241.* ·/. ab 1524 quo primum reformari cepit Sztarai Mihály Barát legelső Pataki Pap volt ki 1527. I. Januarii Imam Concionem Evglicam habuit Patakini, ex illo *Terjetek meg mert el közelített az Istennek országa* Kopatsi Istvan pedig I. Scholae Rector, postea vero primus Pastor hic et Tractus Senior volt és így Clastrom voltt itt mellyet én már VI. eszt. koromban tuttam, az Atyám minden nap beszélte, az után könyvekbül olvastam, ma is olvasom, et putavi rem esse Lippis et tonsoribus notam, azomban ami Tudós Embereink óh! quam Αμβσος: kikről igazán írták: *Pectora sunt ipsi Barbariora seni* Historiae Patriae ita sunt expertes, hogy ezt mint nagy Calumniat lármázzák, et putant esse in qualibet illa venenum, Szememben merte mondani ez előt 4 nappal egy ex illis qui Patroni et Dni vocantur, a szegény Deákokrúl, fenyegetődik rutul et me Proditorem putat pessimo stomacho, és hogy ezért elveszik a Collegiomot: Igazán oh coecas hominum mentes! O! Pectora coeca! bártsak három volna ollyan az országban mint én, qui tantum pugnasset pro monte Sionis, mellyet ők megsem tudnak gondolni. Hiszen több Clastrom is volt itt, a Széldombon az Apátzáké, a Szemintzén és a Darnoban, ugy a Szerentsi vár Clastrom volt, ugy Terebesi vár. Erdélyben Alvintz, Szamos Ujvár, de az egész világon ezernyi ezerek. Ultrájectumban ami Academiánk az Érsek háza volt hol én 3 esztendeig laktam, néhol pedig elrontották, Angliában Hendricus VIII. többet ezernél. Oxoniában és Cantabrigiában hagyott egynehányat, az hol most is Refor. Barátok laknak nomine sociorum, nagy uri modon, ezüst tálakbul esznek isznak, én is voltam köztök. Érti ebből kemed a dolgot miben áll, rogo ergo Charissime, ugyan írja meg serio, mi volt abban a Levélben; mert így mondják hogy kemed is diffamálta némellyeknek, ut ingens peccatum,

[1] Eredetije a debreczeni ref. főiskola kézirattárának egy 473. a. jelzésű colligatumában (Egyházi és vallási egyvelegek 8. szám alatt).

cujus brevis origo haec est. Egy Blao nevü Kassai Franciscanus requiralta T. Dannyai Uramat Levéllel, hogy valami könyvetskét ír, hogy segittse őtet az illyekben, melly Levelet ő kelme ide hozott, a Barátott is ide igazitotta, ki Fraterculus ignorantiae képen volt itt, hizelkedett, szemtelenkedett, tudakozott holmit, ego ut soleo dixi aliqua, sed et plura debuissem ha ezt tuttam volna, hogy a Collegiumból az óh Temetőn által pintze és nagy lyuk van a Szél dombig, mellyen a Barátok az Apátzákhoz jártak kiknek ott volt Clastromok, melly mind mennykövektül mind tűztül el pusztult ott veszett, a joszágát Ardot Somlyodot Petrahaot a Dominiom confiscalta. Ergo exspeto Litteras et concludo illo Αλλα ρῦσαι ὑμᾶς αποῖς πονηρῆ et sum ad officia paratissimus

S. P. Ao. 765, 7 8-bris

Johannes Tsetsi.

S. P. S. Kérem a Levelemet nem kell diffamalni, a mi embereink az ökör alatt is borjut keresnek, nékem minden bajaim, nyomoruságim az illyen pletykákbúl származtak.

Kívül a czímzés:

Reverendo ac erudito
Domino
Ladislao J: Deli
Ecclae Szőlőskeiensis V: D. —
Ministro Eximio: Fratri in
Xto dilecto.

Szőlőskeinum.

Közli: Csűrös Ferencz.

KÖNYVISMERTETÉS.

A líra és epika eredetéről. Írta dr. Solymossy Sándor. Budapest, 1906. 4° 80 l. (Külön lenyomat az *Ethnographia* 1906. évi XVII. évfolyamából.)

Ezt a könyvet érdeklődéssel olvastuk. Az elvekről, melyek a szerzőt megírásában vezették, egy elég felületes elmefuttatást találunk az *Ethnographia* 1904. évi deczemberi füzetében ugyancsak S. tollából. Szerzőnk az ethnographia beható tanulmányozásától az aesthetika újjászületését várja. *H. Spencer* szocziológiai munkásságának nagy részben kétes eredményei őt is néprajzi alapon álló aesthetikussá tették. Előttünk levő könyve a primitiv népek életéből vett számos, szorgalmasan összeszedett adat alapján azt igyekszik bebizonyítani, hogy »a lírai és epikai műfaj létrejöttének oka nem az egyes ember lelkivilágának objectiv vagy subjectiv megnyilatkozási formájában keresendő, hanem lényeges különbségök évezredeken át össze volt forrva az emberiség szocziális kialakulásával s annak gyökerére: az emberpár jellembeli eltérésére utal vissza; természetes alapja tehát abban keresendő, hogy a férfivilág a a maga foglalkozásának, életviszonyainak és jellemének megfelelő költői formát az epikában teremtett magának, míg az érzelmi alapon fejlett nő a maga költői műformájaként a lírát hozta létre«.

A módszer, mit S. kutatásában használ, nem az egyedül üdvözítő. Sok tanulságot meríthetünk a primitiv népek ismeretéből a műveltség kezdeteire, de nem sok bizonyosságot arra, hogy mi is tényleg arról a fejlődési fokról jutottunk a mához. Az ősállapotú népek költészete és a mi költészetünk között nincsenek meg az összekapcsoló lánczok, melyek kétségen kívül lehetővé tennék, hogy abból emez származhatik. Hiányzik a folytonosság; e nélkül pedig a logikus érvelés nehéz munka és könnyen tévedésbe esik. Maguk a primitiv népek költői termékeikben olyan jeleket mutatnak, a melyek már egy hosszú fejlődés eredményei. Náluk mindig együtt találjuk a tánczot, a dalt és a zenét. A dal pedig nemcsak lirikus jellegű, hanem románcz, elbeszélés, sőt drámai párbeszéd is szokott lenni. Itt is épp úgy, mint a lelki élet minden terén a differenczialódás a későbbi fejlődés, nem pedig a kezdet. De meg nem is lehet a líra és epika között szoros választófalat vonni. A jellemző az, hogy a lírában az érzelmi elem a túlnyomó. De igen sokszor képezik

ez érzelmek hátterét elbeszélt történetek, akár valóban megtörténtek, akár képzeletben. A fő részt azonban ekkor is az érzelmi elem foglalja el, míg az epikában az elbeszélő. A természetes ember nem is igen tud objektive elbeszélni, mert igen könnyen képzeli magát hőse helyébe és átérzi a történetet, a mit mond. Ilyenkor elragadja a hév s kérdés, puszta epikát fog-e tovább alkotni?

S. kissé erőszakos megkülönböztetést tesz a líra és epika közt (4. l.), a mennyiben az ú. n. átmeneti műfajok létezését tagadja. Ne kutassuk, mennyiben van erre nézve igaza. Még így is, ha a vallásos himnuszok, varázsló ráolvasások, hol az istenek tetteinek elmondása is bele van szőve — mint S. mondja — vallásos vagy babonás érzéshangulat termékei, s így lírai jellegűek, akkor már téves az az állítás, hogy a líra a nő költészete. Hiszen ezeket a dalokat férfiak csinálták, férfiak éneklik, férfiak érzése nyilvánul bennük! A 20—21. ll.-on elismeri S., hogy az idézte költemény, a mit primitiv *férfi* alkotott, »tiszta líra«. Sőt ilyen dalok »különösen Afrikában mindenütt el vannak terjedve«. Hanem persze nincsen szabály kivétel nélkül! Ez őt nem feszélyezi a képtelen eredmény kimondásában, a minek bizonyítására nagy szorgalommal kutatta föl az egyoldalú tényeket. Lám, az a »vén tányérnyaló« egy érzelmet »tiszta lírá«-ban fejezett ki, daczára, hogy primitiv állapotú férfi létére S. szerint csak epikus verset zenghetett volna.

Tehát már ez is bizonyítja, hogy az ősállapotú férfi, ha van benne rá való érzelem, képes lirikus költői termék alkotására. Miért szorítsuk a lírát szinte pusztán a szerelem éneklésére, mint ezt S. hallgatagon teszi? Ennek igazán nincs semmi alapja és értelme.

A *H. Spencer* említette ténynek, hogy az ősállapotú népek költészetében alig szerepel a szerelmi dal, oka abban keresendő, hogy — mint S. is mondja (12. l.) — »a primitiv férfi lelke érzés tekintetében fejletlen, pallérozatlan, közel áll az ősállapothoz«. *Spencer* »ebben találja a legnagyobb kulturkülönbséget közte és a mai művelt népek fogékonyabb, érzékenyebb kedélyű férfia között«. Tehát a líra hiánya megfelel az érzés hiányának. A primitiv nőnek sincs lírája, ha nincs a lelkében erre hangoló motivum, t. i. szubjektiv érzelem. A mint pedig a férfiben növekszik az érzés, a mikor a subjectiv érzelmi motivumok túlsúlyra jutnak az objectiv szemlélet fölött, akkor lírában szólal meg, mint ezt S. könyve, de meg *K. Bücher* híres munkájában[1] (mit S. forgatott) felsorolt dalok is mutatják. Vagyis a lírát nem a női jellem, hanem a subjectiv érzelem uralma, az epikát pedig nem a férfijellem, hanem a subjectiv érzelem hiánya teremtette meg. Az ősállapotú népek férfiaiból *nagyrészt*, de nem teljesen, kihalt az alanyi érzelem a milieu és az életmód hatása következtében, ezért kevés érzelmüknek megfelelően kevés a lírai termelésük; asszonyaik inkább élnek érzelmi életet, ezért túlnyomóan szeretik a lírai dalt. De a két műfaj még az ősállapotú, vulgo: vad népeknél sincs elkülönítve. Érzelmes férfi ott is lirai dalt énekel, míg az érzéstelen nő epikust.

[1] Arbeit u. Rhythmus.[3] Leipzig 1902.

Ez S. példáiból is kiviláglik, noha nagy ügyességgel csoportosította azokat elmélete érdekében.

Az utazók adatait különben mindig bizonyos óvatossággal kell használni, mert a velük szemben önkéntelenül megnyilatkozó bizalmatlanság nem engedi, hogy a természetes ember lelki világának igazi mélyére pillanthassanak.

Vajjon nem valószinű-e, hogy pl. az epika férfias, a líra nőies jellege már egy régebbi egységes állapot szétkülönült továbbfejlődésének tekinthető. A psychologia legalább inkább ezt látszik bizonyítani. Az emberi lélek tele van motivumokkal úgy az epikus, mint a lírai költészet megindítására. A férfi épp' úgy érez, mint a nő. Legfeljebb az érzés intenzitásának foka és mértéke más. Ez okozhatta a fejlődés folyamán, hogy a férfi *később* jobban hajlik talán az epikához, a nő meg a lírához. De a teljes szétválás, hogy az egyik faj ide, a másik oda tartozik, az nem bizonyítható a tények szándékos elhallgatása nélkül.

S. nem megoldotta, hanem megkerülte a problémát. Már *maga* az a főtétel, hogy a természeti népek *mai* állapota megfelel a kulturnépek ősállapotának, még ez idő szerint puszta hypothesis, noha igen tetszetős hypothesis. De az ebből vont következtetések igaza be nem bizonyítható és így S. könyvét is óvatosan kell használnunk. Ha S. be tudná mutatni, hogy ott, a hol a líra ma a nők, az epika meg a férfiak költészete, miképen olvad egybe a kettő, akkor eredménye exact igazsággá lenne. Ez azonban nem lehetséges.

E rövid bírálatban részletekre nem térhettünk ki, de annyi így is valószinű, hogy ez a könyv hiányos inductió terméke.

Ha a sociologiával és ethnologiával összekapcsolt aesthetika a S. könyvéhez hasonló gyümölcsöket terem, nem sokat bízunk életképességében.

(Halas.) DR. NAGY JÓZSEF.

REPERTORIUM.

Ady Endre. Uj versek. 1906. Ism. b. m. Bud. Szemle 131. köt. 312—314. l.

Andor József. Ujabb elbeszélések. 1907. Ism. dr. Mihályfi Ákos. Kath. Szemle 881. l.

Arany János kiadatlan levele Tompa Mihályhoz. Közli Négyesy László. Budap. Szemle 132. köt. 141—148. l.

Balázs Sándor. A kurucz kor költészete. Szt. Gotthard 23—31. sz.

Balla Károly. Tinódi. Budapest 185. sz.

Benedek Elek. Bárányfelhők. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 29. sz.

Berki Miklós versei. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz.

Bleyer Jakab. Fortunatus-könyveink és német eredetije. Philol. Közl. 729—746. l.

Brančić Blagoj. Iz madjarskog perivoja. (A magyar virágos kertből.) Ujvidék. Ism. Jungerth Mihály. Budap. Szemle 131. köt. 476—478. l.

Csekey Istvánné. A kurucz költészet. Szolnoki polg. leányisk. 1906/7. értesít. 3—8. l.

Csiky János. A legvitézebb lantos. Budap. Hirl. 183. sz. (Tinódi Sebestyén.)

Csudáky Bertalan. A nagy márczius zászlósai. (Petőfi—Jókai—Vasvári.) Magy. Hirl. 64. sz.

Egressy Ákos. Petőfi utolsó órái. Budapest 197. sz.

Farkas Emőd. Arany János. Pesti Hirl. 220. sz.

Fodor Árpád. Faludi Ferencz költészete. Szombathelyi Ujs. 22—24. sz.

Fuit. Tinódi Sebestyén. Az Ujság 191. sz.

Havas István. Az ivadék. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz.

Hellai Jenő. Nyári rege. 1907. Ism. Londesz Elek. Uj irányok uj könyvekben czimmel Pesti Napló 119. sz.

Hollósi Sándor. Petőfi. Brassói Lapok 173. sz.

Illés Károly (Edvi). Werbőczy. Budap. Hirl. 238. sz.

Imre Sándor. Wesselényi »Szózat«-a. Szilágy 23. 24. sz.

Junius. Nagy Miklós, 1840—1907. Budap. Hirl. 164. sz.

Junius. A Himnusz költője. Budap. Hirl. 208. sz.

Kaffka Margit könyve. 1907. Ism. *V.* Budap. Szemle 131. köt. 468—470. l.

Kanyaró Ferencz. Kurucz virágénekek Thökölyről. Századok 618—629. l.

Kemény Zsigmond br. Történelmi és irodalmi tanulmányok. Közrebocsátja Gyulai Pál. 3 köt. 1907. Ism. l. Budap. Szemle 131. köt. 448—457. l.

Kerekes Manó. Berzeviczy Gergely közgazdasági műveiről. Nagyváradi felső keresk. isk. 1906/7. értes. 3—16. l. (Önállóan is megjelent 8-r. 16 l.)

Kertész Ödön. Kiss Józsefről. Felsőmagyarorsz. Hirl. 30. sz.

Király Béla. Bolyai Farkas mint zenész. Szabadság (M.-Vásárh.) 94. sz.

Kiss Menyhért versei. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 37. sz.

Kohlmann Dezső dr. II. Rákóczi Ferencz a magyar költészetben. Zombori áll. főgim. 1906/7. értes. 22—41. l.

Kont, I. Geschichte der ungarischen Literatur. 1907. Ism. t. Budap. Szemle 131. köt. 314—318. l.

Kosztolányi Dezső. Négy fal között. 1907. Ism. *n.* Budap. Szemle 132. köt. 155—157. l. Szilágyi Géza. Az Ujság 142. sz.

Kumlik Emil. József királyi herczeg és Rómer Flóris. Budap. Hirl. 201. sz.

Kuncz Aladár. Toldy Ferencz. 1907. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 779. l.

Kürti Menyhért. Mikes Kelemen kiadatlan munkái. Egri főgim. 1906/7. értes. 3—58 l. (Önállóan is megjelent 8-r. 58 l.).

Kún László. A magyar nép dalai. Ism. sz. s. Magyar Szó 127. sz.

Lengyel Laura. Egy leány. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 30. sz.

Márk Ferencz dr. Arany János és a vallás. Protest. Szemle 446—457. l.

Mátray Lajos. A felsőbányai »öreg Graduál« Az Ujság 191. sz.

Miklós Elemér. Arany János. Vasár. Ujs. 38. sz.

Miklós Elemér. Kazinczy Ferencz. Vasár. Ujs. 39. sz.

Mikola Lászlóné. Rajzok az életből. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 29. sz.

Molnár Ferencz. Az ördög. Vígjáték 3 felv. Budapest. 1907. Ism. *n.* Budap. Szemle 131. köt. 464—468. l.

Molnár Ferencz. Rabok. 1907. Ism. a. a. Pesti Napló 93. sz.

Molnár Ferencz. Pál-utczai fiuk. 1907. Ism. a. a U. o. 93. sz. — F. P. Uj Idők 39. sz.

Molnárné Radich Jolán. Szürke felhő. Ism. Vasár. Ujs. 34. sz.

Mráz Gusztáv dr. Az Ember Tragédiája és Goethe Faustja. Nógrádi Hirl. 19. 20. sz.

Nagy Zoltán. Hónapos szobákból. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 29. sz.

Novák Sándor. A magyar irodalom lélektana. Sárospataki ref. főiskola 1906/7. értes. 252—259. l.

Oláh Gábor Költeményei. Ism. V. Budap. Szemle 131. köt. 470—473. l.

Pártos Bencze. Első irodalomtörténetírónk. Magy. Hirl. 105. sz. (Czvittinger.)

Pártos Bencze. Tinódi. Magy. Hirl. 192. sz.

Pásztor Árpád. Uj versek. Ism. *L.* Pesti Napló 122. sz.

Peterdi Andor versei. Ism. Vasár. Ujs. 35. sz.

Pintér Jenő dr. Petőfi Sándor. Jászberényi főgim. 1906/7. értes. 3—16. l.

Prónai Antal. A piaristák szinjátéka Budapesten. Ism. Erdősi Károly. Kath. Szemle 875. l.

Rómer Flóris naplójegyzetei. Közli Kumlik Emil. Budap. Hirl. 202. sz.

Sróff Gábor. Révai Miklós emlékezete. Nagy Károly és vid. 25. sz.

Szabó Sándor dr. Madách drámái czimű felolvasásából szemelvény. Nógrádi Hirl. 23. 24. sz. — Madách többi drámái. U. o. 26. sz. — Éva az Ember Tragédiájában. U. o. 16. sz.

Szemere György. A Forray-család. Regény. 1907. Ism. Sebestyén Károly. Budap. Hirl. 173. sz.

Szini Gyula. Trilibi és egyéb történetek. 1907. Ism. Londesz Elek. »Uj irányok uj könyvekben.« Pesti Napló 119. sz.

Tömörkény István. Különféle magyarok. 1907. Ism. Londesz Elek. Uj irányok uj könyvekben czimmel. Pesti Napló 119. sz.

Tóth Béla levelei a városi Muzeumban. Közli Szalay Gyula. Félegyházi Hirl. 16. sz.

V. G. Petőfi. Hétfalu 62. sz.

Váczy János. Széphalom. Budap. Szemle 131. köt. 321—347. l.

Váradi Antal. Petőfi szinészélete. Az Ujság 169. sz.

Vértesy Jenő. Kölcsey Ferencz élete. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 34. sz. — Szegedy Rezső. Philol. Közl. 767—771. l.

Viszota Gyula. A »Stadium« megirásának története. Akad. Értes. 604—621. l.

Viszota Gyula. Széchenyi első műve. Budap. Szemle 131. köt. 223—237. l.

Zuboly. Petőfi esztendeje. Pesti Napló 181. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

Tudomány-Egyetem Könyvtára Szeged FOLYÓIRATOK
F 1922/29-143.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent IRODALOMTÖRTÉNETI MŰVEK:

Ábel Jenő dr. A bártfai Szt.-Egyed temploma könyvtárának története. Egy fametszettel. Ára 2 kor. 40 fill.

Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia. Jussu Acad. Scient. Hung. ex scriptis ab Eugenio Abel relictis cum commentariis edidit partimque auxit Stephanus Hegedüs. Ára 8 kor.

Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia. Jussu Acad. Scient. Hung. ex variis fontibus hausta cum commentariis edidit Stephanus Hegedüs. Ára 8 kor.

Bayer József. A nemzeti játékszín története. 2 kötet. Ára 14 kor. — Egy magyar Eszther-dráma. Ára 60 fill.

Békefi Remig. A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Ára 12 kor.

Bogisich Mihály. Cantionale et passionale Hungaricum societatis Jesu, residentia Turocensis. XVII-ik századbeli kath. énekgyűjtemény. Hangjegyekkel. Ára 60 fill. Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök énekes könyve. 1674. év. Ára 1 kor.

Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása. (1537.) Bevezetéssel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Ára 2 kor.

Császár Elemér. Verseghy Ferencz élete és művei. Verseghy arczképével. Ára 6 kor.

Emlékkönyv, Akadémiai — Kazinczy Ferencz születése évszázados ünnepéről október 27-én 1859. Ára 1 kor.

Hegedüs István. Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra. Irta Janus Pannonius. Ford. Ára 1 kor. 80 fill. — Petrarca »Szózatja« és egyik latin költői levele. Ára 50 fill.

Heinrich Gusztáv. Kudrun. A monda és eposz. Ára 80 fill.

Hellebrant Árpád. A M. T. Akadémia könyvtárában levő ősnyomtatványok jegyzéke. Ára 4 kor.

Irodalomtörténeti emlékek. I. kötet: Két magyarországi egyházi író a XV. századból: Andreas Pannonius. Nicolaus de Mirabilibus. Közzéteszi *Fraknói Vilmos* és *Ábel Jenő*. Ára 7 kor. — II. kötet: Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Közrebocsájtja *Ábel Jenő*. Aurelius Brandolinus. — Ludovicus Carbo. — Galeottus Martius. — Naldus Naldius. — T. Alexander Cortesius. — Ugolinus Verinus. — Jo. Franc. Marlianus. Ára 7 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti az I—II. évfolyamot *Ballagi Aladár*, a III. évfolyamtól *Szilády Áron*. Tartalomjegyzék minden évfolyam végén. (Eddig 16 évfolyam 1891—1906.) Minden évfolyam 4 füzetben. Egy-egy teljes évfolyam ára 10 kor. Egyes füzet 3 kor.

Jakab Elek. Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. Ára 1 kor.

Katona Lajos. Temesvári Pelbárt példái. Ára 1 kor. 20 fill. — A Teleki-codex legendái. Ára 1 kor. 60 fill. — Alexandriai Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban. Ára 1 kor. 60 fill.

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi dr. Váczy János. I—XVII. kötet. 1763—1821-ig. Minden kötet ára 10 kor.

Költők tára, Régi magyar —. Szerkeszti Szilády Áron. — V. kötet: (Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály, 1542—1560.) Ára 4 kor. — VI. kötet; (Szegedi Kis István, Cziráki Balázs, Armbrust Kristóf, Mádai Mihály, Sarlóközi névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Tőke Ferencz, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Parát István, Nagyfalvi György, Vilmányi Lidércz Mihály, Békési Balázs, Névtelenek. 1545—1556.) Ára 6 kor.

Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyelven. Krakó 1533. Ára 6 kor.

Magyarországi tanulók külföldön. Szerkeszti Ábel Jenő. — I. kötet: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Összeállította Mokos Gyula. Ára 4 kor. 40 fill. — II. kötet: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Összeállította dr. Schrauf Károly. Ára 9 kor. — III. kötet: A krakkói magyar tanulókháza lakóinak jegyzéke. (Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis) 1493—1558. Az eredeti kéziratból közli és magyarázza dr. Schrauf Károly. Ára 3 kor.

Magyarországi tanulók külföldön. Szerkeszti Ábel Jenő. — IV. kötet: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve. 1453—1630-ig. Közli dr. Schrauf Károly. Ára 12 kor.

Majláth Béla. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. Ára 20 fill.

Molnár Albert (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással. Ára 9 kor.

Nagy Sándor dr. Szombatos codexek. Ára 60 fill.

Pesti Gábor. Nouum Testamentum seu quattuor euangeliorum volumina lingua Hungarica donata. Gabriele Pannonio Pesthino Interprete. — Wy Testamentum magyar nyelven. Cum gratia & priuilegio Romane Regiae Maiestatis ad quinquennium. 1536. Korhű kiadás, merített papiron. Ára 6 kor.

Pollák Miksa. Arany János és a biblia. Ára 3 kor. 60 fill.

Báró Radvánszky Béla. Rimay János munkái. A Radvánszky- és a Sajókazai-codexek szövege szerint. Ára 9 kor.

Szabó Károly. Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I. kötet. Ára 8 kor. Ugyanaz II. kötet: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Ára 9 kor. Ugyanaz III. kötet: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Irták Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Első rész: 1480—1670. Ára 10 kor.

Szabó Károly. Második rész: 1671—1711. Ára 12 kor.

Szász Károly. A magyar irodalom újjászületése százados évfordulóján. Ára 40 fill. — A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Ára 30 fill. — id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Ára 20 fill. — Széchenyi emlékezete. Ára 20 fill. — Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. Egy arczképpel. Ára 3 kor. Ugyanaz kötve 4 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utcza 2. szám.

Budapest, 1907. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.